

Szépirodalom

Oravecz Imre: Alkonynapló	5
Kristó Tibor versei	12
Jaroslav Hašek velencei humoreszkjei (Száz Pál fordításai) . . .	23
Halmai Tamás: A mérőzsinór	47
Fellinger Károly versei	49
Bene Adrián versei	51
Bánfai Zsolt versei	55
Káli István: Voltak-napja	57
Benkő Imola Orsolya rövidprózái	72
F. Bakó Enikő: Fehér	77
Nádasi Krisztina rövidprózái	80

Pályakép

„Szoktattam magam a szabadsághoz” (Korpa Tamás beszélgetése Dávid Gyula irodalomtörténész-szerkesztővel, erdélyi '56-ossal)	86
---	----

Ködoszlás

Cseke Péter: Homoród menti unitárius lelkészek '56-os pere . .	128
--	-----

Kelet Népe

Halász Péter: „Száll az ének, szájrul szájra...” (Magyar Zoltán moldvai magyar mondakötete)	146
Sántha Attila: A moldvai Csabor úr mint Csaba királyfi (Gondolatok a <i>Moldvai csángó mondakatalógus</i> kapcsán) . .	157

Ujjlenyomat

B. Kovács András: Nem egészen önkéntes száműzetésben I. (<i>Bukaresti napló 1982–88.</i>)	166
Előfizetők névsora	180

E lapszámunkat Ráduly Mária Piroska munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Lestyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Máthé Zsejke (zsejkemathe@gmail.com)
KÖNYVELŐ: Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSÁK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lövetei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke - Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: egy évre 84,00 lej
Külföldieknek: egy évre 90,00 lej (6600 Ft / 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Máthé Zsejke - Editura Harghita, Pf. 149
Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON
Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Oravecz Imre

ALKONYNAPLÓ

(*Varjak 1*) Az egyik ezüstjuhar csúcsán napokig legalább fél órát töltött egy dolmányos varjú. Mindig ugyanazon az ágon és a legnagyobb szélben is, mikor állandóan egyensúlyoznia kellett, és komoly erőfeszítést jelenthetett a karmainak a megkapaszkodás. Ha várt valakit, ma nem jött hiába. Szélcsend volt, és alig tért vissza eredeti helyzetébe a súlya alatt meghajló ág, tőle félméternyre egy másikon máris megjelent egy másik varjú. Egymásnak hátat fordítva úgy tettek, mintha nem ismernék egymást, de kisvártatva együtt távoztak az erdő irányába.

(*Pisztoly*) Tudom, hogy nevetséges vagyok, de mióta a ház építésekor a szobafestő rám támadva eltörte a kezem, életemet kioltani akaró éjszakai betörőket vizionálok, és valódi fegyvernek látszó riasztópisztolyt tartok az ágyamnál, és ez furcsa módon némi biztonságérzetet ad.

(*Varjak 2*) Ma varjúm hiába várt. Olyan erős szél fújt, úgy kilengett az ág, amelyen inkább állt, mint ült, hogy a szárnyát is emelgetnie kellett, nem az egyensúlyban maradáshoz, hanem, egyáltalán a maradáshoz. Küzdött egy darabig, végül látván, hogy nem jön senki, feladta. Kioldotta a karmait, és elrepült.

(*Döntés*) Nem fogadom J. telefonhívását, telefonüzeneteit. Tegnap éjjel mégis elment annak az oktatási intézménynek a gólyabáljára, ahol tanít. Féltekeny lévén szerettem volna elkísérni, de ellenezte. Akkor meg arra kértem, hogy a kedvemért maga se menjen, hiszen ez nem olyan rendezvény, amelyen mint tanárnak részt kell vennie. Erről még kevésbé akart hallani. Két dologra tudtam gondolni. Önző, vagy vetélytársam akadt, akivel találkozni akar, de egyelőre leplezi, mert még nem bizonyos a maga vagy annak szándékait illetően. Hosszas gyötrődés után úgy döntöttem, ilyen vagy hasonló helyzeteket a jövőben elkerülendő, szakítok vele. Annál is inkább, mert újabban tapasztalom, tapasztalni vélem, hogy már nem vagyok neki az, ami ő még mindig

nekem. Nem először szánom el magam erre az elhatározásra, de most minden erőmet összeszedem, hogy kitartsak mellette, ne vonjam vissza.

(Időzavar) M. K.-re néha úgy gondolok, mintha már nem öregasszony, sőt matróna lenne, hanem az a 19 éves fiatal lány, aki akkor volt, mikor 50 éve elhagyott, én pedig még mindig 29, és továbbra is meg akarnék halni miatta.

(Hátrálás) Mégsem szakítottam J.-val. Önző volt és gyerekes. Csupán az akaratát érvényesítette velem szemben. Azért is ott akart lenni azon a bálon. Meggyőzött arról is, hogy még az vagyok neki, ami ő nekem. Vagy inkább az, mint nem.

(Három követelmény) A *Háború és béke* Bolkonszkij hercege, akit Tolsztoj részint magáról mintázott, megözvegyülvén és csalódván a világban, három maga állította követelménynek akar megfelelni: nem tenni rosszat, mindent nyugodtan fogadni, és semmire nem vágyani. Az első sikerül, a másik kettő azonban nem megy neki, vagyis Tolsztojnak. Akkor mit akarok én, aki ezeket szintén magamévá szeretném tenni? Pedig a regény írásakor ő még fiatal, én meg már öreg vagyok, ezenkívül mint írónak, mint bölcselőnek, mint embernek a bokájáig sem érek.

(Hullámozás) Nem először már, de megállapítjuk egymásról J.-tal, hogy rosszul szeretünk, és úgy döntünk, hogy szakítunk. De csak másnapig bírjuk ki. Visszavonjuk döntésünket és folytatjuk.

(Kívánság) Márai szerint minden életművet kétszer kellene megírni. Egyszer fiatalon, másodszor 60 után. Akkor a másodszoriról nem késtem le, viszont óriási hátrányba kerültem azzal, hogy mostanáig pepecseltem a fiatakorival. Milyen jó, hogy lehetetlen megfelelni ennek a praktikus, de abszurd kívánságnak!

(Köd) Mit tudunk a végén magunkról, egymásról? Semmi lényegeset, fontosat. Ismereteinket, megfigyeléseinket eltakarja a hanyatlás köde, amelyben célt és irányt veszítve tévelygünk.

(*Egyes szám*) Fél éve sincs, hogy nyáron Kaliforniában jártunk, nekem minap, anélkül, hogy pénzügyi feltételeivel számot vetettem volna, mégis kiszaladt a számon, hogy de jó volna télen Anza Borregóban lenni, mikor ott tavasz van, akár egy hetecske erejéig is! Igen, reagált J., de nem lehet, nemrég voltunk ott, különben meg neki nagyon sűrű időszak lesz, Z. jövőre érettségizik, egyetemi felvételizik, és a munkája mellett segít neki felkészülni. Persze, egyszer, valamikor a jövőben elmegy még a sivatagba, és megnézi, milyen olyankor, mikor minden zöldell, virágozik benne. Így mondta, egyes szám első személyben, velem nem számolva, tudva, hogy akkor én már nem leszek. Bár az is lehet, mindjárt ez ötlött fel benne, azzal a különbséggel, hogy nem évek múlva, hanem talán már a télen sem, és csak tapintatból hivatkozott idei utunk közelségére és a Z.-vel járó többlet-teendőkre.

(*Szieszta*) Idős ember szervezete emésztés idején nem terhelendő mozgással, és ajánlatos ebéd után ledőlnie. Én legalábbis így tudom, és ehhez tartom magam. De óvakodom attól, hogy elbóbiskoljak, netán elaludjak. Ennek ellenére párszor megesett már velem, és felriadván féltem, kalimpált a szívem, verejtékeztem. Nem álmodtam rosszat, sőt, semmit se, és mégis. Valami rossz történhet tudatalattimban ilyenkor, amire nem emlékszem, amiről nem tudok számot adni. Csak egyet tehetek ellene. Minden idegszámmal figyelek, résen vagyok, és ha lecsúszik a szemhéjam, azonnal felrántom, megrázom a fejem, felpattanok, és véget vetek a sziesztának.

(*Hó*) J. örül neki, mikor megérkezik B.-ről. Én csak az emlékeimben. Nekem már csak munkát, vesződést jelent. El kell lapátolnom, söpörnöm a teraszról, járdáról, kocsibejáróról, és felhomokoznom a maradékot, hogy el ne essem rajta, mert az minimum combnyakcsonttöréssel járhat. Ha meg előtte ónos eső esett, és a jég foglyul ejtette az önműködő nagykaput, akkor oldószerrel még azt is el kell távolítanom.

(*Érdekellentét*) Szaporodnak a jelek, hogy J. előbb-utóbb elhagy. Érdekem lenne e gyötrelmes időszakot rövidíteni. De hogyan siettesem azt, amit nem akarok?

(*M., ML., J.*) Vajon milyen lesz nekik, ha a róluk szóló bejegyzéseket, rájuk tett utalásokat olvassák, mikor én már nem leszek. Sosem fogom megtudni, mit éreznek, gondolnak közben. És azt sem, mit éreznék, gondolnék én, ha tudnám, és képes lennék bármilyen reakcióra.

(*Józanész*) Már kezdem megérteni J.-ot. Sőt, könnyű pillanataimban igazat is adok neki, hogy újraéledt szerelmünk kezdetén sem vállalt engem egészen. Kapcsolatunkat elutasító gyerekeire hivatkozott, de az a gyanúm, már akkor tudta, azt diktálta neki a józan ész, hogy nem érdemes minden következménnyel elköteleznie magát mellettem, belém fektetni arra a rövid időre, amely nekem még hátravan. Most meg, másfél évvel később talán úgy érzi, hogy így is sokat vállalt, hisz még mindig élek. Vissza kell hát vonnia, irgalomból apránként, nem egyszerre. Tagadja, de bizonyos jelek arra vallanak, hogy fokozatosan hátrál ki belőlem.

(*Berzenkedés*) Mikszáth levélben először azzal indokolja válási szándékát feleségének, Mauks Ilonának, hogy csak így tud megfelelni a művészi pálya kihívásának, később pedig egy másik levélben kerekpérec kíméletlenül közli vele, hogy beleszeretett másba. A hoppon maradt házastárs, mint most az újra megjelent *Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései* című könyvben olvasom, a második okot merő kitalációnak tekintette, hisz ennél állhatatosabbnak ismerte a férjét, de az elsőt elfogadta. És helyesen cselekedett, mert bizonyára az volt az igazi. Engem azonban ez nyugtalanít. Nem miatta, persze, bár így is megviselte, hanem Mikszáth miatt. Szeretem a Mestert, nagyjaim egyike, de jobban illene a róla alkotott képbe, ha valóban beleesett volna valakibe, minthogy a művet, az írószágot az élet elé helyezte, az élet elé, amelyet olyan hűen és szeretettel ábrázolt.

(*Szobacsere*) J. új szerelmünk kezdetén nála-létem napjára, napjaira a hozzá kötődő személyes emlékek miatt addigi hálóját szerette volna szobánknak, de végül a kedvemért az üresen álló, világosabb és szép kilátással bíró szomszédosat rendezte be annak. Most viszont preferenciámat figyelmen kívül hagyva, döntését se szó, se beszéd visszavonta, és az ágyat és egyéb bútortárgyat visszavitetvén, azt nevezte ki

közös helyünknek. Ha ez kihátrálása újabb állomása, fontolóra veszem, elfogadom-e, vagy mást teszek.

(*Magyarázat*) Nem csoda, hogy olykor nem értjük egymást J.-tal. Pedig egyszerű. Én kifelé megyek az életből, ő még nem.

(*Találkozás*) Vasárnap este. D.-be vonatozol, ahol egyetemista vagy, H.-ből, ahol K.-nál, egy évfolyamtársadnál voltál, akivel jársz. A kocsiban veled szemben ül egy fiatal nő. Nem bombázó, de csinos, kellemes arcú, meleg tekintetű. Az alakját testhelyzete folytán nem tudod megítélni, de jó lába van, bár a térdét erősen takargatja kosztümszoknyája aljával. Lopva nézegeted, és nem mered megszólítani. Végül anélkül, hogy tudná, ő maga siet segítségére. P. K. regényét veszi elő, amely akkoriban kedvenced. Felbátorodván megkérded, tetszik-e. Igen a válasz, és mosolyogva állja a tekintetedet. Kérdi, ismered-e. Azt feleled, igen, majd hozzá teszed, de még mennyire, és kéretlenül elmondod, mennyire. Mire ő is beavat tetszése mértékébe. És e bevezetés után nyomban meghitt, bensőséges beszélgetés alakul ki köztetek P. K. regényéről, irodalomról, életről, világról, róla, rólad. Mintha régről ismernétek egymást, sőt, mintha máris szerelmesek lennétek egymásba. Ennek során megtudod, hogy tanítónő, és M.-re utazik, ahol tanít. Sz.-ről jön, ott laknak a szülei, őket látogatta meg a hétvégén. Derűsek vagytok, felszabadultak, vidámak, örültök egymásnak. Érzed, hogy közöd van hozzá, és a vonzalom kölcsönös. Ezt az alkalmat nem szabad elszalasztani, gondolod. Vele kell menned, követned kell, de nem azért, hogy lefektesd, hanem hogy annyival is tovább légy vele. Vagy nemcsak azért, hogy hazakísérd, hanem hogy mindjárt nála is maradj, örökre, és vele élj, bármilyen szűkös körülmények közt, akár egy vacak albérletben is, egy sivár alföldi faluban, vállalva mindent, őt, magadat, magatokat. De nem! Egyiket sem teszed. Mikor D.-ben megáll a vonat, elköszönsz tőle, még a címét sem kéred el, fogod magad és leszállsz. Miért? K. miatt? Talán. Nem. Mert ostoba vagy. Vagy kényelmes. És gyáva, nem vállalod a kockázatot. Maradsz a biztos mellett. Pedig érzed, hogy ő az, hogy ő lenne az – még hiszed, hogy van ilyen – igazi, akit keresel, akivel le kellene élned az életed, akit értenél, aki értene, akivel boldog lennél, akivel megspórolnád a

megannyi tévedést, csalódást és egyéb hányattatást, amely rád vár, de amelyről nem tudsz.

(*Eladás, vétel*) J. hirdetésekot böngész, hirdet, megtekint: lakást keres, amelybe elköltözik majd, miután eladta a részben tulajdonát képező házat, ahol lakik, és kielégítette a maradékot tulajdonló gyerekeit. Különös látni, hogy készül a nélkülem való életre.

(*Még...*) Még mindig a *Mi lett volna, ha?* Ezúttal: ha 1986-ban nem jövök haza M.-kal Kaliforniából, hanem ott maradunk. Mosogatást vállalom egy étteremben, vagy elszegődöm egy *ranchra* idénymunkásnak, mert magyar bölcsészdiplomámmal máshol nem tudnék elhelyezkedni. Közben, hogy amerikaiat szerezzek, beiratkozom a UCSB-re, ahol addig vendégtanárnéként tanítottam. Feltéve, ha felvesznek *dolgozik-tanul*-hallgatónak, ami azt jelenti, hogy elengedik a magas tandíjat, és cserében a kampuszon takarítok, füvet nyírok, postát osztok, stb. Ha ez sikerül, és megvan a kívánatos okmány, általánosban vagy középiskolában tanítok majd. De nem Kaliforniában, mert ott horribilizem a lakbérek, hanem Közép-Nyugaton, az iowai Des Moines-ban vagy valamelyik Dakotában, ahol viszont olcsó a lakhatás. M. is jön velem, mondjuk, Iowába, és ott fejezi be az általános iskolát, majd végzi a középiskolát. Chiropraktor vagy informatikus lesz. Tovább szeretett volna tanulni, de ez nem lehetséges, mert nem tudnám a tandíját állni. Kansasben talál állást, oda költözik, és ezzel elválnak útjaink. Fiatalon megnősül. Hébe-hóba meglátogat, de miután gyerekei születnek, én megyek hozzájuk, évente kétszer. Hálaadás ünnepen és karácsonykor. Egy darabig egyedül élek, majd megismerkedem egy nálam fiatalabb dán nővel, feleségül veszem, és gyerekünk születik, de aztán elválunk. A gyereket neki ítélik, és csak láthatásra kapom meg. Tanári fizetésemből azelőtt sem dőzsöltem, most viszont, hogy feleség- és gyerek-tartást is fizetnem kell, arra kényszerülök, hogy német nyelvórákat adjak. Ebből következik az is, hogy M.-nak feléje se nézek. Még szerencse, hogy van telefon, Skype, és legalább felhívhatom. Rohamosan öregszem. Az egészségem meggyengül. Egyre több a bajom: izület, cukor, érszűkület, inkontinencia, de még tartom magam. Írni nem írok többé. Még Kaliforniában abbahagytam. Beláttam, hogy nincs értelme, legalább is magyarul nincs. Angolul próbálkoztam, de gyengén ment,

és azt is ejtettem. Már csak olvasok, de csak angolul, mert magyar könyvhöz nehéz hozzájutni. Lakik két utcával odébb egy velemkorú, másodgenerációs magyar, vízmérnök, 56-os szülők gyereke. Annak van pár, de főként Jókai és Wass Albert. Vele össze szoktam jönni beszélgetni. De ennek is vége. Meghalt a felesége, és az egyik gyerekéhez költözik Arizonába. Nagyon nem örülök ennek, utána már csak M.-al beszélhetek magyarul. De ennél is jobban aggaszt, hogy nemsokára nyugdíjas leszek, és fogalmam sincs, hogy abból a szerény összegből, amelyet havonta kapok majd, hogyan fogok megélni és eleget tenni tartási kötelezettségeimnek. Talán még a kocsimat is el kell adnom. Pedig azt jó volna megtartani. Azzal könnyebb bevásárolni. És ide-oda is el tudnék még ugrani. Megnézhetném például kedvenc baseball csapatomat, az Iowai Súlyomszemeket a Kinnick Stadionban, vagy elmélnék a Mississipp partján Davenportnál.

(Vég) Bekövetkezett, aminek be kellett következnie. J. dűlőre vitte a dolgot, és szakított velem, velünk. Magyarázta, hogy ezért meg ezért döntött így, ez meg ez rossz volt, ezt meg ezt nem kellett volna csinálnom. Gyakorlatias lénynek ismertem, de az okok közül kihagyta a korkülönbséget, azt, hogy rá még évtizedek várnak, és nem pazarolhatja olyan partnerre az idejét, akinek talán már egy éve sincsen. Ez meggyőzőbb lett volna, de számomra nem kevésbé elfogadhatatlan.

(Eljön...) Eljön a nap, az óra, a perc, amikor nem akarok többé semmit, senkit, magamat se, csak azt szeretném, hogy ne fájjon nagyon, és gyorsan legyen vége.

(Egyéni feladat) Azt remélted, veled lesz majd J. ama órán, percben. Hogy fogja a kezed, zsebkendőjével letörli a homlokodról a verejtéket, de lehet, hogy nem csinál semmit, csak ott van, beszél hozzád, és néz szomorúan. Pedig tudtad, hogy vele is egyedül lennél. Ehhez már nincs köze. Ez kizárólag a te ügyed, ebben nincs társ, segítség. Egyedül, önerőből kell távoznod a világból. A te feladatod, magadnak kell elvégezned, először és utoljára az életben, minden gyakorlat, előképzettség nélkül, ha van ott valaki melletted, ha nincs.

Kristó Tibor
FOTOGRAFIA

Bukarestben ismerkedtek meg
nagyapám kerekeseknek tanult
egy görög mester műhelyében
nagyanyám szolgálólánynak szegődött
egyik a Hargita innenső
másik a túlsó oldaláról
vágott neki a nagyvilágnak
nagyapám már úrias pantallóban ül
a fotográfus szalonjának biedermeier székén
térdén kislányával
nagyanyám fehér körgalléros bő szoknyában áll
ölében egy pólyás csecsemővel
előttük még egy fiúcska és egy megszeppent leányka
látható a fényképen melynek hátán ez olvasható
B. Athen Bucuresci str. Academiei 4. Casa Ovessa
bizonyára itt készítette a görög fotográfus a felvételt róluk
az ezerkilencszázas évek legelején jóval később
született apám miután végképp hazaköltöztek
előtte egymás utáni években még négyen látták meg a napvilágot
utolsónak Victor nagybátyám akit nagyapám szülőfalujának
katolikus templomában kereszteltek
ahová vasárnaponként unitárius hitű nagyanyám is járogatott
télidőn felkerekedtek s átszekereztek a hegyen túra
ahova úrvacsora vételre volt érkezése nagyanyámnak
s a farsangos napokban vigadtak az atyafisággal
nagyanyámat kedvelték a katolikus közegben
ő sütötte a legfinomabb fánkot a szomszédságban
a barna színű cifra fedelű pléhdobozban a cikória kávé
előkelő helyen mint ékszeres doboz állt a kredenc tetején
a román fővárosban szoktak rá a kávézásra
nagyapám ebéd után mindig megivott egy bögrényit
aztán végignyúlt a heverőn szunyókálni

egyszer aztán fal felé fordult s elaludt örökre
szép halállal halt így tartják róla
azt is mondogatták hogy az úri szokás vitte a sírba
ha nem kávézott volna ma is élne
milyen jó lenne
legalább ismerhettem volna én is
már csak a kávébarna fotográfiát őrzöm
mely a görög fényképész szalonjában készült
Bucuresciben

KUKUJ

nem ismertem
s mégis féltém őt
amint elhangzott a neve
menekültünk az Olt partjáról
mezítláb iszkoltunk a falu felé a porban
hátrahagyva a fűzfabotra bogozott zsineget
végére csomózott gombostűből hajtogatott horoggal
pedig nem ránk vadászott KukuJ az orvhorgászok réme
ha rábukkant kezdetleges szereléseinket összegyűjtögette
lerakta azokat egy bokor tövébe mégis ha valaki elkiáltotta hogy
jön KukuJ nagy volt a riadalom az engedély nélküli horgászok között
aki csak tehette idejében meglépett vagy valamelyik közeli bokrosban
lapultak meg nem csupán büntetett de a horgászkesztyűket is elrekviráta
akkor már értékesnek számított a csörlő a bambuszbot a szakállas horgok
azt is lehetett hallani hogy felpofozta a szabálysértőt magas erős ember volt
a halór méregzöld ruhában vadászkalappal a fején járta a vizek mentét
vállára a puskát a fantázia rakta nem hordott magával lőfegyvert
nem volt rá szüksége elég volt csak elkiáltani hogy jön KukuJ
egyre félelmetesebbre nőtt gyermeki képzeletemben
mind nagyobb méreteket öltött alakja is pedig
soha nem láttam s hogy a KukuJ nevet miért
ragasztották rá talán a bokrosban lapuló
orvhorgászok ekként jelezték
közeledtét kukuJ komám
kukuJ

LILIOMOK

felástam a kertet
mindig felástam
amikor megkért rá ha nem ősszel
tavasszal ragaszkodott ahhoz hogy ősszel
porhanyítottam a földet gereblyével
az ágyásokat már anyám igazgatta
ráérősen könnyed mozdulatokkal
olyannyira belefeledkezett mintha keringőzne
amint mezítláb körbetáncikálta az ágyást
meghajolt derékből aztán leguggolt
bámultam ahogy morzsolgatta a földet
simogatta majdhogynem meg nem kóstolta
elveteményezett mikor minek volt ideje
folyton nézelődött kertjében mintha
időnap előtt ki akarná keleszteni a hagymát
retket salátát mikor mit
ilyenkor nagyon szépnak találtam anyámat
növögettek is szépen gyommentesen a palánták
folyton meglazította virághagymái körül a talajt
sok nagyon sok virágot ültetett
az ő kertjében nyíltak a környék legszebb liliomjai
zsengék hosszú szárúak dús kelyhűek
a szentek kegyeltjeinek tartotta azokat
melyek isten dicsőségére pompáznak
néha megjelent Fénya úr a nagy természetjáró
hogy vigyen csokornyit belőlük a templom oltárára
ráérősen vágta anyám a liliomszálakat
simogatva szedte csokorba igazgatta
aztán Fénya urat kikísérte a kapun
mintha kedvenc virágaitól búcsúzott volna
mise alatt gyönyörködtem az oltár oltalmában
pazarul márványló liliomokban
a szertartásba jobban beleéltem magam
anyám liliomjai simogatták lelkemet

A BOLOND ASSZONY

a Belső utcában lakott
egy vakolatát cserepeit hullató házban
a tornác hiányos deszkáival babrált a szél
mintha szilofonon játszana
ablakain nem volt függöny
félíg nyitott kapuján át
mely mozdíthatatlanul belesüppedt a földbe
ki tudja ki és mikor hagyta *nyitorára*
kóbor kutyák vertek ösvényt
gazzal felnőtt udvarán tanyáztak
bolond asszonymak tartották a falubeliek
talán nem is volt bolond
meséink boszorkányával azonosítottuk
mi zöldfülű srácok órák után hazafelé
csatazajosan a Belső utca felé vettük az irányt
az is akinek nem arra vitt útja
kapuja előtt grimaszoltunk mint valami
farsangi alakoskodók kidugott nyelvvel
őt csúfolva az utca háza előtt
a képzeletbeli csatatér tűzvonalán
szerre iszkoltunk át s akik túl voltak már
ki a következő rajta kiáltással
buzdították csapattársunkat
mindenkire sor került
mindenikünk sajátos módon alakoskodott
olyan is volt aki fenekét csapkodta
az őt követő a fejét verte öklével
mint valamiféle őserdei bennszülöttek
tam-tam dobként paskoltuk combjainkat
így próbáltuk feszegetni a félelem határait
kiáltozásainkra borzason kiszaladt a tornácra
ijesztően sipítozott túrta a nyálát
kivillant szájából egyetlen szemfoga
kiköpött maga elé rettenetes átkokat szórt felénk

ha túljutottunk kiziháltuk magunkat megnyugodtunk
már nem féltünk
közülünk többen mindörökre átjutottak a tűzvonalon
örök nyugovóra tértek a temetőkertben...

SZENTKÉPEK

emlékezetem sufnijából
veszem elő a hosszú nyelvű cirokseprűt
hajdan anyám két kézzel emelte magasba
s egy szőke jól öltözött nyakkendős alakot
terelgetett a kapu felé
aki amint később anyámtól megtudtam *kiküldött* volt
s azzal győzködtte hogy szedje le a szentképeket a szoba faláról
mert új világot élünk s lejárt az ilyen szentek ideje
előtte jóval a régiebb időkben
szentképárusok jártak a faluban s tőlük vásárolták
nagyzüleim a keretes képeket egyiken profilból
lila lepelben a Megváltó édesanyja látható
másikon töviskoszorús fejét emeli ég felé fia
szüleim ágya fölött a falon függtek
érettebb fejjel próbáltam megfejteni
mennyire értékesek művészi szempontból
valamelyik ortodox templom ikonjait másolhatta a képíró
így is a hitet szolgálták a családban
ezeket akarta leszedetni a falról az új világ
kiküldött reformátora
akinek neve Tóbiás elvtársként szerepel
jegyzőkönyvekben egyikben imígyen:
„Tóbiás elvtársunk azt is mondta, hogy senki
ne ragaszkodjék annyira szülőfalujához mert
máshol is van munka éppen elég”
másik jegyzőkönyvből kiderül hogy csupán
egyetlen ember hagyta el a falut
eredetileg ő sem volt idevaló

isten tudja honnan érkezett
őt vehette rá a buzgó kiküldött
a falu elhagyására aki amúgy is elment volna

Anyám kezében a hosszúnyelű cirokseprű
ott áll mozdulatlanul a magasban...

HATVANNYOLC

a kapu zárva volt
átugrottam a kerítést kopogtam szüleim ablakán
hajnalodott a villany felgyúlt
aztán elaludt
engedjenek be én vagyok a katona fiuk
nyílt az ajtó anyám a nyakamban
apám elképedve szólalt azt hittem milicista veri az ablakot
szabadságra jöttem mondtam
aztán a fáradság ágyba zuhintott
épp csak leszedtem magamról az angyalbórt
kincstári gatyában ingben takaró alá bújtam
ha felkelek mindent elmondok s máris aludtam
hajnal volt akkor is amikor bevonultam
nem tartottam igényt katonabúcsúztatóra
kiléptem kapunkon s irány a városi kaszárnya
ott még csujogattak pálinkás üveggel kezükben
a regruták *bácsi Otila* az altiszt is kortyolt velük
ha már kínálgatták aztán kikísért az állomásra
a vonaton csitult a jókedv fogytán volt a pálinka is
erőt vett a fiúkon a szomorúság
én már nem lehettem szomorú azelőtt is az voltam
bácsi Otila szunyókálása horkolásra váltott át
leléphettünk volna valamelyik megállóban
a marosvásárhelyi állomáson már
sorokba riktolt minket s csak románul szólt hozzánk
addig magyarul beszélt s tréfálkozott

bekísért a vár udvarára ahol koffereinken ülve
vártuk az eligazítást a következő nap délutánján
már a fogarasi állomáson parancsoltak sorba
az újoncok közül ott már senkit nem ismertem
lerakatták kofferjeinket a közfürdő
előtti szűk folyosón tusolás után beöltözés
turkálás az angyalbőr kupacok között
az élelmesebbje úgy-ahogy méretéhez valóra lelt
az alvóteremben az újoncok a felső ágyakat foglalhatták el
én az éjhosszat égő vörös izzó mellé kerültem
a *Százegy szonettet* tartalmazó kiskötetet
a matracom alá rejtettem remélve alkalmanként
elolvasok egy-egy verset később nyoma veszett
az alsó fekhelyeken öreg bakák pózoltak
Winkler hadnagy vagyok mutatkozott be másnap parancsnokunk
pufók képű puccos gőgösen katonás szász tiszt
magához hívatott s csak annyit mondott
itt nincs helye *bozgor-beszédnek* igaz nem is volt akivel
beszélnem egy vásárhelyi fiú kivételével ő még tudott
néhány magyar szót amikor a koffert felnyitottam
(túl könnyen lepattant róla a lakat) nem találtam
a zsebpénzemet a 10 pakk Carpați cigarettából
csupán egy csomagot hagytak meg idővel megtudtuk
hogy amíg tusoltunk Grigore káplár társaival
megdézsmálta a kofferek tartalmát a szász hadnagy
kedvenc fullajtára volt ez a furfangos Grigore
akkora szerszáma volt hogy bal combjának a közepéig ért
s ébresztéskor feltornyosodott fütyülője felett a pokróc
nagyokat szellentett köpködött és káromkodott

felriadtam nagyon nyugtalanul aludtam mondta anyám
még kiabáltam is valakikkel álmomban nyögtem
ebéd után civil ruhába öltöztem
nagyon frissnek és könnyűnek találtam magam
mintha balettcipőkben járnék
alig vártam hogy találkozhassem ismerőseimmel
a városi park tömve volt emberekkel jelszavakat

emeltek magasba forró bort osztottak levesmerő kanállal
a hidegben műanyag poharakban gőzölgött a fűszeres nedű
a park szélén unokabátyámmal futottam össze
úrfi állj csak be ide helyettem míg hazamegyek borotválkozni
fő az hogy ne fogyatkozzon a tömeg elér visszajönni
mondtam állom én a sorát edzésben vagyok
a kaszárnyában óralláskor nem osztogattak melegített bort
sem egyéb innivalót csak jobb itt nekem
a megyeközponti státusért tüntettek a városbeliek
gyülekeztünk másnap és harmadnap is
kezdték fogyatkozni szabadságos napjaim
ha nem voltam a parkban otthon nagyokat aludtam
álmaimban folyton a kaszárnyában jártam
amikor én lépek szolgálatba harsogta Fantomas őrnagy
a négyszögben felsorakozott század előtt
akkor még a madár sem röpködhet át a kaszárnya felett
megértették megértettük kiáltottuk egyszerre
nem értettem megértettük ordítottuk ahogy a torkunkon kifért
groteszk alak volt ez a langaléta Fantomas
kétméternyi magas testével ikszes lábaival
nagy löfejének búbján billegett a sildes tisztí sapka
mindig csodálkoztunk hogy nem esik le onnan nem esett le
szemle után őrhelyére a tisztek szolgálati szobájába vonult
melyet egy keskeny folyosó választott el az áristomtól
bár a világ legnagyobb antitalentumának számított
sakktábla mellett töltötte az éjszakát nem tudott aludni
estefelé őráratba indult partnert keresni
a konyhán kötött ki a szolgálatos katonák a kenyeret porciózták
egy kenyeret nyolc részre szeleteltek
kezébe vett két porciót rárakta a mérleg két tányérjára
s ha nem egyensúlyozták ki egymást
rákiáltott a szeletelőre la arest zárkába vele
így tett szert partnerre akivel átsakkozta az éjszakát
nyolcvankilencben a kaszárnya pincéjében húzódott meg
s muraturából halálra ette magát
a hülye Miron folyton vigyorgott
abban lelte kedvét ha valakinek húzogathatta fülét

belesúghatta hogy itt a nyúl vétel
pofonokból is jócskán bevételezett
a bakszász hadnagy folyton bennem lakozott
belekeseredtem már a szökést fontolgattam
de elvettem ennek értelmét amint
a kaszárnyába megbilincselve hozták vissza
a szökevény Radut a mokány földfekete szemű parasztot
mert egy kicsit „hazalátogatott” megnézni lovait
a mundér nem állt jól rajta folyton vakaródzott
mert viszkedett a bőre alatta
dühében szétszedte az emeletes vaságyakat
injekcióval kellett lecsillapítani orrba verte Olteanut
aki vasgárdista felmenőivel dicsekedett
s a cigány Corbura ráparancsolt hogy károgon
ez a vágott képű engem is néha vegzált
mígnem a börtönviselt Vasile pártomra nem állt
aki már egy ízben megtapasztalta a cellabeli demokráciát
ha kimenőt kaptunk vasárnaponként a városba
valamelyik talponállóban én fizettem decinként a rumokat
egyszer azt mondja Vasile figyelj rám
hóval addig dörzsölöd kezed fejét míg az bele nem lilul
akkor én elintézem a gyengélkedőben hogy holnaptól
a hátsó kapu meleg őrszobájában teljesíthess szolgálatot
amikor én odaérek éjfél tájban s megemelem sapkámat
szó nélkül beengedsz a tiszt szűz rádióközpontjában
Winkler felesége lesz szolgálatos
ide járt légyottra Vasile röpke óra teltén távozott
én tűkön ültem egész idő alatt
autószerelőként ismerkedett össze a madammal
ő javítgatta autóját e célból állandós kimenője volt
kilépőként a kapunál már fel sem kellett mutatnia
a tolvaj Grigore éjszakánként kiszökött a kaszárnyából
Mariana nevű özvegyasszony volt a babája nem is tudom
hogy viselte el ezt a csődört egyszer kilopott egy
köpenyt az alvóteremből bizonyára jó pénzt kapott érte
a reggeli mustrán valaki mindig köpeny nélkül maradt
egyik éjszakai riadó alkalmával hiánya miatt

mindannyiunkat kizavartak a hóba
leszedették rólunk az otthonunkra emlékeztető melegítőt
az izominget kupacba gyűjtötték s tisztí parancsra
egy kiskatona benzint öntött rá és alágyújtott
így szállt el az a kevéske hazai meleg is belőlünk

egyre nyugtalanabbul alszol fiam mondta anyám
amint megébredtem már várt a reggeli az asztalon
a parkban még nem „kiáltották ki a köztársaságot”
még mindig nem álltak meg a vonatok az állomáson
bizonyára késni fogok nem érkezem vissza időben hiába
magyarázom majd hogy nálunk „forradalom volt” a magas
hírszerző szolgálatnak vajon jutott-e tudomására
vagy nem érdekli minket arra képezték ki hogy
a céllövési gyakorlatokon ha mellélövünk
bekergetnek a lőtér közeli folyó vizébe többkilós
R105-ös rádióval hátunkon gázmaszkban
vettük fel a kapcsolatot a közeli bokrosban rejtőző bajtárssal
itt a farkas hívás itt a nyúl vétel jött a válasz
két óra alatt rendbe kellett hozni az öltözetet
nekem s még két társamnak csak hosszú nyelű karabély jutott
mely folyton félrehordott a többiek már
második világháborús géppuskával célozhattak
az enyém az első világháborúból maradhatott vissza
milyen jó lenne tudni történetét ki lőtt vele kit
melyik haldokló kezéből esett ki hol és mikor
puskavesszővel sikáltam a csövét hogyha belenéz
a szakaszparancsnok olyan fényes legyen mint Salamon töke
a hangszóróban már rekedtes hangon
dörmögött az elvtárs Winkler hadnagy politikai
felkészítőt tartott lapos kerek üveget hordott farzsebében
melyből konyakot kortyolgatott
ha háborúba lépünk téged terítelek le leghamarabb
mondta mire a közröhejnek kitéve fel kellett állnom
s mondanom hogy megértettem szálut
egyszer aztán azt mertem szólni jó hogy tudom
nagy lett a csend vagy csak nekem tűnt hosszúnak

a hangszóróban az elvtárs dörmögése alábbhagyott
talán a konyak hatására csak annyit mondott
a már alaposan elázott bakszász hogy mars ki
s jelezte Vasilenek hogy álljon elő autójával
hazavitette magát lakására jó alkalom arra
hogy még közelebb kerüljön a doamnához
az új parancsnok Milea kapitány megszánt maga mellé vett
az irodájában délelőttönként még olvashattam is
nem zavarta őt emlékét örökre szívemben őrzöm

napnyi késéssel érkeztem vissza a kaszárnyába
reggel az áristom priccsén ébredtem
menten kiengedtek mert addigra a rádióközpontban
elkapta a farkas a nyulat
netán a doamna volt szolgálatban
s a hírközlés is tudomásul vette hogy tényleg volt
„egy csiki forradalom”



Prés, 2021
(50 x 70 cm, papír, vegyes technika)

Száz Pál

JAROSLAV HAŠEK VELENCEI HUMORESZKJEI ELÉ

Az itt közölt néhány írás az idén száznegyven éve született, s a száz éve elhunyt Jaroslav Hašek ifjúkori kóborlásai által inspirált elbeszélések, humoreszkek, szkeccsek csoportjába tartozik. Két dolog közös bennük: az egyik, hogy Velencében játszódnak, a másik, hogy mindeddig nem voltak olvashatóak magyar nyelven.

Jaroslav Hašek a világháborút megelőző utolsó nagy kóborlása 1905 nyarán kezdődött. Ekkor két barátjával indult neki az útnak, amelyet máig problémás rekonstruálni. Nagyrészt azért, mert kizárólag maga Hašek konfabulálására támaszkodhatunk, mégpedig az 1911-ben írt, az általa alapított viccpárt, a Törvény Keretei Közötti Mérsékelt Haladás Pártjának párttörténeti szatírájában, és amelyet a párttagok apostoli útjaként jegyez. Az író eszerint Prágából a festő Jaroslav Kubínnal, a ballettársulat-taggal, František Wágnerrel – aki mögött a valóságban Rudo Hněvsa, a plzeni színész rejlik – indult el, s Morvaországon keresztül Bécsbe érkeztek. Az eredeti útitervtől, amelynek célja Ausztrián belül maradván az osztrák tengerpart volt, azonban eltértek itt. Bécsújvárosból Magyarországra mennek, Nagymartonnál lépve át a határt, majd Sopron, Körmend s talán a Balaton-felvidéken tett csavargás után Zalaegerszeg és Nagykanizsa felé kóborolnak. Eddigre azonban az apostoli csapat szétesett, Hněvsa és Kubín visszatérnek Prágába. Egy visszaemlékezés szerint Hašek már egyedül ment Nagykanizsára, ahol a helyi postára küldött honoráriumára várta. Az eddig is zavaros utazás azonban ezután teljesen követhetlenné válik. A párttörténeti szatírában ugyanis nem számol be a továbbiakról. Hogy a csavargó ifjú író átlépte a Drávát, az szinte biztos. Későbbi útirajzai, humoreszkjei, karcolatai helyszínei és témái alapján Szlavóniában, Varasd környékén, valamint a Muraközben kóborolt.

Radko Pytlík az író életének legszakavatottabb ismerője szerint Varasdról Triesztbe mehetett vonattal, onnét pedig gőzhajóval Velencebe. A *Fél óra a Canal Grandén* című humoreszkben szereplő, a feleség

által a férjnek felemlegetett nászút akár az író útvonalával is azonos lehet: „Megmondja neki, hol itta le magát, vagy hol csípett be. Brnóban, Bécsben, Ljubljánában, Triesztben, és a gőzhajón, amivel Triesztből Velencébe mentek.” Könnyen elképzelhető, hogy valóban így volt, Hašek Velencéig jutott, majd innét az Alpokon és Stájerországon át tért vissza Prágába. Az ebből az utazásából származó inspirációkat nem azonnal dolgozta fel az író, de elraktározva élményeit a következő hat-nyolc évben apránként használta fel a nyugat-magyarországi, szlavóniai, alpesi témájú úti humoreszkjeiben.

A Velencéig vezető út hipotézisét azonban kétségbe vonja az a tény, hogy mind a négy velencei témájú írásban helyismeretről árulkodó dolgok, kultúrtörténeti utalások, a részletesen sorolt helyszínek, a palazzók, a történelmi személyek, de még a szállodák és vendéglők is származhattak útikönyvből. Sőt, biztos, hogy Hašek használt útikönyvet, hiszen szinte lehetetlen, hogy kizárólag az emlékezetére támaszkodott volna. Az írásaiban szereplő magyar nyelvi elemek (Hašek egy picit tudott magyarul) szinte mindig pontatlanul szerepelnek, míg itt az olasz nevek (Hašek nem tudott olaszul) csak elvétve szerepelnek hibásan. (A fordítás ezeket a hibákat javítja, a magyar nevek esetében pedig ezen felül a magyaros hangzásra hagyatkozva kitalált név formáját is természetesebbre alakítja – így pl. az eredeti Aratáš úr helyett Arató szerepel.)

Pytlík szerint viszont vannak olyan elemek is a velencei írásokban, amelyeket „nem meríthett útikalauzokból – néhány észrevétele valószínűleg autentikus”. (Radko Pytlík: Jaroslav Hašek: Data – Fakta – Dokumenty, Emporius, Praha, 2013, 37. o.) Viszont a Pytlík által állított következő érvet, amely személyes megfigyelésből eredezteti a velencei dialektusnak a felhasználását, kénytelenek vagyunk megcáfolni. A tájszólás kizárólag a gondolás dalokban jelenik meg, pontosabban egyben, hiszen Hašek a *Fél óra a Canal Grandén* és a *Vittore, a szerencsétlen gondolás* című elbeszélésben ugyanabból a velencei népdalból, a *Grasset e Scarmolin* címűből idéz. A dal szerepel August Kopisch: *Agrumi: volksthümliche Poesieen aus allen Mundarten Italiens und seiner Inseln* (1838) című gyűjteményében is, ahol az eredeti mellett a német fordítás is ott áll. Szinte biztos, hogy Hašek a német változatot követte, illetve fordította csehre az idézett olasz dal megfelelőjeként. Az ugyan nem valószínű, hogy magában Kopisch gyűjteményében

találkozott vele, nyilván újraközlésben olvashatta, s talán éppen egy Velencéről szóló német útikönyvben idézték. Akárcsak Byron *Childe Harold* IV. énekének kezdetét, amelyet egy német turista, egy szadista nő szaval a *Fél óra a Canal Grandén*ben. A csatornák piszkos vize, a döglött macskát sodró vize bizonyára nem szerepelt az útikönyvben, mint ahogy Vittore kikapós felesége, vagy a cseh kispolgári nászutasok, vagy a külföldi turisták alakja sem.

Hogy vajon járt-e Velencében Hašek, vagy sem, hogy vajon a négy velencei elbeszélés motívumai a saját útiélményei ihletésére íródtak, vagy talán valamelyik prágai kocsmában mesélhetett neki valaki velencei élményeiről, s a sztorikat később az útikalauz ügyes használatával párosította, kénytelenek vagyunk válasz nélkül hagyni.

Annyit viszont végezetül hadd jegyezzünk meg, hogy a turizmus szatírájaként is olvasható négy írás között nagyfokú motivikus hasonlóság van: a hazaszeretetében együgyű és szüklátókörségében mélyen magyar Arató autentikusnak tűnik, a vele rokon vonásokat mutató *A velencei kínzókamrákban* szereplő szicíliai figurája, még akkor is, ha a látványosságokat lefitymálja, az más temperamentum szerint történik. Ugyanebben szerepel a német nő, aki előszeretettel meséltet kínzásmódjairól, s ez a furcsa szadista öröm a *Fél óra a Canal Grandén* fiatalasszonyának affinitására rimel. Az utóbbi elbeszélésben az előző kettővel ellentétben nem szerepel az idegenvezető alakja. Ebben a fiatalasszony válik kalauzzá egy jó útikönyvvel felszerelve, legalábbis addig, amíg az ifjúházas veszekedés eredményeképpen be nem dobja a csatornába. (*A velencei kínzókamrákban* a német nő viszont rendre ellenőrzi útikönyvével a kalauz szavait.) A nászutasok jelenete egy gondolaútjuk során játszódik le, akárcsak a *Vittore, a szerencsétlen gondolás* című humoreszk cselekményének nagy része, amelyben az idegen egy helybélivel utazik, egy „benszülötttel”. A Canal Grandén tett gondolaút a látványosságok között itt is térképszerű pontossággal történik, ám itt Velence terében való előrehaladással párhuzamosan a dominánsabb személyes elbeszélésben, Vittore szerencsétlen történetében hajózunk s kötünk ki.

VITTORE, A SZERENCSEJTLEN GONDOLÁS

Velencei emlék

Vittore, a gondolás a Ponte di Rialto alatt állt a gondoláján külföldiekre várva, hogy átkeljen a Nagy Csatornán. Estére járt az idő. Hogy csónakjára csábítson valakit, a gondolások jellegzetes, lágy tájszólásán kezdett énekelni:

Caro fio, puto mio,
Ve potè, licar i dei, se xè bei,
Non xè per mi...

„Kedves fiam, szép perszóna, hallgasd meg szavam: kezed csókdol meg magad. Biz elég szép vagy, de nem nekem...”

Jó darabig figyeltem őt a Ponte di Rialtóról, és láttam, hogy egyetlen idegent sem sikerült a gondolájára csalogatnia dalával.

Így aztán erősebb hangon folytatta:

Via, slargemose,
Destachemose,
E passemola così!

„Fel, fel, mi elválnak, az egyikünk a másikat elkerüli. Mindketten magunknak élünk!”

Mindennek a legkisebb hatása sem volt a járókelőkre, az idegenek a Szent Szalvátor felé igyekeztek. Egy sor nótát elénekelt, s már nagyon szomorúan dalolt, majd hallani lehetett az átkozódását. Egy pillanattal később hallottam, amint meglepődve kiált fel: „Madonna mia!” Ekkor már előtte álltam, és afelől érdeklődtem, milyen áron vinne el engem a Riva degli Schiavoni mólóhoz, a dózsepalota mellé.

- Öt líráért, uram - mondta a gondolások szemtelenségével.

- Egy lírát adok - válaszoltam nyugodtan.

Felállt a gondoláján és énekelni kezdett:

Caro fio, puto mio,
Ve potè, licar i dei, se xè bei,
Non xè per mi...

- Egy lírát - szakítottam félbe -, különben destachemose, egyikünk a másikat elkerüli, kedves Vittore!

Vittore meglepettnek tűnt. - A külföldi signore ismer engem?

- Ismerem, hiszen ott voltam, amikor az a szép nő tegnapelőtt a Szent Szilveszter alatt a Domo Tupolo közelében a Nagy Csatornába vágta magát. Hát nem szégyelli, a Nagy Csatorna vizébe dobni magát egy nő által? Egy líráért utazunk, csónakázás közben pedig elmeséli nekem az ügy részleteit.

- Legalább két líráért, külföldi signore.
- Legyen egy líra ötven, Vittore.
- Madonna mia, áll az alku!

A Canalazzón csónakáztunk tehát, ahogy a velenceiek nevezik ezt a háromezer-nyolcszáz méter hosszú vízi sétányt, a paloták e vízi utcáját, amelyek közül máig harminc építészeti remekmű mélyeszi oszlopait a Nagy Csatornába, mind a patríciuscsaládok saját színében pompázva.

Magunk mögött hagytuk a Ponte di Rialtót, az újkorig a Canal Grande egyetlen hídját, amelyről szinte folyt a mocsok.

Szemben a pénzügyi intendatúra épülete állt, a másik oldalon pedig a Palazzo Manin, manapság nemzeti bank. E két épületet a történelmi dicsőségen kívül még egy szál összefűzi, méghozzá a teljes pénztelenég!

Palazzo Grimani! Ezzel szemben repült tegnapelőtt a Canal Grandébe Vittore gondolás, a saját felesége által hajítva bele.

Ő maga kezdett beszélni róla. - Madonna mia - mondta, amikor megpillantottam a túlparton a Domo Tupolót -, ott hajított bele a vízbe a saját feleségem, Marta. Szomorú történet, uram! Elmondok egy imát a szent Szűzhöz, s utána elmesélem.

A zsebéből rózsafüzért húzott elő, és imádkozni kezdett a Madonnához. A gondola a csónakok között himbálódzott, körben a gondolások daloltak, és piszkosul búzlótt a Nagy Csatorna vize. A parton az asszonyok öntögették bele a mocskot. A romlott hal és a döglött macska, amiket a vízáram egyfolytában utánunk sodort, a Calazzóról nyíló látványt egészítette ki. Egyáltalán nem volt ebben semmi költői. Némely palota ablakában fehérnemű száradt, a parton pedig a piszkos utcai koldusok hajlongtak, akik nem viselkedtek valami illendő módon. Egyikük esetében pusztán az elnyűtt hajósegyenruha akadályozta meg, hogy magát teljesen kényelembe helyezve ne teljesen meztelenül kiáltozza egyetlen szavait a Csatornába.

Vittore befejezte az esti imádságot, átkozódott egy sort, mivel egy részeg gondolás kishíján nekünk ütközött gondolája fogacsos orrával. Majd beszélni kezdett:

- Ha volt a signore a San Michele-szigeten, akkor tudja, hogy halálom után, mint minden velencei, erre a szigetre érkezem majd. De ha nem tudná, hogy ott található a velenceiek temetője, három líráért elvihetem oda. Ha tehát a signore tudja, hogy a San Michele egy temető, elmesélem neki, amit még nem tud. Ha a signorét a temetőbe a vén Bartolomeo kísérte, akkor ott a signorénak ki kellett volna köpnie, mivel a feleségem, Marta, a sziget idegenvezetőjének, a vén Bartolomeónak a lánya. Martával már régóta ismertük egymást. A Riva degli Schiavoni móló környékére járt dinnyét és fügét vásárolni, amelyből Bartolomeo, isten meg nem bocsáthatja neki, italt készített. Borban áztatta ezeket. S most íme, a Palazzo Contarini delle Figure, Palazzo Balbi, Palazzo Foscari mellett megyünk el (ott meg a Palazzo Giustiniani). Aztán megfőzte, s olyan erős lett, hogy tíz literje elég volt egyszer az egész Nazoni család leitatásához, amely a vén Nazonit eltemetni gyűlt oda. Egyszer elvittem hozzá egy külföldit, aztán pedig meghívott egy üveg italra. Diskurálunk, diskurálunk, mire én egyszeriben dicsekedni kezdek, hogy egész La Giudecca szigetet ötször körül bírom hajózni. Fogadtunk. Jobbra a Rezzonico palota látható, szemben a Palazzo Grassi, Palazzo Contarini Corfu. És tudja, miben fogadtunk? Én feltettem a gondolámat, a vén Bartolomeo pedig a lányát, Martát. Azonnal a Capella Emiliába mentünk, és ott Szt. Antonio szobra előtt kértük a szent áldását a fogadásunkra. Az a borban áztatott füge csodákra képes, signore. Balra, a lánchíd alatt az Akadémia, majd a Palazzo Manzoni látható, és a híddal szemben a korábbi Cavalli, ma pedig a Palazzo Franchetti. Signore! Én ötször körbehajókéztam a La Giudeccát, ötször áteveztem a Traghetto per Chioggát, és nem gondolán, uram, a fogadás nem így szólt, úgy úsztam, mint a hal, úgy úsztam, mint amikor a külföldiek fürdőznek Lido szigetén. De sajnos nem fulladtam bele a vízbe, madonna mia!

Felindultságában fenyegető gesztust tett a San Michele sziget irányába.

- Signore, én megnyertem Martát, noha nem akartam. Azokban az időkben a gondolasok jól kerestek, Marta ezért szeretett volna megszerezni magának. S látja, uram, szent Antonio akarta, hogy elvegyem őt. Eljött meglátogatni. A Spigia di Santa Martán reggelig ittunk Massari unokabátyám osteriájában (kocsmában), és ott, ahol a Punta di Santa Maria van, lefeküdtem a parton, hogy szundítsak egyet. S lám, ki

látogatott meg álmomban! Szent Antonio! „A Spigia di Santa Martán ittál!” mondta a szent, „Ezért el kell vened Martát, különben eltűnik a szobrom a Santa Maria della Pietà elől. S tudod, mit jelent ez a velenceiek számára? Pestist!” – A külföldi signore maga sem tett volna a helyemben mást, mint elvette volna Martát. És lám! Három nappal az esküvő után, miután ékszereket vettem és pénzt adtam neki, eladta az ékszereket, és a pénzt pedig odaadta annak a disznó Magnenónak, hogy az gondolat vehessen belőle. – Balra van, uram, a Palazzo Corner della Cà Grande, ma a prefektúra székel itt, továbbá a prefektúrával szemben, azt hiszem, jól látja, signore, a Palazzo Dario. Az a disznó Magneno a feleségem szeretője lett. A gondolóján hozta-vitte őt, amelyet az én pénzemen vett. De így is olcsóbban jöttem ki, mert ékszereket most már ő vásárolt neki. És végül elhagyta Magnenót, és Jacopo Sovino kezdett járni utána. Ha szeretne, uram, olcsó mozaikot venni, látja a Grand-hôtel Salviati mellett, ott a mozaikraktár. Marta tehát hagyta magát ledumálni a lábáról Sovinótól, s mivel én és a volt szeretője, Magneno is fel voltunk kissé háborodva, hogy hagyja, hogy nyilvánosan ölelgesse őt, elmentünk megkeresni Sovinót, hogy felelősségre vonjuk. Kezdetben azt hitte, hogy le akarjuk szűrni, csak miután szóltunk neki, hogy tegye el a kését, kért bocsánatot tőlünk. Állítólag úgy hitte, Martának nincs sem férje, sem szeretője. Meghívott minket egy üveg borra, és addig itatott a Krisztus Könnyeivel, míg meg nem bocsájtottunk neki. Azzal a gőzhajóval szemben a San Gregorio templom áll, uram, alatta pedig pont az a kocsmá van, ahol Sovinónak megbocsájtottunk. Azt hittem, most már legalább egy kicsit boldog leszek, mert ha a velencei nőnek csak egy szeretője van, nem olyan rossz a helyzet – de Martának, signore, valamivel több, mint egy tucat szeretője volt három hét alatt, madonna mia.

– Megvolt Giovanni, Antonio, Floriano, Girolamo, megvolt Bajamonte, Alessandro, Pietro, Guglielmo, ledumálta a lábáról Giorgionét, Leonardót, és szerette Paolót, és szerelmet esküdött Catánénak, és reggeli találkát beszélt meg Tintorettoval a városi parkban. A bárkakészítő szeretője, Olivio vitte oda, s még aznap este Nicola Ghettelével találkozott. Mondja csak, kit kellett volna megölnöm ezek közül az emberek közül? Lassan annyi volt belőlük, ahány hal van a lagúnákban. S végül saját magam szerettem bele a saját feleségembe, és egy dalt költöttem neki, amit a gondolójában énekeltem:

Vu xè cara Marta mia,
Carissima, cara mia!

(Maga, kedves Martám, a legkedvesebb kedvesem.) – És láthatja a külföldi signore, ezek a férfiak megtiltották, hogy Martáról énekeljek. Erre Marta vitte rá őket, mert nem bírta elviselni, hogy a saját férje énekeljen róla, a saját kedveséről. Fél év alatt ha minden szeretőjét meg akartam volna ölni, akkor az összes gondolást agyon kellett volna csapnom.

Betértünk a Szent Márk csatornába.

– Madonna mia – folytatta Vittore –, az alatt az egy év alatt annyi fickóval lépett meg, hogy már nem is emlékszem a neveikre, az egész kalendáriumban nincs annyi férfinév, ahányat levett a lábáról. – No, és tegnapelőtt a Szent Szilveszter alatt találkoztam vele a Domo Tupolo mellett. Nem beszéltem vele az egész esztendő alatt, nem is járt nálam az egész esztendő alatt, és tudja, uram, én egyre jobban és jobban szerettem. Odamentem hát hozzá, és azt mondtam: „Marta, szégyellheted magad, itt az ideje, hogy visszatérj egyszer s mindenkorra a férjedhez.” Szerencsétlen véletlen folytán mindezt olyan hangosan mondtam, hogy a járókelők körben meghallhatták, az asszonyok, akik dinnyét, citromot, narancsot, fűgét és polentát árulnak.

„Hát nem tudod?”, mondta Marta elszégyellve magát, „hogy a férj nem hányhatja feleségének szemére a szeretőit más asszonyok előtt?”

Erről a szokásról nem tudtam, uram, ezért így szóltam: „Szégyellj magad!” De alig hogy kimondtam, máris megragadott – apja után erős, mint a gőzhajó –, és már repültem is a Calazzóba, madonna mia. – S íme, megérkeztünk a Riva degli Schiavoni mólóra, signore, szíveskedjen megtoldani a fizetségem fél lírával.

Megindulva a szerencsétlensége felett, adtam neki még fél lírát, és megszorítottam a kezét.

– Uram! – kiáltott utánam a gondolás a partra –, ha valahová menni szeretne, ne feledkezzen meg a szerencsétlen Vittoréről a Ponte di Rialto alatt.

Továbbállottam. Mögöttem Vittorio dala zengett, amellyel a külföldieket csalogatta gondolájára:

Caro fio, puto mio,
Ve potè, licar i dei, se xè bei,
Non xè per mi...

Egy pillanattal később pedig ezt hallottam:

Vu xè cara Marta mia,

Carissima, cara mia!

Vittorio gondolás sorsa felett töprengve el kellett nevetnem magam...

FÉL ÓRA A CANAL GRANDÉN

Csak ült mellette, és kétségbeesetten bámulta a Nagy Csatorna vizét. A „Canalazzo” vizét, ahogy a velenceiek hívják, amelybe éppen az orra előtt öntött egy régi palota ablakából zsíros mocskot egy csúnya, koszos olasz asszony. A zsírfolt terjedni kezdett a zöldes víz színén, egybeolvadt egy másik folyadék foltjával, s gyöngyházfényben játszott, amitől Kalista úr rosszul lett.

Micsoda egy nászút! Olajban sült tengeri hal szaga csapta meg az orrát, majd felfordult a gyomra, miközben felesége lelkendezve a felismeréstől, a Canal Grandéra néző palotákat azonosította a térkép szerint.

„Palazzo Labia!” „Palazzo Vendramin Calergi!” „Palazzo Pesaro!”

Látod ott szemben a gyönyörű, késő gótikus Ca’ d’Oro palotát, Karel? Ah! S most a Ponte di Rialto alatt vagyunk! Karel! Az istenért! Nézd a Palazzo dei Camerlenghi homlokzatát! Az útikönyv szerint itt ellenőrizte valaha három tisztviselő a Köztársaság államháztartásába befolyó közbevételeket, tudtad?

Na jól van, drágám, de mi olyan különös ebben? Valakinek muszáj ellenőriznie a bevételeket. Ugyanígy van nálunk is a bankban. Csak ott Vaníček ellenőriz.

Letörölte homlokáról a verejtéket. Még ilyet, reggeltől nem érintett ajka borospoharat vagy söröskupát! Átkozott paloták! Ugyan érdeklis is, hogy szemközt a Fondaco dei Tedeschi, az egykori német üzletház áll, s ma itt székel a pénzügyi intendatúra, és hogy 1228-ban építették. Mintha nem lennének Velencében a palotákon kívül kocsmák és borozók is. Hiszen mindegyiket szépen kiírta a jegyzetfüzetébe. Kihúzta a zsebéből és megörült a teleírt oldal láttán: Restaurant Bauer-Grünwald (müncheni és grazi sör). Müncheni Psorrov pince a Campo S. Angelon. Pilseni sörkert a Fondamenta del Balino Orseolon a régi ügyészség mögött.

Kalista úr belenézett a szótárába, s rákiáltott a gondolásra: „A régi ügyészséghez! Procuratie Vecchie!”

Az asszony szeretetteli pillantást vetett rá.

- Na látod, drágám, végre elkezdett érdekelni a dolog. De mielőtt megnézzük a régi ügyészséget, előbb a dózsepalotát kell látnunk, meg a Szent Márk székesegyházat, elsétálunk a templom előtti téren és megetetjük a galambokat. Tudod, drágám, én már előre örülök a dózsepalota kínzókamráinak, meg az ólomkamrának, meg a Sóhajok hídjának, amelyen keresztül a halálra ítéleteket elvezették...

Közben pedig olyan nyugodtan és gyöngéden tekintett a csatorna vizére, hogy a férj szinte beleremegett. Eszébe jutott Brno és a Špilberk, ahol ez a gyöngéd teremtés olyan érdeklődéssel tanulmányozta azt a szörnyű várbörtönt. Egy álló órán keresztül rángatta őt a hűvös kamrákon át, s többször is elmondatta az idegenvezetővel Trenk báró történetét, meg hogy hová dobálták a halálra kínzott rabok holttesteit. Eszébe jutott, hogy már több mint egy hete nászúton vannak, s valahogy az asszony kezdeményezésére mindig ott kötöttek ki, ahol a régi időkben embereket gyilkoltak vagy kínoztak. Mindenhol a szörnyű tömlöcök, áristomok, kínzókamrák látogatását erőltette, a pallosjog felől érdeklődött, a múzeumokban pedig a spanyolcsizmákhoz, hüvelyk-szorítókhöz és a hóhéralabárdokhoz vezetett az első útja.

- Kedves gyermekem - vette a bátorságot kisvártatva a férfi -, ami engem illet, máris szomjas és éhes vagyok. És azt hiszem, a dózsepalotát az ólomkamrájával és a tömlöceivel együtt, meg a Sóhajok hídját ebéd utánra hagyhatnánk.

Az asszony megrázta a fejét. A délutánt a templomok megtekintésének szentelik. A harminckilenc templommal nem végeznek egyhamar. Fürgén olvasni kezdte az útikönyvből a szentek neveit, akiknek a templomait meglátogatják majd:

- „San Bartolomeo, Santa Caterina, San Donato, Santa Maria Elisabetta, San Fantino, San Giacomo di Rialto, San Giovanni e Paolo, San Marcilliano, Santa Maria dei Frari, Santa Maria dei Miracoli, Santa Maria della Pieta...”

- Nem, kedvesem - szakította félbe viccelődve -, annyit azért nem vétkeztünk, hogy minden templomot végig kelljen bókászunk. Hiszen már nyolc napja úton vagyunk.

Az asszony mérgében elvörösödött. Lám, hogy válik az ő áldozatkészége izetlen viccek céltáblájává. Már az esküvő előtt is alpári anekdotákkal igyekezett szórakoztatni őt. Ezúttal már félt a folytatástól, s most már hamar színt vallott. Eljönnek ide, Velencébe, és lám, már nem is becsüli őt ez a férfi. Hát mi lesz addig, mire Rómába érnek? Ez mind a szesz műve. Megmondja neki, hol itta le magát, vagy hol csípett be. Brnóban, Bécsben, Ljubljanában, Triesztben, és a gőzhajón, amivel Triesztből Velencébe mentek. Nem tengeribetegség volt az, hanem az őt üveg Lacrimae Christi eredménye. És amikor a Práterben a lovagnál azzal az idős úrral veszekedett! S vajon mért pofozta fel Mariborban az a pocakos alak? Egy banktisztviselő, a bankigazgató veje, és micsoda szégyenbe hozta. És ez lenne a nászútjuk. Szégyelli magát a hazaküldött képeslapok miatt, tele olyan hazugságokkal, mint „Karel elragadó. Minden gyönyörű itt.” Grazban alig tudta megtartani a tollat a kezében, hogy aláírja ezt a hazugságot. Az asszony sírva fakadt, s emiatt aztán egyedül a férj jutott szóhoz.

- Túl korai mindent ilyen sötéten látni, drágám - mondta megfontoltan -, itt is, ott is csak túlságosan elragadtattam magam a becsületem védelmében. Kissé kihívóan öltözködöl az utazásunk alatt, hát ne is csodálkozz, hogy a Práterben utánad kiabáltak. Bevallom, hogy kissé többet ittam a kelleténél. De kinek a hibájából történt mindez, kedvesem, drágám? Csakis miattad, hiszen a frissítő helyett, amely kijárt volna, látványosságtól látványosságig cibáltál. Minden kődarab előtt megálltál, és egy órás előadást kellett neked tartani arról, hogy ki tette oda az emberek útjába. Ne is tagadd, kedvesem, aztán meg nincs mit csodálkoznod, hogy kétségbeesésemben... Én ezt más-hogy képzeltem. Azt hittem, hogy az egész négyhetes szabadságunkat mint ifjú házások az erdők nyugalmaiban, vagy valami fürdőben töltjük...

- Persze, hogy spórolhass rajtam, lám - robbant ki az asszony dühösen -, hogy amit megspórolsz, azt magadra költhesd. Ki tudja, milyen nőszeméllyel? Ki tudja, nincs-e más valakid is? De én megölöm őt, megölöm magamat, aztán téged is...

- És vajon kit még? - kérdezte gúnyosan.

Az asszony újra sírni kezdett.

A férj kivette kezéből az útikönyvet, forgatta, és hogy megnyugtassa, előadta:

- Nézd azt a szépséget a túloldalon. Ez a Palazzo Dario, a korai reneszánsz egyik első képviselője...

Az asszony hallgatott, majd azt válaszolta: - Add ide az útikönyvet.

A férfi odaadta neki, mire az asszony bedobta a könyvet a Nagy Csatorna vizének kellős közepére és összeszorította az ajkát:

- Mégis mit csinálsz, drágám?

- Azt, amit te csináltál a kalapoddal, amikor Semmering után a vonatban lerészegedtél a konyaktól.

- Nohát - mondta felpaprikázva a férj -, tegnap viszont nem kellett volna a d'Italie-Bauer szállodában az olasz tiszteket fixíroznod.

Az asszony elfordította a fejét, letörölte a könnyeit, és így szólt: - Azért is! Egyikük Marek úrra hasonlított, akivel a táncórákon szoktam táncolni.

- Majd ártatlanul hozzátette - Tudod, az, aki annyit sírt az esküvőmön.

A férj az ajkába harapott, és nem válaszolt. Mit mondjon erre? Ha azt mondaná neki, hogy szépek az olasz nők, hülyén venné ki magát, hisz pont tegnap mondta neki, hogy egyikük sem tetszik neki. Mit tegyen? Szólt a gondolásnak, s tört olaszszággal, miközben átnyújtott neki néhány lírát, azt kérte, énekeljen nekik valamit. Az pedig a gondolások tájszólásában dalolni kezdett:

Vu xè caro e xè belin,
 Ma xè tanto scramolin.
 Che una mumia mi parè!
 Vu xè bello e xè grasset!
 Via, slargemose,
 Destachemose,
 E passemola così!

- Kedves vagy, szép vagy, de oly vékony, s barna, mint egy múmia... Lám, elválunk, kerüljük egymást, magunknak élünk...

Az ifjú házaspár nem érthette a szavak jelentését, ám a nóta negédes dallama hatására, amely a Canal Grande palotái között visszhangzott, egymásra néztek.

Che una mumia mi parè. - Barna, mint egy múmia.

- Kedvesem - szólt Kalista úr az asszony kezét csókolva -, kedvesem, én már csak ilyen undok vagyok. Tudod, édesem, ha gondolod, megnézhetjük még ebéd előtt a dózsepalotában az ólomkamrát és a kínzókamrát, és a Szent Márk téren megetethetjük a galambokat...

- Ebédre pedig tengeri rákokat eszünk majd - tette hozzá győzelmesen, csókra nyújtva a kezét.

- Úgy bizony, drágám - mondta Kalista úr, miközben érezte, amint máris felháborodik gyomra.

A VELENCEI KÍNZÓKAMRÁKBAN

Heten voltunk a velencei dózsepalotában, s az utunk végén a minden turista által látni vágyott kínzókamrák vártak ránk. Egy ittas, apró ember, valamelyik stájer községnek a félművelt polgármestere egyfolytában azt mondogatta Friedenbergernek, az idegenvezetőnknek: - Olyan tisztességes képed van, bátyámuram! - Volt még ott egy szicíliai, egy félvad ember, aki úgy festett, mintha egy külvárosi szavazóközrétből jött volna. Olyan dühösen forgatta a szemét, hogy azt hittem, csupán a legapróbb ürügyre vár, hogy agyonlőjön minket. A tekintet, amivel az idegenvezetőt szemlélte, semmi jóról nem árulkodott. Dél-Itália mindazon gyűlöletét láttam benne, amelyet a királyság északi részei iránt táplálnak! Minden percben átkozódott, hogy kinyilvánítsa, a különféle dísztermek semmit sem érdeklík. Lefitymálva nézegette a festményeket, szobrokat, és a stájer polgármesterhez hajolva megjegyezte: - Palermóban csodákat láthatna! - A polgármester pedig, előszedve minden olasz tudását, bólogatva felelte: - Ja wohl, Brüderchen, si, signore, io sono... capisco (igen, uram, én... vagyok... értem...), sehr schön, tre bello. Ja wohl.

Volt itt továbbá egy magas, harminc év körüli kék szemű német nő, aki az idegenvezető közléseit az útikönyvvel vetette össze, és mindig, amikor az valami badarságot mondott, felszaladt a szemöldöke, elkezdett az útikönyvvel sűrögni-forogni. Társaságunk rajtuk kívül még két angol nővel egészült ki. Gondterhelt arckifejezésük volt, mindent ridegen vettek szemügyre, az útításkáikra különös elővigyázatossággal ügyeltek. Megfigyeltem, hogy bizalmatlanok a szicíliaival szemben, aki körülöttük mászkált és arról lármázott: - Palermóban igazi kastélyok vannak, ez itt úgy fest, mint egy jobb osteria (kocsma). - A szicíliaiaknak roppant különös hasonlataik vannak.

Az idegenvezetőnk olyan ember volt, aki mindig készen állt arra, hogy a lehető legtöbbet gomboljon le a turistákról. Beszélt németül, olaszul, angolul. Mindhárom nyelven igyekezett kiszipolyozni minket.

- Uraim és hölgyeim, toldják meg egy lírával! - És nekifogott, hogy előadja, mit látunk, s miféle gyönyörökben lesz részünk azért a líráért cserébe.

A helyszínen elmagyarázza majd, hogyan működött a velencei államapparátus, a köztársasági berendezkedés. Elmesél majd egy anekdotát Bajamonte Tiepolo életéből 1310-ből. Az archeológiai múzeumban elmagyarázza, hogyan is áll a dolog Pergamon királyának Kr. e. 200-ból származó szobrával. De ez még nem minden a líráért cserébe. A della Scudo teremben elmagyarázza majd a különböző családok címerének eredetét, és megmutatja, hol szokott üldögelni a híres Marco Polo. És ez még mindig nem minden. Szíveskedjék még mindezt megtoldani húsz centesimivel. Akkor majd elvezet a dózsepalota audiencia-termébe és elmesél egy történelmi anekdotát a tuniszi Hadzsi Mohamedről. Ez az anekdota 1559-ből származik, és további húsz centesimi pótdíjért még arabul is elmondja. Majd végigvezet a bibliotékán, és milliméterre pontosan megmondja, milyen széles Tintoretto Paradicsom című képe. De ez még mindig nem minden. A Sala della Quattro Portében elbújik a társaság elől az egyik falfülkében, és tíz lírában fogad egy ellenében, hogy senki sem találja meg őt a társaságból, mert hajszára pontosan olyan, mint Bombarda szobrai, amelyeket a falfülkébe helyeztek. Majd az urak és hölgyek felvidítésául elmeséli, mi történt egy angollal az Anticollegicumban, az egykori követek termének előcsarnokában.

Majd a Sala del Collegióban részletesen elmagyarázza Paolo *A le pantói tengeri csata* című képét. Még öt centesimit hozzáadva pedig pontosan megmondja, hány keresztény velencei esett el a csatában, és hány keresztény rabszolgát szabadítottak ki a mohamedánok rabigája alól.

S ha még ötven centesimivel megtoldhatjuk a fizetségét, akkor jöhet csak a legnehezebb mutatóványa. A Sala del Consiglio dei Dieci: ez volt a tanácssterme a félelmetes Tízeknek. Elég olcsón adja, minden egyénnek csupán öt centesimit kell adnia e félelmetes Tízekért. Aztán a társaság kigyönyörködheti magát a Stanza dei Capiban, ahol e félelmetes tanács elöljárói lakoztak. Ha a társaságot érdeklí, könnyen fel tudja majd idézni, amit e félelmetes tanácsról tud.

Ezután az egész palota egyik legbűbájosabb terme következik: a három állami inkvizítor terme. Sok érdekes dolgot tud róluk, eddig

mindenki arra kérte őt, mesélje el. S olcsón megteszi. Egy inkvizítor nem kerül többbe, mint húsz centesimibe, s onnét pedig majd szűk folyosón jutunk le a Pozziba, vagyis a kínzókamrákba. A kínok ecsetelése olcsóbb, mint ahogy azt a társaság gondolná. Az állam némely rabjának legszörnyűbb kínzatása sem kerül többbe tíz centesiminél.

Aki a társaságból adna még egy lírát, annak beszámol a rabok kikészítésének olyan kegyetlenül mesteri módjairól is, aminek hallatán szinte megöszül az ember. Majd miután a társaság kigyönyörködí magát a kínzóeszközökben és a halálraítéltek falfelirataiban, meglátogatjuk az ólomkamrát, azt a tulajdonképpeni helyiséget, ahol a foglyok voltak. Majd felfelé a lépcsőn, és onnét a Sóják hídjára, ez a Ponte dei Sospiri. Átviszi a társaságot a hídon a közönséges bűnözők folyosóján, amely közvetlenül a politikai bűnözők folyosója mellett van. A közönséges bűnözők folyosóján őt, a politikai bűnözőként tíz centesimibe kerül az út. Majd elvezeti a tömlöcökbe (Le prigioni), ahonnan az elítélteket egyenesen a bírák elé citálhatták. Tíz centesimiért szívfacsaró emlékbeszédet tart a szerencsétlenekről.

Azt hiszem, mindez nagyon csalogató volt, s Friedenberg úr minden ígéretét teljesítette.

Velence sorsát élénk színekkel ecsetelte. Amikor a büszke köztársaság dicsősége felívelt, a magasba ugrott, amikor pedig hanyatlott, ő vagy tíz centivel összemert. A legszomorúbb korszakokat említve könny szökött a szemébe, az ittas stájer polgármester pedig szintén megkönnyezte a köztársaság bukását.

A szicíliai dühösnek látszott az Észak Királynőének efféle dicséretét hallva. Végül Friedenbergre vetette magát. Vállon ragadta, és déli tájszólásán kiáltozott: – És mi ott délen, mi nem számítunk semmit? Rólunk nem beszélnek? El akartok taposni minket! Húsz efféle Velencét zsebre vágunk Szicílián!

Miközben ellépett Friedenberg úrtól, látszott rajta, elégedett azzal, hogy az idegenek előtt megmentette szigete becsületét, és ezeket a nevetek hallva, mint Sala del Senato, Chiesetta, Sala della Bussola, Sala dello Scrutino, megvetően mosolygott. Azt gondolhatta, senki sem figyel, az egyik teremben ugyanis leköpte Sebastian Ziani dózse szobrát.

Egyébként az egész expedíció nyugodtan telt. A magas német nő az útikönyvét lengette, az angol nők pedig továbbra is gondterhelten bámészkodtak kezüket a táskájukon tartva. Friedenberg a termekről, amelyeken áthaladtunk, nagyságuk szerint hazudott. A kisebbekben jelentősen, a nagyobbakban mérhetetlenül.

Hogy hogyan is áll a dolog a Pergamon királyának szobrával Kr. e. 200-ból, nem tudtuk meg.

A Bajamonta Tiepolo életéből származó 1310-es anekdota teljes kudarccal végződött. Bajamonte Tiepolo 1310-ben egy bárkával San Michele szigetéről Velencébe hajózott. Útközben az istent támadt kedve megkísértetni. Fogadott, hogy fejest ugrik a tengerbe, és belefutad. És ez valóban meg is történt.

Ez az egész anekdota. Békés ember vagyok és sok mindent elviselek, de az anekdota hatására a szicíliai karakánságát kívántam magamnak. Mellesleg, Friedenberger úr tudva, hogy a szicíliai nem tud németül, kizárólag ezen az egy nyelven mesélte el a történetet.

Aggodalommal vártam a következő anekdotát, a történelmit a tuniszi Hadzsi Mohamedről 1559-ből. Szerencsére ezt kizárólag arabul adta elő, más nyelven nem lenne meg a kellő karcossága. A „Hadzsi”, a „Tunisz”, a „Mohamed”, „Allah il Allah” szavak biztosan arabul voltak.

Ahogy ígérte, meg is tette, elbújt a Salla della Quattro port egyik falfülkéjében. Egy korsó bor volt ott neki elrejtve... Hasonló korsót rejtegetett a Sala del Collegióban is, ahol kellemetlen dologgal szembesült: hogy az előttünk járó turisták közül valaki kiitta a tartalmát.

Paolo képeről, *A lepantói csatáról* beszélve két évszázadot tévesztett, és az egyik őst is a csatában vélte elveszejteni. Különös viszont, hogy ezt az őst, aki a lepantói csatában részt vett, Giovanninak hívták, ő pedig most a Moritz Friedenberg nevet viseli.

Fáradhatatlan volt. Teremről teremre vonszolt minket, erre-arra figyelmeztetett, ám a félművelt polgármester még fáradhatatlanabb volt. Újra és újra karon ragadta, és így szólt hozzá: – Olyan tisztességes képed van, bátyámuram, mondd csak meg az igazat, tudtak a velenceiek a köztársaság idején németül?

A szobában, ahol a Tízek Tanácsának előljárói lakoztak, a szicíliai az értékes gobelinre köpött, s látva, hogy figyelik, hozzám lépett és így szólt: – Signore, mindennek megvan a mértéke.

Végre a lelki kínváltások után, amelyekben Friedenberg úr részé-
sített, akinek a hazugságai annál jobban növekedtek, minél távolabb
kerültünk a Porta della Cartától, a palota leggyönyörűbb bejáratától,
most megérkeztünk a kínzókamrákba.

Friedenberg a Pozzi kínzókamráit a dózsepalotán keresztül vezető
ördögi út oázisának nevezte, a Palazzo ducale fénypontjának. A kínzó-
kamrákban szokta egyébként a legtöbb borraivalót kapni a turistáktól.
Az érzékeny lelkeket könnyen képes ráhangolni az erszénynyitogatás-
ra. Világot gyűjtve vezetett az alacsony, sötét tömlőcökbe az apró
nyílásokon keresztül, amelyen alig áradt be levegő ezekbe a rémes
történelmi cellákba, amelyek szinte a vízszint alatt voltak, s amelyekben
annak emelkedésekor a rabok fulladoztak, akár az egerek. Az első útja
abba a tömlőcbe vezetett, ahol egy szerencsétlen rab felirata volt:
„Bizalmasaim előtt védelmezzen az Isten, azok előtt pedig, akiben nem
bízom, magamat védelmezem.”

- Igen - sóhajtott fel Friedenberg úr -, ilyen az élet, Gott der
gerechte, signori e signore, némi hozzájárulást kérek a világításhoz.

A stájer polgármester aláírta magát a szerencsétlen elítélt bús,
filozofikus mondata alá, és letörölte a könnyeit.

Az angol nők még gondterheltebben bámészkodtak, mint fentebb,
ráadásul a kínzókamrákban látható módon még jobban aggódtak az
erszényük miatt. A szicíliai a különös megvilágításban és környezetben
a legkevésbé sem volt bizalomgerjesztő.

Megkopogtatta az idegenvezető vállát, és jelentőségteljesen azt
mondta, mintha csak vizsályt akarna szítani: - Szicílián jobban ment
a kínzás, mint itt.

Majd nagy érdeklődéssel nézegettük az egyik kamrában a rémes
rendeltetésű tiszteletteljes eszközöket, a hüvelykszorítókat és spanyol-
csizmákat, Friedenberg úr pedig úgy beszélt, mint egy törvényszéki
orvosszakértő az inkvizíció korából.

- Amikor erre húzták rá, hamarabb vallott, mint amazon. - S
mindenféle előzmény nélkül hirtelen megszólalt a német nő: - Itt az
ember tagjait is összetörték, kérem, s elevenen?

Meglepetten néztem rá. Eddig, az egész út során, egyetlen szót sem
szólt. Most az előbb még békés kék szeme úgy ragyogott, akár a parázs.
Egészen izgalomba jött, feltartóztathatatlanul áradt belőle a szó:
- Mivel égették az elítélteket, kérem? Meg lehet, kérem, tekinteni a

fogókat, amivel a rabok mellét tépték? A rabok cserzett bőrből készült szíjai nem maradtak fenn?

A magas német nő uralta a terepet.

Kérdést kérdésre tett fel Friedenberg úrnak. – Vérnyomokat nem lehet valahol látni esetleg? Hol a horog, amelyre az elítélteket akasztották?

A német kisasszony sorra kezébe vette a különféle szerszámokat, és elforgatta csavarjaikat.

– Szokás volt kiszúrni a rabok szemeit? Milyen gyönyörű spanyolcsizma! De csinos hüvelykszorító!

Aztán a Sóchajok hídjára mentünk, ahol Lord Byron idézte: *Mir war es auf Venedig's Seufzerbrücke, als ob die Stadt aus Meeresfluten rücke.*

Tovább nyilván nem tudta, mivel lelkesen felkiáltott: – Ó, milyen szép is itt!

A szicíliai dühösen köpködött a hídról a csatornába.

Fél óra alatt jártuk végig a dózsepalotát. Amit a szicíliai a főkapuban még egyszer utoljára megátkozott.

A kijáratnál odaléptem a magas német nőhöz és bemutatkoztam neki. Ő is bemutatkozott.

Tanárnő volt valahonnét Poznan környékéről.

Ekkor értettem meg a kérdését: „Itt az ember tagjait is összetörték, kérem, elevenen?”

Porosz állami utaztatási ösztöndíja volt.

ARATÓ ÚR, A TURISTA

A Gittadi di Monaco szálloda tizennyolc külföldi vendége közül csak mi ketten jelentünk meg Velence kiváló kalauza, Gustav Scholl úr előtt. Az a bizonyos másik külföldi, Arató Sándor, debreceni nagybirtokos volt. Nem valami költői lélek, s kezdetben úgy tűnt, Velence minden történelmi szépségével együtt sem pótolhatja számára a paprikásgulyás* látványát. Mégis kifizette Scholl úrnak a nyolc lírát, s olyan bánatos képpel követett minket a gondolasok állomáshelyére, mintha a kivégzésére kísérenék. Mikor kalauzunk felhívta a figyelmünket a Fondaco dei Turchi palotára, nem túl szívélyesen ennyit felelt:

– Az eb adta!* Mi közöm hozzá!

– A tizedik században épült – mondta ünnepélyesen Scholl úr –, jellegzetes bizánci-román stílusban. A Velencei Köztársaság 1621-ben

a Fondaco dei Turchi palotában nyújtott menedéket a török kereskedők számára.

- Nem törökök voltak azok - jelentette ki Arató úr -, hanem bosnyákok. Éppúgy néznek ki, mint a törökök, s azt mondják: Da kupiš, brate! Vedd meg, testvér, noha én nem vagyok a testvérük, de vettem tőlük egyszer Pulában egy szivarszipkát. Így megy ez ezekkel a törökökkel.

- Jobbra pedig a klasszikus ívű Palazzo Pesarót láthatják az urak, a Longhena család építtette 1679-ben, értékes emlék.

- Egyáltalán nem értem mi olyan szép ezen - jegyezte meg Arató úr szkeptikusan. - Jöjjenek csak el Debrecenbe, majd meglátják. Új postahivatalunk van ugyanis, még hozzá százhusz ablakkal! Minden ablak alatt díszes párkány, a bejárat mellett két hatalmas oszlop. Odabent központi fűtés, toaettek, az ember szíve majd kiugrik örömeiben. Mégis hogy fűtenek ezekben a palotákban? Honnét rendelik a szenet? Vagy fával fűtenek?

- Egyáltalán nincs fűtés!

- Az eb adta* - köpött ki Arató úr -, de műveletlen itt a nép. Nálunk Magyarországon minden épületet fűtenek. Északon fával teli rengeteg erdőink vannak, délen tehénürülékkel fűtünk, de itt... kár a szóért. De itt van ez a Palazzo Pesaro, meg valami Fondaco, vagy hogy az ördögbe hívják ezeket az izéket, de még egy kályhájuk sincs, hogy befűthessetek. Szép kis nemzet.

- Az ott, uraim, a Ca' d'Oro, tizennegyedik századi, nagyon harmonikus, gótikus építmény.

De Arató úr félbeszakította: - Temesváron van gótikus templom, de ez itt nem úgy néz ki, mintha gótikus volna. Hol vannak itt a festett ablakok? Ott Kazinczy festette őket. Ez a festő Debrecenben később szintén ablakokat festett, s egy honvédtiszt levágta a fülét, állítólag ugyanis Kazinczy a kávéházban azt merte mondani neki, hogy egy aradi számár. Bizonyára olvasták az újságokban.

A gondolasok állomáshelyéhez érve Arató úr megszólította egyiküket. - Téged mintha már láttalak volna Bácsszatmáron!

Amikor Scholl úr e szavakat lefordította neki, a velencei vicsorogni kezdett.

- Tagadja - Morogta Arató úr -, pedig teljesen úgy néz ki, mint a bácsszatmári postamester. Még a bajusza is olyan. - Majd arra kérte

Scholl urat, hogy a gondolás az „O, Venezia, sempre vendeta, la regina, stb” helyett azt énekelje, „Kossuth Lajos azt üzenete”*, mert meg kell hagyni, a gondolás szörnyen énekelte a dalt, de hát Velencében botfűlű gondolások is vannak, s ez éppen egy volt közülük.

- Még hogy nem tudja - kiabálta Arató úr -, mondjátok meg neki, hogy egy műveletlen disznó. - Szamár vagy* - mondta végül maga a gondoláshoz fordulva. - Si signore, igen uram - mosolyodott el a gondolás bizalmasan, s rekedt hangon tovább énekelte - O, Venezia, sempre vendeta...

Arató úr a sok szépség iránt nem mutatott túl nagy érdeklődést, és egy közbevetett megjegyzésre a Grimoni palotáról megkérdezte, zsidó volt-e az építtetője, Sammichele. - Nem hinném, hogy velencei keresztény lett volna. Nálunk, Debrecenben szintén zsidóval építtették fel a bíróságot, megváltoztatta a nevét Kohnról Kohányira. Sámuelnek hívták az építész, egyértelmű. - Aztán elhallgatott, mígnem a Contarini delle Figure palota mellett el nem haladtunk.

- Ki a fene találta ki ezt a nevet? A legjobb lesz, ha nem is fog ezekkel fárasztani minket, mondjon csak annyit, ez ott palota, amaz szintén palota, s amott túl is az. És ne azt, hogy Palazzo Grimani, Figurani, Batani, Carani és Ami. Mi közöm hozzá? A gyomromat itt már jól elrontottam az olasz étellel, most meg az olasz nyelvvel tömik a fejem. Mért kell nekem tudnom, hogy az a ház valami „ini” és valami „delle” fura figurákkal, és hogy épp újítják? Ezt intézze az építésszel. Én az építészethez nem értek, de itt a vízen biztos, hogy nem építkeznek a jóistenért sem.

- Hiszen ez az úr sem - mutatott rám - azért rendelte meg magát, hogy egyfolytában azt hajtogassa, az ott a Calazzo, amaz meg a Palazzo, s fél órán át azt darálja, ki építtette, ebben ilyen, abban meg olyan terem van, amabban meg mindenféle képek. Tudjuk, hogy minden városban van valami különleges. Kecskeméten van egy harangtorony harang nélkül, Munkásszabáron* pedig harang van torony nélkül. Mindenhol van valami, ami máshol nincs. Nálunk, Debrecenben az adóhivatal épületében például van egy óra. A negyedeket is üti. Öt férfi kell a felhúzásához. Mindenhol van valami különleges, csak itt nincs, leszámítva, hogy a vízen állnak a paloták. Majd egyszer mind a vízbe zuhan, és annyi lesz a dicsőségnek.

Nem hozta lázba a Canal Grande legrégebbi kőhídja, a Ponti di Rialto sem.

- Nálunk Magyarországon, kedves uram - fordult Scholl úrhoz -, nem így építik a hidakat. Láttam én a pesti hidakat, de ilyet sehol. Mért nem építettek vashidat! Nálunk vashíd vezet át a Tiszán. Az építész a sógorom. Péczely Károlynak hívják, megboldogult feleségem húgának férje. Akár nyolc liter bort is megiszik naponta, s már két hídja is ledőlt. Szerencsétlen ember. Viszonya volt egy énekesnővel, de az összeszűrte a levelet a hivatalnokával, elcsentek valami váltókat, s elmentek Németországba.

Scholl úr a helyzetet kihasználva, miközben a Palazzo Manin mellett mentünk, Jacopo Sansovino boldogtalan szerelmének történetét kezdte mesélni Dandolo lánya, Virginia iránt, akinek apja a Tízek Tanácsának tagja volt, és amely századokkal ezelőtt történt.

- Nálunk Debrecenben egy szabó nemrégiben szintén a boldogtalan szerelemtől szenvedett - mondta Arató úr belelendülve. - Megivott egy liter erős savat, s kigyógyult, mert a székely hegyekből származott. Kemény ott az élet. Egy éve pedig bizonyos Házamffy kisasszony, egy táncosnő mérget ivott. Nálam meg a sáfár akasztotta fel magát. Eladta a kezem alól a három tehenemet, és amikor felszólítottam, hogy egy héten belül rendezze a tartozást, felakasztotta magát.

Még vagy öt percig hajókáztunk, mire Arató úr kijelentette, neki már elég, eleget látott. A Fondamento del Bacino Orseolónál, a régi ügyészség előtt tettük ki őt, a Giardino étteremtől néhány lépésre.

Kiszállás közben szarkasztikusan megjegyezte: - Magamnak kell felfedezem a látnivalókat.

Mondhatni fellélegeztünk Scholl úrral, aki mintegy fél napon keresztül lelkiismeretesen magyarázta tovább Velence látnivalóit.

Arató úrral csak másnap találkoztam a szállodában, reggeli közben.

Tekintete már nem árasztott szomorúságot, mint az előző napon, amikor nem tudott ellenállni Scholl úr csábító ajánlatának, hogy bemutassa nekünk Velence legfontosabb látnivalóit. Szokatlan szívéllyességgel, győzelmesen jelentette ki: - Hát mégiscsak találtam tegnap paprikásgulyást*. Három adagot ettem belőle abban a Giardino Restaurantban. Látni lehetett, hogy nő meg Velence értéke Arató úr szemében, s mikor a reggelit követően búcsút vett, így szólt: - Még három napig tartózkodom itt, aztán Rómába megyek. Róma állítólag

szép város, de nem tudom, talállok-e ott igazi, hamisítatlan paprikás-gulyást*.

S ahogy mondta, úgy is tett Arató úr. Még három napig tartózkodott Velencében a Giardino étterem paprikásgulyása mellett, majd Rómába menet azt ígérte, hogy lapot küld az örök városból.

Szavát be is tartotta, s Rómából képeslapot küldött a következő szöveggel: „A Forum Romanumon remek a paprikásgulyás Fratelli Baminónál. Egy hétig fogok itt tartózkodni. Szívélyes üdvözlettel, Arató.”

Ez volt az utolsó hírem Aratóról, a turistáról, aki Itália szépségét a paprikásgulyásban lelte meg, s aki hazájával igazi testi és lelki kapcsolatot élt dacolva a dühítő látnivalókkal.

(Száz Pál fordításai)

MEGJEGYZÉSEK AZ ELBESZÉLÉSEKHEZ

Vittore, a szerencsétlen gondolás (Nešt'astný gondoliér Vittore)

Eredeti megjelenés: Veselá Praha [Vidám Prága] 1911. 2. 1.

Caro fio, puto mio...: A Fél óra a Canal Grandén című elbeszélésben ugyanabból a velencei népdalból, a *Grasset e Scarmolin* címűből idéz Hašek. A dal szerepel August Kopisch: *Agrumi: volksthümliche Poesieen aus allen Mundarten Italiens und seiner Inseln* (1838) című gyűjteményében.

Fél óra a Canal Grandén (Pul hodiny po Canale Grande)

Eredeti megjelenés: Česká slovo 1908. 6. 28.

Trenk báró története: Franz von der Trenck báróra utal, az osztrák császári-királyi katonatisztre, aki az örökösödési háborúban a maga által a török alól nemrég felszabadult déli végeken toborzott harcedzett pandúrok ezredeseként a poroszok ellen harcolt 1740-ben. Trencket II. Henrich győzte le, a barátai pedig bevádolták azzal, hogy túlságosan elragadta a zsákmányolás szenvedélye, s nem támadta hátba az ellenséget. A vád alól felmentették, de más peres ügyek, az alacsonyabb rangú tisztekkel való bánásmódja, sikkasztások, fosztogatás és kegyetlenkedés miatt elítélték. Az ítéletet nem fogadta el, inzultálta a hadbíróóság elnökét. A bécsi arzenálban raboskodott, ahonnet sikerült megszöknie. Később azonban kézre kerítették, halálos ítéletét pedig

Mária Terézia életfogytiglani börtönre változtatta. A brünni raboskodása azonban mondhatni igen kényelmes volt, a jó ételek, a szobák, sőt a szerény szórakozás is biztosítva volt. Trenck holttestét a brünni kapucinus sírboltba helyezték, ahol természetes úton mumifikálódott. A holttest itt látható kiállítva egy üveggoporsóban. Alakját Karl May és Jókai Mór is felhasználta.

Vu xè caro e xè belin: Ugyanezt a dalt használta Hašek a *Vittore, a szerencsétlen gondolás* című elbeszélésében is. Lásd ott.

A velencei kínzókamrákban (V benátkých mučírňách)

Eredeti megjelenés: *Sebrané spisy [Összegyűjtött művei]*, 6. kötet

Bajamonte Tiepolo: Velencei dózsedinasztia leszármazottja, aki az uralkodó dózse, Pietro Gradenigo ellen szervezett összeesküvést 1310. június 15-ére, Szent Vitus ünnepére, hogy megdöntsék a dózse és a Velencei Nagytanács hatalmát. Összeesküvése kudarcba fulladt, a lázadókat a Szent Márk tér közelében megállították és legyőzték. Egy népszerű, de történelmileg meg nem erősített mese szerint maga Tiepolo menekült el a harc elől, amikor zászlóvivőjét egy kőmozsár megölte, amelyet egy Giustina vagy Lucia Rossi nevű idősebb nő dobott le az ablakból.

Pergamon királya: I. Attalos, Pergamon (ma Törökország nyugati része) király szobráról van szó, a műtárgy ma is a dózsepalotában látható. A szobor római másolatai az athéni Akropolisz déli falán.

Bombarda: Sala delle Quattro Porte második emeletének életnagyságú stukkószobrai, amelyek a mennyezet bolthajtásáról nézik a látogatót, a Bombardának nevezett Giovanni Battista Cambio (1540–1575) alkotása.

Tintoretto: Az Il Paradiso egy hatalmas (22 x 9 méteres) olajfestmény, amely a velencei Nagytanácsnak otthont adó Dózse-palota nagytermét uralja.

Hadzi Ahmet: oszmán térképész, akinek szív alakú világtérképét 1559-ben nyomtatták fanyomattal Velencében.

Paolo: Paolo Veronese festményéről, *A lepantói csata* allegóriájáról (1571) van szó.

félelmetes Tízek: a Consiglio dei Dieci, tehát a Tízek Tanácsa, vagy a Velencei Köztársaság legnagyobb hatalommal rendelkező intézménye volt. A Bajamonte Tiepolo által szervezett kudarcba fulladt összeeskü-

vés felgöngyölítésére 1310-ben hozták létre. A Tízek Tanácsa a köztársaság legrettegettebb szervezetévé vált, a végrehajtó hatalom rendőri és titkosszolgálati feladatait látta el.

Lord Byront idézte: Byron *Childe Harold* című poémájának IV. énekére, Velence dicséretére gondol. A citátum Adolf Böttger fordításában szerepel, aki lefordította Byron összes műveit (Lipcse, 1840). Helyesen így hangzik: „Mir war es auf Venedig! Seufzerbrücke, / Wo ein Palaft, ein Kerfer vor mir lag, / Als ob die Stadt aus Meeresfluten...” Magyarul Várady Szabolcs fordításában így hangzik: „A Sóhajok Hídján megálltam egykor, / s úgy rémlett – mint ha varázspálca int –, / palota és börtön közt a habokból / Velence műve fölbukkan megint. [Az utolsó sor Hašeknél nem szerepel]

Porosz állami utazási ösztöndíj: Poroszország által biztosított ösztöndíj idegen országok megismerésére. Később ebből alakult ki a „törzstestvérek” ötödik hadoszlopának támogatása.

Arató úr, a turista (Turista Aratás)

Eredeti megjelenés: a *Venkov* [Vidék] folyóirat 1911/102. számának vasárnapi mellékletében.

A *-gal jelölt szavak, szókapcsolatok az eredetiben is magyarul szerepelnek.

Longhena család: A Pesaro-palotát (Ca' Pesaro) a barokk építész, Baldassare Longhena építtette, 1710-ben fejezték be.

Grimoni palota... Sanmichele: Hašek a Palazzo Grimani di Santa Maria Formosára gondol, ezt azonban a Zuccari testvérek építették a Grimani családnak a XVI. században. A Sammichele nevet Velence szigete, a San Michele inspirálhatta, ahol a városi temető található.

Jacopo Sansovino boldogtalan szerelmének története: Sansovino a XVI. századi reneszánsz Velence ikonikus építészé. Nem világos, mire utal itt Hašek, a Dandolo családból a középkor folyamán több dózse került ki. Ebben az időben Zilia Dandolo volt a dozsareszsa, Lorenzo Priuli dózse mellett, aki 1556–1559 között uralkodott.

Halmai Tamás

A MÉRŐZSINÓR

(Korintusiakhoz írt második levél)

1
Amit akarok,
test szerint akarom-é?
De hű az Isten.

2
Az én örömöm
mindnyájatoké. Krisztus
illatja vagyunk.

3
A betű megöl.
Ahol az Úrnak Lelke,
ott a szabadság.

4
Mert nem magunkat
prédikáljuk, hanem az
Úr Jézus Krisztust.

5
Bűnné lett értünk.
Mennyei hajlékunk van.
Krisztusért járván.

6
Az igazságnak
jobb és bal felől való
fegyvereivel.

7

Az Isten szerint
való megszomorodás
megtérést szerez.

8

Érettetek lett
szegénnyé, hogy általa
gazdagodjatok.

9

Aki szűken vet,
szűken arat; de bőven,
aki bőven vet.

10

Amelyet Isten
adott nekünk mértékül.
A mérőzsinór.

11

Az ablakon át,
kosárban bocsátottak
le a kőfalon.

12

Rátérek azért.
Nem dicsekeszem. Ha csak
gyengéséggemmel

13

Mert az igazság
ellen semmit, hanem csak
az igazságért.

Fellinger Károly

SZÉLCSEND

Mert sokkal könnyebb vízszintesen az ágy
fölött lebegni, háton fekvve, arccal
a plafonnak, mint a szűk ágyon heverni,
gyakorolva a koporsóbeli pózt,

ami sosem rajtunk múlik majd. Sokkal
könnyebb az önsanyargatás, vezeklés
azzal, hogy a beteg édesanyámról rakok
fel képeket a netre, mindig a leg-

sikerültebb kerül fel az oldalra,
az olvasók meg ámulnak, aminek
anyám örül a legjobban. Azzal a
tudattal teszem, hogy előtte pontos

képet festettem írásaimban az
egészségi állapotáról, sokan
így kételkednek bennem, az ítélő-
képességeimben, a képnek hisznek,

és nem a szavaimnak, szerintük jobb
fenntartással venni az írásaim;
egyfajta vezeklés ez, amiért ki-
teregettem a családom dolgait.

A valóság szeret öltözködni, és
bámulni magát hiún a tükörben,
hadd lásd rendszeretőnek, az igazság
viszont maga a meztelen valóság.

Ideális körülmények között a
versírás gyónás, tiszta sor, sorban állás,

amikor később belejavítok, a
szélcsend lekapja fejemről a sapkát.

ÚJHOLD

Mielőtt belépsz a mennyországba, Szent
Péter még megengedi, hogy kukázz egy
utolsót, de választanod nem lehet,
inkább a szokás fenenagy hatalmát

gyakoroltatja veled a figyelem,
kizökkent komfortzónádból, elszámolsz
hatvanig, magaddal számolsz el, vagy le,
a jövő, mire ideér, levedli

bőrét, olyan, akár egy csúszómászó,
egészen nyeli le áldozatát, de
a fejét legszívesebben meghagyja, az
már maga az ész trójai falova.

A vers bővíti önmagát, vagyis, ha
levágod a gyík farkát, újat növeszt,
ilyen, amikor a derék szerkesztő
belejavít a kupacnyi szövegbe.

Addig ugrálsz este az új telihold
felé, elrugaskodva a vén földtől,
hogy az zuhanni kezd, majd agyonnyom, mert
rokona, ismerőse a szemednek.

Bene Adrián
MOST NAGYON

szomorú vagy éjszakai tenger
egyszerre bénult és nyugtalan
valami dal szól lenn a mélyben
mintha ma is az utolsó lenne
távoli közel illat minduntalan
vérfoltos combok igazi élet
angyalszőrmosoly a nyelveden
szédülve ölelős elringatás mert
szomorú minden feltámadás
feszítő fájdalom
pillangós álom
te vagy a legszebb
úgy ahogy vagy
nekem

ITT VAN PEDIG

úgy vagyok mint
ha seholyse volnék
otthonos veled
a félelem a sérüléstől
nyomot hagyott mint
romantika lakatfalon
szeretek újra hozzád
érni hagyod a kezem
alatt a bátorságod
két rák ahogy araszol
határozott körültekintő
koreográfiával táncol
ragyog a szem lát

szik rajtad a szer
elem ölelsz sírsz
mindig így vagy velem
varázsló vagyok neked
nedves ajakban testékszer

KÉPESLAP

nézzük a várból a folyót chillout
spatulák fogók belső szervek
között lemaradva csokolózunk
az orvostörténeti múzeumban
titokban megérintjük egymást
ebéd közben aztán a bazilika
felé a csoport mögött a nyakad
csinálunk egy szelfit is nagyon
szép vagy azt írod nurfürdich
a vonaton diszkréten egymáshoz
doux présent du présent sűgom
drága fröccsöt iszunk a deákon
hármásban a fiammal mintha
17 óra és 20 km elég volna
időminőségben áztatott nedvek
melatoninfoltok a felhőlepedőn
és egyéb romantikus lehetőségek
legalizálására a lelkiismeretednek

SZ BETŰS SZAVAK

a legtitkosabb vágyaim
kavarognak a fejemben
mindent akarok veled
rőlad álmodozom mindig
a sóhajaimmal próbállak

kifújni magamból de
csak jobban remegek

megváltozott a világ
time is always wrong
mintha eddig nem ismertem
volna magam annyira más
ez a celestial flirtation zuhanás

néha kívülről látom csak ne
erotikus álmot küldj sok csít
ha meglátlak megerőszakollak

ezt mind meg kell tenned velem

csiklandoz mindenem ha
arra gondolok találkozunk
minden izmom befeszül
elernyed fáj lüktet libabőrös
leszek annyira jó lenne
meghasadok belédremegek

you can't wake up if you don't
fall asleep te is Freigeist vagy és tudod
az érzések veszélyesek irányíthatatlanok

olyan gyorsan betömködted a lyukakat
az életemből hiányzó darabokat hogy
észre se vettem most meg nem tudok
vele mit kezdeni - -

én nem tudtam hogy ez ilyen
ezek a dolgok csak úgy vannak
egyfolytában a tűzzel játszom

VELED

megsimogatni a hajad. mosolyogni. mindig úgy mintha az első szerelem utolsó napja lenne. engem dobott a gép. bolondod. jelen. szörpök egy sárga táskában. évek amik kevesebb szépséget adtak mint ez a mai nap veled. szelávi. nézni mikor eszel. melletted lenni az esőben. megérinteni. mintha mindig is. egyszer megkérdezted melyik fajta szeretet mert a görögök sokfélét ismertek. nem mertem válaszolni. könnyezni csak mosolyogva szabad. hogy én ezt mind veled. fogni a kezed. nevetni amíg lehet. hagyni valamit magamból mert mindent nem lehet. megőrizni a könnyed derút. a tájékozódási képességedet.



*Emlék III., 2023
(20 x 20 cm, farost, vegyes technika)*

Bánfai Zsolt

GALAMB

Egy lángszínű galamb ül a telepi kertben.
Vélhetően megperzselődött, mikor túl közel repült a naphoz,
mint a gólszerző kisfiú, akit egy tüzes meccs után addig
dobáltak fel éljenezve, míg utoljára füstölögve hullott alá.
Erre utal a magasból lefelé rajzolódó füstszál is, mely
spirális alakban a madárhoz vezet, jól mutatva a repülés ívét.
A test fölött ragadozó köröz, mint gyenge gyerek felett a kísértés.
Mikor felfedezik, emberek jönnek kaszákkal, vasvillákkal,
a közelben egy benzines fűnyíró berreg.
Exorcisták tanácsát követve a kitépett, szenes tollakból
koncentrikus köröket alakítanak, fűhalmokat szórnak közéjük,
kúpos máglyát alkotva ezzel, hogy a remegő test éppen a középpontban
legyen, majd a rakás széleit körbevizelik, ez távol tartja a démonokat.
Mielőtt meggyújtják, egymást bátorítva imába fognak, mint akik
istent félve, feladattudatból tökéletesítik annak hibás művét.
Végül kislányok jönnek, sietve összeszedik, és nyakukba fűzik
az elhullott, piros szarvakat.

LEVÉL

A megdőlt lapulevelek alól nyüzszítés hallatszik,
talán csak a szomszéd gyereket felejtették kint éjszakára.
Felismerem a hangjáról, lejárt szavatosságú, lopott
kefirrel vigasztalom. Ő bemutatkozik, azt mondja, én vagyok az,
húsz évvel előttről. Hiszek neki, ismerős a piros szandálja,
meg a görkorcsolya, amit akkor húztunk fel, amikor
fogócskázni mentünk a téglagyári gödör mellé, ahol volt
egy kis tó is, benne pápaszemes halakkal.
A kisfiú szemüveges volt, mint én is lettem, mikor először
megjelentek az akkomodációs problémák.

Levelek alól nyöszörögni legközelebb az utca postását
hallottam, akinek orvosai megtiltották, hogy
biciklizzen, mert tekerés közben úgy izzadt, hogy a sós víz
előntötte medencéjét, ami még csak hagyján,
de a pápaszemes halak ilyenkor
mindig kipusztultak.

ABLAKOK

Hegesztett szárnyakkal próbálok
kapaszzkodni, míg kellően meg nem köt a vakolat.
Ablakokat metszenek rajtam: érthető,
át kell látni a helyzetet.
Talán erre vártam mindig, az alapozás óta.
Innentől nincs visszaút, mint ahogy választásom is
csak az lehet, hogy örökre tárva maradok –
legyen jól látható bentről a kinti halom, menedék, takarás.
Az embereknek látni kell a benti arcokat, akik mind
egyazon emelvény körül könyökölnek –
mert ez a hatalom: szeretnek, és én ma is szeretem őket,
közülük lám azokat, kiket nem szárít fel a nap:
a tartósakat. Kapocs ez, vaskos kohézió.
Erősebb, mint a kötél, s mert úgy méltó, egyszer
megrajzolnak, s kirajzom kaptáramból
a tarajos földekre, a végtelen felé.
Egy messzi, feledett délre.

Káli István
VOLTAK-NAPJA

Annyiféle hangulatromboló eszköz és módszer keseríti nap mint nap az ember életét, hogy szinte már megszámlálhatatlan. De valamennyi között talán az a legértelmetlenebb, hogy ha kell, ha nem, gondolkodik. Arról is, amiről egy-egy adott pillanatban éppen nem szeretne. Itt van például mérnököcskénk: ezernyi kötelező gondolatot várnak el tőle annál a szedett-vedett vállalatnál, ha már elvállalta, hogy megpróbálja összehangolni és irányítani kétezer-négyszáz, a legkülönbözőbb felkészültségű és elhivatottságú alkalmazott mindennapi tevékenységét ahhoz, hogy havonta kétszer valamennyi fizetést kapjanak érte, ami nélkülözhetetlen a megélhetésükhöz. Erre fel neki mi jut eszébe egy furcsa kis újdonság kapcsán: hogy mi a lényegbe vágó különbség a fák és az emberek között? Űl az íróasztala mellett a nagy hambár-irodában, és mintha semmi más elfoglaltsága nem volna, egyszerre csak az ugrik be neki, hogy valami baj van az emberek világával, mert vajon a csúcsteremtmények közül hánynak kerekedik kedve hozzá, és ha netán mégis igen, milyen mélységig bátorodik alászállni ahhoz, hogy felmérje, és az így szerzett adatok birtokában egyértelművé tegye az élet egyik nagy igazságát: ha függetlenül énket őket egymástól, a maguk külön-külön, eredendően természetes rendjében az erdei fák élete összehasonlíthatatlanul nagyobb biztonságban van, mint az embereké? És az esetleg erről elmélkedők, erre hangolódottak közül hánynak számítana egyáltalán, hogy milyen ellentmondásos állapot ez? Még úgy is, hogy az ember, a maga elképzelte, „mindenek fölött úr” megbízatásából és az ebből kikövetkeztetett meggyőződéséből, de még inkább a világhoz való öntelt és önközpontú viszonyulásából fakadón, a kettejük életközösségében, mintegy csak a mindennapi szükségleteinek kielégítésével igazolván pusztító tettét, állandó veszélyt jelent az erdő fájára, miközben ez fordítva nem igaz. Ha csak ennyi lenne a fák erkölcsi előnye az emberekkel szemben, emberként, mindenhatóságunk vélelmében, szóra sem kellene méltatnunk. De itt sokkal többről van szó, sokkal nagyobb a tét: a fajonként külön-külön, valamint az együtt túlélés lehetősége. Nem kell kutatnia,

hogy mi vezette el eddig. Egy népszerű, de a környezetének tiltott forrásból hallotta a kiválónak bizonyuló WEF rádiójuk rövidhullámán, hogy amerikai tudósok konkrét adatokkal bizonyították: a fák a maguk egyediségében, bármilyen veszélyhelyzetet tapasztalva, egyértelmű és általánosan érvényes riasztó jelzéseket adnak le a jellegzetes adottságaikból eredő, egyszerű módszerekkel a mellettük, körülöttük élő fajtársaiknak, hogy azoknak legyen idejük felkészülni a támadásra, és időben kitermelhessék magukban az agresszió elleni hatékony védekezés szerét, eszközét. Ezzel szemben mit tud ő? Csak azt a történelmileg igazolt tényt, hogy az ember, bár számtalan, a fejlődés sokmillió évnyi folyamata közben szerzett, vagy az ajándék-értelmének köszönhetően kitalált eszközök sokaságát felhasználva a földhöz gyökérrel végleg odarögzült fákhöz képest összehasonlíthatatlanul hatékonyabban mozgósíthatná felebarátait, bizony sokszor nem hajlandó rá, mi több, olykor nemcsak hogy közömbösen szemléli társai ilyen-olyan szenvedését, de nagy kajánul még szurkol is a nyíltan vagy alattomosan támadó gonosznak.

Erre a szomorú következtetésre jutva mérnököcskénk elszégyellte magát a régi önmaga miatt, és nagyon igyekezett gondolatainak megfelelő áthangelésével legalább a saját – mikor jelentéktelenebb, mikor fontosabb – mindennapi cselekedeteivel rációzni erre a korábban, a maga esetében is olykor megtapasztalt és a rajtakapottság érzetével kísértett magatartásra. Ennek ellenére a tudatában mégis az a kárhóztató képzet vetült előtérbe a báldi temető ravatalozóját körülálló gyászgyülekezet tagjaként azon a sötétszürke felhőktől nyomasztott februári délutánon – miközben a fiatal, szakállas, boglyas hajú pápa dörgedelmes, az általános istenfélés elmulasztása miatti fenyegetéseit hallgatta –, hogy mindent összevetve továbbra sem számolhatja magát a kivételek közé, hiszen valamennyi jóra törekvése csak látszólagos, eredményében legalábbis, emiatt a lényegyet tekintve semmiben nem különbözik a közömbösséggel, netán rosszindulattal bármikor megvádolható másoktól, hiszen akármilyen ellenérvekkel is hadakozna az általánosan érvényes vád ellen, igenis, ő is beleillik a vádolhatók kategóriájába, hiszen ha nem is a kiváltók egyike, de tagadhatatlanul cinkos azoknak a körülményeknek kialakulásában, amelyek Blidar Liviu mérnökolléga váratlan halálát okozták. És túl azon, hogy e kártékony cinkosság-érzést felfedezte, ami viszolyogtatóan keserű szájjal járt, az érzés a felszínre törésével mély sebet is vágott a

tudatába, olyan, valami soha addig nem érzett különleges fájdalmat okozva, amelynek elviselésére addigi életében nem volt alkalma felkészülni.

Ösztönösen kutakodni kezdett hát, kívül is, belül is, hogy miként szabadulhatna tőle, de minél jobban erőlködött, hogy megoldást találjon, vagy legalább valami mentséget, ami enyhüléshez vezethetne, annál távolabb került ennek az esélyétől, mert a percek múltával egyre tisztábban látta, hogy a ráébredés pillanata által mart, igen fájdalmas seb időbeli gyors varasodására, hegedésére, a nyomában sarjad fájdalom elmúlására nincs kilátás, mert tulajdonképpen nem új keletű, csak a mindeddig tünet nélküli szakaszaiból a fekélyessé fertőződés folyamatában mostanra ért el abba az állapotba, amikor végérvényesen tudomásul kellett vennie a létezését, és meg kellett értenie különös fájdalmának eredetét: azt a Liviu javára írható, közel négy hónapja tartó egyoldalúságot, amely a kettőjük kapcsolatát az ő szerencsétlen elhunytának pillanatáig jellemezte, s amely immár megmásíthatatlanná lett. S miközben úgy érezte, hogy az egész gyászoló gyülekezetnek egyetlen közös szándéka van: az ő felemás személyére zúdítani a megvetés áradatát, megértette, hogy a hátralevő életében képtelen lesz szabadulni annak a jótettnek a kísértésétől, amellyel lényegében az ő, s általa a családja jelenét és jövőjét mentette meg, és amelyet viszonzatlanul hagyott, és immár a jötevé végleges távoztával kényszerűen viszonzatlan is marad. És azt is felfogta, hogy elég lesz akár csak érintőlegesen is erre a mulasztásra gondolnia, mindenkor újra meg újra fel fog tépődni az a fájdalmat okozó seb.

Amikor néhány nappal a helyi alárendeltségű, emiatt a legrosszabb fizetési kategóriába besorolt monsturvállalat megalakulását követően megígérte Steiner Felix frissében kinevezett igazgatónak, hogy elvállalja a tervezési és termelési osztály irányítását, még nem tudhatta, mi vár rá. Sokáig halogatta a döntést, de végül engedett az igazgató többszöri megkeresésének és győzködő noszogatásának, majd amikor Ölyvessy, a régi igazgatója is láttamozta a hivatalos áthelyezési kérést a megyesfalvi téglagyárból az új helyére, igazi szép reményekkel foglalta el azt a középvezetői állást, nem csak belevetve, de bele is élve magát a majdani teendők fontosságába. A bemutatkozásokkor igyekezett mindenkinek a szebbik, jobbik, derűsebbik oldalát mutatni. Liviuinak is természetesen. De vele valamiért mégis más volt. Csak

akkor még nem tűnt fel, nem is keresett rá magyarázatot. Az első találkozásuk alkalmával elkerülhetetlen kézfogás közben sem különösebb rokonszenvet, sem ellenszenvet nem érzett a fémmegmunkáló részleg fiatal vezetője iránt, és később sem alakult ki benne a leghalványabb készletelés sem, hogy túl a napi kötelező, olykor feszült, a tervezettek és a megvalósíthatók közötti, szinte mindenkor áthidalhatatlan ellentmondásokkal teli munkakapcsolatukat akár a legminimálisabban joviális, a baráti akárcsak megközelítő gesztussal is elviselhetőbbé tegye. Elkönnyvelte, hogy a nála közel tíz évvel fiatalabb mérnök azok közé az emberek közé tartozik, akik valamilyen okból nem tudnak a beszélgetőpartnerük szemébe nézni, vagy azért, mert nincs bennük kellő erő és tapasztalat, hogy mindenkor a lehető leghatározottabban önmaguk legyenek, vagy azért, mert minden, velük is kapcsolatos folyamatban, eseményben, összefüggésben valamilyen lappangó, a személyüket célzó ellenségességet sejtjenek. Ez a felemás, közvetlenként egyáltalán nem jellemezhető viszony a kezdetektől fogva több mint három évig megmaradt a naponkénti, lényegükben felületesen udvarias egymást köszöntések meg az éppen soros, kényszerűen közös feladatok tárgyilagosan kiegyensúlyozott hangvételű megbeszélésének szintjén, még olyankor is, amikor nyilvánvalóan ellenkező véleményen voltak, mert az adott viszonyok között, a megszabott más-más feladatkörükből eredően, ki kellett zárniuk az empátiát, vissza kellett gyűrniük az egymásra hangolódás esetlegesen kikívánckozó igényét.

Bizonyára örökre ilyen marad a kapcsolatuk, ha mérnököcskénkben, az idők jellegét tekintve jobbára magától értetődő események következtében, egy adott pillanatban az ellenőrizhetetlenség felső határáig össze nem sűrűsödik s a felszínre nem tör az „eddig, s ne tovább!” kényszerérzete. De megtörtént, s ennek az lett a következménye, hogy azonnal és elkerülhetetlenül magára vonta párthű és érdekhajhász fölötteseinek oly mértékű rosszallását, valamint az ebből eredő, példát statuálni szándékozó cselekedeteit, amit akár az ártó rosszakarát megnyilvánulásaként is fel lehetett volna fogni, annak valamennyi velejárójával együtt. A lényeg pedig az egész, általuk generált folyamatban egy volt, de az meghatározó: több mint szigorú viszonyulásuk az ő vétkéhez a közel két évtized alatt fokozatosan felépített életének lerombolójává is válhat.

Az történt ugyanis, hogy minek utána abban az évben már addig is huszonnégy vasárnapot voltak kénytelenek munkatevékenységre feláldozni az éppen esedékes, ötéves terven belüli szocialista munkaverseny lehetséges diadaleredményeinek oltárán – valamennyi a (be nem tartott) törvény előírta pihenőnap lévén –, október 31-én, szombaton, Steiner Felix igazgató, fél órával a hivatalos munkaidő lejárta előtt, összehívatta a vállalatközpont gyűlésteremébe a műszaki-adminisztratív személyzetet, ahol Jugaru Dumitru, a személyzeti, köznevén káderosztály kétesebb és kényesebb ügyeinek megbízott intézője bejelentette a megyei pártbizottság legújabb ukázát: másnap, november 1-jén, vasárnap reggel a szokásos hétközi munkakezdés időpontjában gyülekező a székhely előtt, arra alkalmas munkaruhában, az autóbusz legkésőbb 7 óra 10 perckor indul Héderfájára, ahol „be kell segíteni az ottani állami gazdaság szőlésében a termény betakarításhoz”, mindenki szerelje fel magát a kellő étellel, itallal, mert visszaindulás csak délután négykor lesz. Egy ilyen egész napos, közös program a természet lágy ölén amúgy akár kellemes játék, jó mulatság is lehetett volna, ha nem éppen Mindenszentekre, az elhunytak temetői meglátogatásának, emléküik megtisztelésének napjára időzítik.

A bejelentést követő első pillanatokban mérnököcskénkben még felbuzgott némi késztetésvágy az elemzésre, hogy vajon csak figyelmenlenségből választották éppen ezt a napot a megnyomorításukra elhivatottak az amúgy sem ritkaságszámba menő, mindenkor időszerű, mert éppen esedékes közmunka elvégzésére – az előzőkre rendes munkanapokon került sor: szeptember végén az erdőcsinádi kukoricát törték az ökörnyalas napsütésben, október közepén a bátosi almát szedték a szemerkélő esőben –, vagy tudatosan, azzal a céllal, hogy távol tartsák őket a temetői találkozások meghitt és többnyire kegyelettel beszélgetéseitől, ami ki tudja, milyen, a rendre káros következtetéseket szülne bennük. De hamar legyűrte magában ezt a vágyat, teljesen értelmetlennek találva azt, ugyanis a tény szemszögéből tekintve mindegy volt az utasítások kiadásának jogát bitorlók napválasztásának eredete, hiszen csakis annak következménye számított: első alkalom lenne az apja tizennyolc éve bekövetkezett halála óta, hogy nem mehetne ki a sírjához, nem díszíthetné azt fel az ős virágaival, nem gyűjthetná meg emlékére a kegyelem gyertyáit az „örök világosság” jegyében. Úgy érezte, hogy mindennek van határa: a sok lehetséges, kézzel fogható

meg kitapinthatatlan, feltételezett tulajdona után ezt az egyszerű és mindenki által elfogadottnak tekintett, az uralkodó rend szempontjából teljesen ártatlan hagyományt is nem vehetik el tőle. Emiatt természetesnek tartotta, hogy szóvá teszi. Így aztán szót kért, majd minden jelenlévőnek tudtára adta, hogy rá ne számítsanak, mert számára összehasonlíthatatlanul fontosabb az adott napon az apja emlékét megtisztelni, mint a héderfájai gazdaság szőlője, ami egy nappal, de akár egy héttel később is minden káros következmény nélkül leszüretelhető.

És ehhez is tartotta magát, másnap nem Héderfájára ment a munkatársakkal, hanem a családdal a Kálvária-dombi katolikus temetőbe.

A szombat délutáni bejelentésével kiváltott megpróbáltatáslavina, ami napok múltán végérvényesen és végzetesen betemetni látszott őt, csak szerdán kora délelőtt lódult meg, olyan tájt, amikor a hajnalban sűrűn kicsapódott dér meg a kopasz fák halottá dermedt ágaira kérgesedett zúzmara odakint már lágyulásnak indult. Odabent az események attól kezdve rájegecesedtek a lelkére.

Aznap is, mint előtte, a viszonylag csendes és nyugalmas, mondhatni langyos hétfőn meg kedden már javában belefeledkezett a hónapzárás tennivalóiba, hogy az előző havi fizetések kiszámolásához szükséges termelési adatokat mielőbb leadhassa a bérszámfejtőknek, amikor Boga Magdi, a vezetőséget kiszolgáló titkárság alkalmazottjai közül a legfiatalabb személyesen kereste meg azzal, hogy várják az igazgató irodájában. Kissé meglepődött e rendhagyó kérésstovábbításon, mivel máskor ilyen esetekben legtöbbször telefonon szoktak szólni neki. De nem kerített nagy feneket a rendhagyó szőnyegre hívásnak, intett a titkárnőnek, hogy várja meg, azonnal jön, tíz másodpercre volt még szüksége az esedékes számításon már megkezdett műveleteinek elvégzésére, akkor felállt, jelezve, hogy kész, mehetnek, egy ajtónyitással ki az ő irodájából, majd ugyanúgy be a titkárságra, igyekezett, hadd tudhassa le mielőbb a mindig bőbeszédű Steiner éppen napirenden levő dumaszósztát, várja vissza a temérdek tennivaló.

Az előzőnél sokkal nagyobb volt a meglepetése, amikor az igazgató irodájába belépve négy szempár szinte már ellenséges tekintetnek falába ütközött. Tulajdonosaik az ő viszonylag zárt közegében mindenhatóknak számították magukat, de beosztásukat figyelembe véve még általa is, aki nagyjából már kiismerte képességeiket és jellemüket,

annak felfoghatók voltak. A kis gyűlésszertalnál ugyanis egyik felől, Steineren kívül, ott ült a kor és a rend eszmei egyeduralmának megtestesítőjeként Furnea Stelian, a pénzügyi osztály vezetője, a vállalati pártbizottság nemrégiben megválasztott titkára, másik felől meg Cerghizan Cornel főmérnök, mellette pedig – ami viszont már maga volt a komolyan veendő vészjelzés – Iordache Constantin százados, a vállalatot az állambiztonsági intézmény részéről felügyelni hivatott, századosi rangig jutott tiszt. A szikár hangzású, kölcsönös köszöntések ceremóniája után, amely már csak azért is rendhagyó számba ment, mert elmaradtak az ilyenkor általában esedékes kézfogások, Steiner a szabad asztalfőnél levő üres székre mutatott. Miközben leült, mérnököcskénk fejében már csírázni kezdett a sejtés, hogy nem élete legkellemesebb perceinek néz elébe, mert a fogadócsapat összetételéből következtethetett, mire megy ki ez a váratlan beidőzés. A balsejtelem villámgyors burjánzásával egyszerre pedig halmozódtak odabent a szombati kinyilatkoztatása miatti önkárhozható gondolatok, noha akkor még nem váltak egyértelművé és tételesekké a következők, mint ahogyan az néhány perc múltán megtörtént, emiatt még nem lett egyértelmű, hogy utólag sem tudná eléggé szapulni magát azért, mert nem mérlegelt eléggé, így aztán nem fogta vissza magát, hagyta felszínre törni a kikívánczó mondandóját. Ugyanis a rá jellemző, el nem ítélt naivságából eredően feltételezve a rá váró lehetséges rosszat, fel sem ötlött benne az, amivel a következő percekben szembesülnie kellett: amint az igazgató által felkínált helyet elfoglalta, lényegében egy szellemi-lelki kínzócölöphöz kötötték, és attól kezdve folyamatosan a szakmai és emberi jövője valószínű kilátástalanságának mérgezett dárdahegyeit döfködték belé, nyilvánvalóan a megsemmisítése előtti fájdalomkeltés, azaz a kínzás szándékával.

Az elsőt Furneától kapta: „Mérnök elvtárs, úgy véljük, amire szombaton, a szocialista mezőgazdaságot segítő közmunka kihirdetésekor vetemedett, kimeríti a párt határozatai ellen megnyilvánuló, nyílt propaganda fogalmát.” Már erre lehetett volna egy nagyot jajdulni, de csak a kezdet lévén, még volt ereje a néma türéshez. Ám a folytatás ennél jóval fájdalmasabb volt, különös tekintettel arra, hogy éppen Steiner igazgató szájából hangzott el, s ami azonnal nyilvánvalóvá tette, hogy ügyében a tisztelt grémium szándéka egyöntetű, és nem lacafacázik a kicsinálása érdekében: „Kolléga elvtárs, sajnos, viselnie kell a

meggondolatlan kijelentésének a következményeit. A vállalati pártaktíva, ezt az igen súlyos kihágást elemezve, úgy határozott, hogy javasolni fogja a maga kizárását a párttagok soraiból. Gondolom, sejtí, hogy ez mivel jár?!” Steiner keménykedése már azért is rendhagyó volt, mert ő az előbbi időkben, ha nem is egyértelműen kimutatva, és a közömböshöz képest semmiképpen nem sokkal hangsúlyosabban, valamiféle iránta megnyilvánuló rokonszenvről igyekezett tanúbizony-ságot tenni: már maga, a kezdeti együttműködésüket követő néhány hónap múltán szokásává lett, „mérnökfiú” megszólítás is erre utalt, ezért aztán már a kérdés elhangzásának pillanatában is valami eladdig azonosíthatatlan mélységű sajtás kezdte gyötörni, amiről nem tudhat-ta, milyen szintűre fokozódhat még. De hogy kétségei ne legyenek arról, mire számíthat, immár a többség hangjaként, Cerghizan is, a tőle megszokott kaján és kihívó mosollyal palástolva a méregfog-hatás szándékát, tisztázta a még tisztázatlant: „Ez pedig legelsősorban azzal jár, hogy kénytelenek vagyunk eltávolítani téged a jelenlegi vezetői beosztásodból, hiszen te, aki ilyen alávaló módon viszonyultál a párt nemes ügyéhez, nem vagy méltó arra, hogy másokat irányíts.” Ez pusztán arra volt jó, hogy szinten tartsa a lelki sajtást, nem találta sem cifrábbnak, sem durvábbnak, sem mélyrehatóbbnak az előbbieknél, mert számára a vezető vagy nem vezető eddig is egyre ment, ezután is egyre megy, legfeljebb majd összább húzzák magukat, amikor a mindennapi nélkülözhetetlent, a minimális igényeiket megfogalmaz-zák, mert egyébre így, „vezetőként” sem nagyon futja. De sejtette, hogy még hátravan a minden döfések között is legmeghatározóbb, amit Iordache százados részéről várhat, s ami nem is maradt el, lévén mind közül a legmegátalkodottabb, a szabadságának szétrobbantásával fenyegető: „A tények ismeretében felvetődik a kérdés, hogy ami azon a bizonyos gyűlésen történt, tekinthető-e a román szocialista állam rendje elleni lázításnak. Ez pedig perdöntő lehet azt illetően, hogy az állam biztonságára felvigyázó szerv részéről kötelező módon feljelentést kell-e tennünk maga ellen az illetékes bűnüldöző intézménynél.” Na, ehhez már akkor sem tudna megfelelően viszonyulni a szegény, előbb már jócskán elgyötört kínváltatott, ha volna mindenki által elfogadható mentség-válasza, vagy pontosan, odaillő szavakkal előre megfogalma-zott bűnbánó és egyben kegyelemkérő folyamodványa. Ezért aztán hallgatott. Remélte, hogy semmi kihívás nincs abban, ahogyan a

további lelki-tudati sanyargatásokra számítva várakozóan néz egyik kínzójáról a másikra, nem sejtve, honnan érkezhét az újabb dőfés. Azok meg, eleinte az elhangzottak látszólagos eredményességét követő, majd az általuk feltételezett reakció elmaradása miatti néma csendben, egymást fürkészték, mintha azt akarták volna mielőbb kideríteni, melyikük nem volt eléggé egyértelmű a delikvensre várható megsemmisítő csapás kinyilatkoztatásban, aminek az a váratlan, számukra teljességében elfogadhatatlan következménye, hogy a célszemély még egy darabban van. Bizonyára ezért gondolta úgy Steiner, hogy ismét meg kell szólalnia: „Mérnök elvtárs, megértette a vádakát? Felfogta, hogy mi várhat magára?”

Igen, felfogta. Nagyjából már ott bent, az igazgató irodájában, amit egy néma bölintással jelzett is, de még inkább azt követően, hogy jobbára még mindig értetlenül viseltetve az ő egyszerű távolmaradási szándékának kinyilatkoztatásához képest igencsak durva fenyegetésekkel szemben, már-már ereje fogyottan lezútyant az íróasztala melletti székre. Ezt bárki szemlélődő akár valamiféle magába roskadásnak is felfoghatta volna, ami néhány, számára örökkévalóságnak tűnő másodpercig csakugyan az is volt, mert azokban a pillanatokban még mindig nem tudta elhinni, hogy ezek ennyire komolyan gondolják. De hamar sikerült összekapnia magát, legyűrnie a gyengeséget, amit a fenyegető veszéllyel való szembesülés szült, s amint feleszmélt az erejét őrlő, a gondolatait megbéklyózó gyötrelmes fenyegetettség-tudatból, azonnal felfogta, hogy egyetlen megoldása van a mindennapok következő szakaszának átvészellhetősége érdekében: mielőbb túl kell tennie magát rajta. Ehhez pedig van kapaszkodója, hiszen ami szomorú és kétségbeesítő jövőképet rázúdítottak, az pillanatnyilag csak esetleges, különösebb megerőltetés nélkül helyettesíthető tehát a legsürgősebb teendővel, egyben gonddal: hat nap múlva kétezer-négyszáz embernek fizetést kell kapnia, ami a következőkben azon múlik, hogy maradéktalanul eleget tesz-e, vagy sem a pillanatnyi helyzetéből és tisztségéből elvárható kötelességének. Ezért aztán igyekezett minden rémképet kizárni a gondolataiból, hogy csak és kizárólag a termelő és szolgáltató egységek havi teljesítéseire összpontosíthasson, amelyeknek, a nagyokosok által kiöltött globális akkord rendszerében, az alkalmazottakra nézve minél előnyösebben értékelhetőeknek kell lenniük a megszabott tervhez viszonyítva, ha már ettől függ, hogy milyen százalékban kapják meg a pusztá

megélhetésükhöz nélkülözhetetlen, havi fix bérüket. És ehhez a vállalatnál egyedül neki volt megfelelő, eszközként használható módszere.

A számításokba belemélyedve aznap a munkaidő lejártáig jóformán ki is futott a figyelme köréből mindaz a rossz, ami a közeljövőben rá várhat. Néhányszor felötlött benne ugyan valami szenttelen és cinikus kíváncsiság, hogy a meghurcoltatása és a végső semmibe taszítása hogyan, milyen rendszer és működési elv szerint, illetve mennyire gyorsan fog majd megtörténni, tudomása szerint ugyanis olyasmire, aminek ő néz elébe, még sem elméletben, sem gyakorlatban nem volt példa a közvetlen meg a tágabb környezetében. De ez a melléggondolkodás minden alkalommal alig néhány másodpercig tartott. A talányt, amely az előző órák alkalmi töprengéseinek témáját képezte, a munkanap vége felé Ciobanu Aurel, a vállalat főkönyvelője oldotta fel valamelyest, miután telefonon megkérte, hogy fáradjon be hozzá, mert szeretne néhány fontos részletet megbeszélni vele a vállalat havi tervének és a teljesítések globális akkordban történő elszámolásának apró ellentmondásait illetően. „Ăștia-s tare porniți împotriva dumitale, domnișorule”,¹ ingatta a fejét rosszállóan, amit akár a rokonszenveként is elkönnyvelhetett volna, ha mérnököcskénk számára az itt eltöltött évek során nem tisztázódik le addigra, hogy egyik vagy másik adott esetben ki melyik oldalon áll. A folytatásért azonban valami hálafélét érzett iránta, mert tőle tudta meg, hogy nem annyira egyszerű az ellene irányuló procedúra, mint amilyennek az őt kinyírni akarók gondolták, ugyanis kiderült, hogy a román kommunista párt működési szabályzata szerint egyetlen, bármely gazdasági intézmény vezető testületébe választott személy sem fosztható meg a párttagságától, csak ha a tisztségbe megválasztó testület megvonja tőle a bizalmat; rá pedig, lévén a vállalati igazgatótanács hét tagjának egyike, érvényes ez a kitétel; így aztán először onnan kell kipenderíteni, s csak utána kezdődhet el a pártból való kizárásának folyamata; a menesztéséről pedig csak az őt megválasztók dönthetnek, azaz a vállalati közgyűlés, aminek az összehívása pusztán csak ebből a célból nemcsak bonyodalmas, de kissé visszatetsző is lenne, magyarázkodást igényelne, ami, figyelembe véve a „domnișoru” szakmai tekintélyét, nem biztos, hogy egyöntetűen jó vért szülne a „munkakollektívában”, legközelebb meg csak jövő tavasszal, az évi értékelés alkalmával kerül sor ilyenre, ezért

1 Ezek nagyon beindultak maga ellen, fiatalúr. (román)

most az okosok azt osszák-szorozzák, hogy az igazgatótanács mint időközi vezető testület hozhat-e határozatot ebben az ügyben.

Amint az péntekig kiderült, hozhatott. Szombaton délelőtt tíz órára Steiner igazgató – elnöki minőségében – össze is hívta a tanácsot, amelynek tagjai – Ștef Viola közgazdász, a tervosztály főnöke, Blidar Liviu mérnök, a fémmegmunkáló részleg vezetője, Ciobanu Aurel főkönyvelő, Cerghezian Cornel főmérnök, Orbán Gyula főtechnikus, az építőanyag-termelő részleg vezetője és mérnököcskénk, ő egyben a fő érintett minőségében is – a meghirdetett kezdés ideje előtt néhány perccel körbeülték a földszinti kis tanácsterem méretes asztalát. Mindenki a szokott helyét foglalta el, ezért az addigi tagolódás egyértelmősége ezúttal is nyilvánvaló volt: az asztal túloldalán, háttal a falnak, szemben a bejárati ajtóval a nagyfőnökök – Steiner, Cerghezian, Ciobanu –, az innensőn a kisebbek – Viola, Gyuszi és mérnököcskénk –, háttal az ajtónak Blidar Liviu, a tanács legfiatalabbjaként az ajtó felőli asztalfőt „sajátította ki”. A tagokon kívül jelen volt még Bulbuc Edit, a személyzeti osztály vezetője – akit Steiner a jegyzőkönyv vezetésével bízott meg –, ő a másik asztalfőre került, illetve meghívottként Furnea Stelian, a vállalati párttitkár, aki úgy vélhette, fontos tisztségénél fogva az igazgató jobbán van a helye. Steiner minden bevezető nélkül ismertette az igazgatótanács-ülésének egyetlen napirendi pontját: a „mérnök elvtárs” kizárása az igazgatótanácsból, a párt utasítása elleni izgató magatartásának következményeként. És jelezte, hogy elvárja, mindenki mondjon véleményt, mielőtt szavazásra kerülne sor. Ciobanu Aurel, elsőként kérve szót, azon a véleményen volt, hogy először az érintettet kellene meghallgatni, ezért Steiner felszólította mérnököcskénket, hogy nyilatkozzon, de ő kijelentette, nem él a lehetőséggel. És hiába makacskodott Steiner, hogy márpedig magyarázatot várnak tőle, ismét kinyilatkoztatta, hogy nincs mondanivalója. Azt ugyanis nem tartotta alkalmasnak, hogy a pofájukba vágja: nem hajlandó részese lenni ennek a szemét játéknak. Ciobanu kérdésére mégis megmagyarázta az okát: amúgy is mindenki ismeri az esetet, nincs miért húzni az időt; különben sem tudna felhozni mást a maga mentésére, mint az igazságot: egyáltalán nem állt szándékában ellenpropagandát folytatni; s mivel úgy érzi, jelenléte feshélyezné a hozzászólókat, befolyásolva a vita nyitottságát, illetve a döntés kimenetelét, kéri, hogy mentesítsék a következőkben elhangzók meghallga-

tása alól, minden kommentár nélkül tudomásul veszi majd a tanács vele kapcsolatos határozatát. Majd a jelenlevők döbbsent hallgatását beleegyezésként fogva fel, szó nélkül felállt, és kiment a teremből, fel a lépcsőkön az irodájába. Furcsán megkönnyebbülve, mint aki mázsás terhet dobott le magáról, ült le az asztalához, hogy folytassa az aznapra tervezett penzumát.

A munkájába belemélyedve nem érzékelte az idő múlását. Csak akkor kapta a tekintetét az órájára, amikor Gyuszi benyitott az irodába, s az ajtóból szólt, hogy megvan a döntés, menjen le, mert várják. Háromnegyed tizenegy sem volt még, alig valamivel több, mint negyven percre volt szükség, hogy az arra kijelöltek a jövőjéről döntsenek. Egy kicsit izgult, mielőtt belépett volna az ajtón, pedig már a lépcsőn lefelé menet is azzal igyekezett nyugtatni magát, hogy végül is akárhogy legyen tovább, az nem attól függ, hogy ő mit tett eddig, vagy mit gondol most erről az egész hercehurcáról, és meg is lepődött a saját viszonyulásán, mert az asztalhoz már teljesen nyugodtan ül le, a szokott helyére, ujjait egymásba kulcsolva, alkarját maga előtt könnyedén az asztal lapjára támasztva, mintha nem számítana, hogy az is lehet, néhány perce már nem tagja az igazgatótanácsnak. De a következő pillanatban lemerevedett a döbbenettől, mert Steiner olyasmit kérdezett, amire végképp nem számított: „Mérnök elvtárs, maga hogyan szavaz az igazgatótanácsban maradását illetően? Igennel, vagy nemmel?” De csak egy pillanatra volt szüksége, hogy felfogja a helyzet nevetséges visszasságát, s ettől az előbbi, egy tömbbe merevedése feloldódott, a felsőteste egyre erőteljesebb rázkódásba váltott át, képtelen volt visszafogni a hangtalan röhögését. Derültsége pillanatok alatt áterjedt a többiekre is, Furnea és Cerghizan kivételével hangos nevetésben törtek ki. „Hát persze, hogy igennel”, szólalt meg végül Ștef Viola, de Cerghizan szerint ezt nem lehet így jegyzőkönyvbe foglalni, mert nem a kérdezett válaszolt, ezért mérnököcskénknek is ki kellett mondania az önboldogító „igen”-t, amire Steiner minden kétséget eloszlatva kihirdette a verdiktumot: „A mérnök elvtárs négy igen szavazattal három nem ellenében továbbra is az igazgatótanács tagja marad. Ebből kifolyólag minden egyéb eljárást kénytelenek vagyunk megszüntetni ellene.”

A megmenekülést meg lehetett és még aznap meg is kellett volna ünnepelni. De Steinernek az a határozathirdetésbe beleszottyantott „kénytelenek vagyunk” megjegyzése egyelőre komoly akadályt jelentett

mérnököcskénk végső megkönnyebbülésének útjában. Mert hogyan tudjon valaki egyáltalán tovább létezni azok között, akik csak kényszerből mentik fel egy amúgy is mondvacsinált vád alól? S erre az ő részéről felhozható „pillanatnyilag nincs más választás” ugyanúgy csak kényszerválasz. És az ebből fakadó mély dilemmát még a Gyszi baráti biztatása is, hogy magasról tojjon rá az egészre, éppen csak a leghalványabban tudja enyhíteni. Az odalent történetek lényege, amelyet ugyancsak Gyszi mesélt el, volt az, ami végül is feloldotta, vagy legalábbis a tudata háttérébe fricskázta.

Miután Cerghizan első hozzászólóként kipofázta magát, ráhordva sarat, mocskot, ürüléket, bár finomabban fogalmazva, de Steiner és Ciobanu is ellene foglalt állást; ők ketten Violával elmondták ugyan a magukét a védelmében, de viszonylag nyilvánvaló és egyértelmű volt az ügy végső kimenetele, lévén, hogy a Blidar Liviu véleményétől függött, akiről feltételezhető lett volna, hogy a bármely jellegű együttérzése hiányában beáll a főnökök sorába; ő pedig ezzel, vagyis a tőle elvárhatóval szemben, mintegy csak magának feltette a kérdést: „Tönkreteszünk egy embert, csak azért, mert egyszer hibázott, miután kilencszázkilencvenkilencszer jót cselekedett?” És utána csak annyit mondott: „Nem.” Cerghizan majd felfalta a tekintetével, rá is mordult, hogy „Băi, Liviu!”² de ő nem reagált, szóltanul nézett maga elé. A három igennel, három nemmel így kialakult patthelyzetben a főnökök teljesen tanácstalanok voltak. Akkor mondta Bulbuc Edit, hogy az igazgatótanácsnak hét tagja van, csak hatan szavaztak, az volna a szabályos, ha megkérdeznék a hetediket is. Steiner és Ciobanu az elfogadás felé hajlott, de Cerghizan harsányan akadékoskodott, hogy ezzel a bűnös malmára hajtják a vizet. Akkor, hogy az újabb tanácstalanságot feloldja, s közben a rátermettségét, a nélkülözhetetlenségét is igazolja, Bulbuc Edit, korszakos javaslattal állt elő: erről is szavazzon a tanács, amiről azonnal döntöttek is, négy a kettő ellenében, mert erre, hogy mérnököcskénk szavazatát is számítsák be, Ciobanu is igent mondott.

„Ai scăpat, măi, inginerășule. Iepurașii ăștia fac pe ei de teama ălui de sus, ca nu cumva să-i pedepsească pentru facere de rău. Dar știi tu, cum e zicala cu facerea de bine! Și se vor convinge și ei.”³ Beszéd

2 Te, Liviu! (román)

3 Megszabadultál, te, mérnököske. Ezek a nyuszik magukra csinálnak a fennvalótól való félelmükben, nehogy megbüntesse őket valamilyen rossz cselekedetért. De tudod te, hogy van a mondás a jótettel. S majd ők is meggyőződnek. (román)

közben a Cerghizan koponyájának tar csúcsára, mintha valami bőr alatti tonzúra volna, szederjesen ütött ki a tehetetlenség dühe. Mérnököcskénk ennél sokkal rosszabbra számított, így aztán egészen lenyűgözte a látvány, miután kiderült, hogy csak ezért hívatta be magához az irodájába.

„Az nem lehet, hogy nekem maga miatt mindig szembe kell menni a főmérnökkel. Tudja jól, hogy mi a helyzet vele. Vannak dolgok, amiben ő a jártasabb, de legalábbis befolyásosabb. Ha akkor maga nem pofázik kérdezetlenül, hanem egyszerűen csak nem megy Héderfájára, hétfőn legfeljebb letolom négyszemközt, s azzal kész. De úgy látszik, mérnökfiú, maga még mindig nem érti ezt az egész helyzetet.” Steiner, miközben beszélt, elkeseredettsége jeléül jobbra-balra ingatta a fejét.

De, igenis, értette mérnököcskénk, csak időnként még nem hitte el, hogy mindenki életére egyértelműen meghatározó lehet. Mint ahogyan azt sem, hogy ezúttal minden, ami az ő további életének lehetőségeit illeti, egyetlen ember hozzáállásán múltott. Illett volna megköszönni neki a múltat s a jövőt, de hogyan lehessen megtenni. Egy egyszerű „köszönöm” – a végtelenségig snassz; meghívni egy ital mellé holmi erőltetett dumapartira – visszataszító is, meg nem is biztos, hogy jót tenne a további kapcsolatuknak, mert egyetlen állásfoglalásból nem lehet általánosítani valakinek az érzelmére, fennáll a visszautasítás lehetősége, ami maga a pofára esés. De lehet, hogy az egész megköszönősi magában is értelmetlen, hiszen az, hogy mellette voksolt, még ha meg is indokolta, lehetett csak a saját lelkiismeretének felmentése az előzmények és a lehetséges következmények alól. És erre a következő napokban vélhető igazolást is nyert, mert az esetet követően Blidar Liviu még az általa feloldozott ember jelenlétében sem enyhített a mindig mosolytalan, feszültséget sugalló, ajakrágós megjelenésén. Ugyanaz a megközelíthetetlen, a felelősségtudattal túltelített, komolykodó maradt akkor is, ha ő minden elismerését, minden háláját igyekezett belesűríteni a tekintetébe, valahányszor megpróbált a szemébe nézni. És maradt akkor is, amikor a folytonos gyomorfájdalmi miatt végül orvoshoz ment, és felfedezték rajta a hasnyálmirigy-gyulladásnak azt a fajtáját, amit csak műtéti beavatkozással lehet meggyógyítani. Megállt a szíve ijedtében, amikor tudtára adták, hogy műteni kell. Halálosan félt a kórháztól, nyolcéves sem volt, amikor az alig

harminchat éves apja egy banális vakbélgyulladás után a kórházban sepsziszt kapott, árván hagyva őt, özvegyen az anyját.

A gyászceremónia vége felé, az egyetlen fiát gyászoló anya vigasztalhatatlansága láttán még nagyobb keserűség nyomasztotta, mint amikor hírül vette a Liviu halálát. Az élet bűnének tekintette, és valamiért cinkosnak érezte magát benne. A saját mulasztásának tudata, hogy ott maradt tisztázatlanul, elszámolatlanul a viszonyuk, pillanatról pillanatra egyre súlyosabban nehezedett rá. Már egy jó órája itt van, és közben semmire nem tud gondolni azon kívül, minthogy miben is áll az ő cinkossága. Lelket sanyargató percek múltak így, mikor végül csak felderengett benne a lehetséges ok. Talán a feketén tátongó sír látványa kellett hozzá, meg a koporsóban fekvő, alig harminchárom éves ember arcára viaszosan ráfagyott, kihívóan konok mosoly, amelynek látványától akkor sem tudott szabadulni, ha lehunyta a szemét: az ismeretségük közel négy éve alatt csak egyetlen alkalmat adott neki, hogy szembenézzen a környező világgal, és felfedezze a jobbik önmagát. És ez túl kevésnek bizonyult ahhoz, hogy segítsen neki megakadályozni a mindennapi önemésztését.

És attól kezdve még jobban bántotta a már évekkal előbbi felismerés, hogy nem született eléggé bátornak, vakmerőnek.



Emlék II., 2023

(20 x 20 cm, farost, vegyes technika)

Benkő Imola Orsolya

KOMATÓZUS

1.0

Apám, aki még nem volt az apám, farkasszemet nézett egy pálinkás-üveggel. Az apám apja a bányában csillézett, az apám anyja meg kint a padon a szomszédasszonnyal pletykálta a lelkészt: a nyáját legeltetné olyan lelkesen, ahogy a szemét a konfirmandus lányokon. De apámat nem érdekelték még a lányok, sem a hegyes mellbimbók a templomban. Apámat a dugó érdekelte, a vastag parafadugó, amit apám apja jó erősen belenyomott az üvegbe. Négyéves ujjait rászorította a parafára, rájött, hogy minél erősebben húzza, annál inkább mozdul. Minden erőlködésnél enged, ki fog jönni az üveg szájából. Apám akkor még bízott magában, és ujjai szorításában. Nyögött, nyöszörgött, ahogy apám apja is, aki a műszak végén még felpakolta az utolsó csillét, majd meghúzta a laposüveget. Szállt utána a fekete por, megcsillant a fényben, majd ráhullt apám apjának arcára. Megült rajta, ahogy apám arcán az erőlködés. A dugó váratlanul engedett, apám hátraesett, beütötte a vállát a szék lábába, de amikor rá akart zendíteni, a meztelen hasára ömlött az üveg tartalma. Ezen úgy meglepődött, hogy sírásra nyíló szája tátva maradt, szeme könnytelen, köldökében pálinka. Visszabillent a fenekére, hasáról lefolyt a szesz a fenyőfa padlóra. Úgy nézett ki, mintha bepisilt volna, pedig már pár hete rászokott a bilire. Baleset, gondolhatta volna apám anyja, de nem jött még haza, biztos volt benne, hogy a fia alszik. A nap magasán járt, minek sietett volna. Apám meg pálinkás gatyában ült, hitetlenkedve nézte az üveget, ami már csak félig volt. Tudta, baj lesz. A köldökéből kifolyt pálinka után nyúlt, a kezét a szájához emelte. Csípett a csepp az ujján. Apám két kezével mégis felemelte az üveget, és egy jó nagy kortyot húzott belőle, érezte, hogy éget, de ivott még egy kortyot, meg még egyet, nem tudta miért kínozza magát, csak nyelte a pálinkát, folyt a könnye, és egyre homályosabbak lettek a szoba körvonalai, lassan kiúszott alóla a valóság. Olyan volt, mint amikor apám lánya, a kisebbik, belenézett az apja óriás nagytőjébe, és hirtelen szétfolyt a világ körülötte.

Apám eldőlt, böffent egyet, ahogy Rozi, a süldőmalac az ólban, és úgy maradt. Nagyon lassan vette a levegőt, szemhéja félig rácsukódott a szemére, keze, lába ólom, arca kipirult. Alkoholmérgezés, komatózus szakasz, mondta az orvos a négyéves felett, akit apám anyja kerített elő a kocsmából. Boldog ember, folytatta, de ezt apám anyja már nem akarta hallani, gyorsan bezárta a kaput a tántorgó doktor után. Próbálta hánytatni a gyereket, aki két napig nem jőzanodott ki. Apám nagyobbik lánya szerint, azóta sem. Világa homályos, a körvonalak mellett tapogatózik, elvétí állandóan a támpontokat.

1.1

Apám öccse szerint ez a történet merő hallucináció. A komatózus szakaszban születhetett apám agyában. Ez olyan biztos, mint az, hogy őt az apám anyja hozta a világra. Aznap délután apám nem egyedül volt a szobában, hanem velem, a majdnem háromévesemmel, merthogy apám emlékezőtehetségét azóta nemcsak a pálinka, hanem szilasi, rékási és balatoni borok, sőt, nemes gyomorkeserűk is befolyásolták. Apám már ötéves is lehetett, és tettette az alvást, amikor apám anyja kiült a padra a szomszédasszonnyal. Azóta apám anyjának elszólásaiból az is kiderült, hogy nem is a padon pletykált, hanem néhány házzal odébb a fiatal nőtlen lelkésznél járt, aki a konfirmandus lányok helyett szívesen legeltette a szemét a nagymellű háziasszonyokon. A nők kézről kézre adták a kilincset, és ottfelejtett alsóneműkkel üzengettek egymásnak. A férfiak erről mit sem sejtettek, fejtették a szenet a bányában, az asszonyok véd- és dacszövetsége elrejtette előlük az igazságot.

Apám öccse épp azt álmodta, hogy apám köldöke egy szökőkút, olyan magasra szökik fel belőle a víz, hogy az égen repülő madarakat lelövi, sebesülten hullnak a rétre, beterítik a falut a sérült madártestek. Apám öccse meg futott egyiktől a másikig, bekötözte törött szárnyuk, lábuk, vizet csepegtetett a csőrükbe, de hiába, elpusztultak, csak néhány leharcolt fecske maradt életben. Erre ébredt fel apám öccse, látta, hogy apám köldökéből folyik a pálinka, azzal rögtön kiugrott az ágyból, és a háromévesek harciasságával magához rántotta az üveget, amit lendületből a háta mögé dugott, és az istenért sem akarta apámnak odaadni. Orrfacsaró bűznek érezte apám öccse a pálinkaszagot, amennyire apám vissza tud emlékezni, ő is, de mindenáron meg akarta kóstolni a pálinkát. Így az idősebb testvér felsőbbrendűségével és

erejével kicsavarta apám az öccse kezéből az üveget, ami apám ügyetlensége miatt a fenyőpadlóra esett, a szesz pataként folyt belőle. De apám még idejében felkapta az üveget, meghúzta, és azzal a lendülettel öntött az öccse szájába is, aki ki akarta köpni a csípős vizet, de apám nem hagyta, befogta az öccse száját, amíg le nem nyelte a pálinkát. Apám öccse szerint apám már akkor sem tudta, mit cselekszik, ez később is így maradt. Tettei nélkülöztek minden logikát. Nagyanyám unokái teljes meggyőződéssel állítják, hogy apám öccse hároméves kora óta nem iszik. Nem állhatja a szeszt, ahogy időnként apámat sem.

1.2

Apám anyja akkor nyitott be, amikor apám a hároméves öccsének nyújtotta az üveget. Vizes volt még a köténye, a lelkésznél nagymosást tartottak az asszonyokkal. Nagyanyám később bevallotta a pletykás szomszédasszonynak, hogy nem találtak egyetlen női bugyit sem a parókián. Az asszonyok hitetlenkedve csóválták a fejüket, és gyanúsán méregették egymást, de senki nem szólt egy szót sem. Némán mostak.

Amikor apám anyja benyitott, apám öccse igazából egy kisebb demizsont tartott a kezében, nem üveget. Alig bírta el, de tartotta hősiesen, párnás karjai alatt a fejlődő izmok megremegtek. Úgy öntötte a szájába, hogy kifolyt mellette, le a hasán, a köldökében megpihent, és folyt tovább a pelenkába. *Eccser nekem*, mondta nagyanyám kisebbik fia, *eccser neked*, adta át apámnak a pálinkás butykost, és apám meghúzta, és nem tudott egy kortynál megállni, mintha édes anyatejet szírna, mohón vedelt, míg apám öccse meg nem elégelte. *Eccser nekem*, figyelmeztette apámat, aki meg sem hallotta, már a fülén folyt ki a pálinka, *eccser neked*, kiáltott az öccse, és a butykos után nyúlt. De apám nem hagyta magát, megbillent, eldőlt, a demizson kigurult a kezéből, folyt a pálinka, apám öccse kutyamód lefetyelt, míg apám azt kiabálta: *mit akarsz, neked még gatyád sem volt, amikor születted!*

Apám anyjából erre kitört a nevetés, állt az ajtóban és majdnem összepisilte magát a röhögéstől, azóta is nevet, hangjától az égen összekocannak a csillagok.

TEKERVÉNYEK, HASADÉKOK ÉS BARÁZDÁK

A hóban állok. Mellkasig ér. Ha lépni akarok, teljes erőből tolnom kell magam előtt a havat, ami szikrázik a napfényben, elvakít. Nagytata mögöttem árnyékot vet a fehérségre. Hideg és napsütés. A hótórlasz biztonsága, Nagytata széles tenyere és recsegő nevetése eszmélésem képei között. Ha régi gramofont hallok, Nagytata jut eszembe, ha a szemem becsukom, a szemhéjaim alatt kifehéredik a táj, biztonságos otthonom magamban hordom.

A havas udvar jobb szélén kút. Vize hideg, mint a hó, mélységes feketeség, nem szabad fölé hajolni, mondja Nagytata. Úgy képzelem, szörnyek laknak benne, és ha a vizébe nézek, a pikkelyes halfejű, szőrös farkastestű lény feljön értem, és leránt a mélységbe. Soha többé nem látom a napot. Félek a kút közelébe menni, de vonz a mélység. Jó lenne a kávéjára felülni, mint a nagyfiúk és a nagylányok a szomszédból. Félek a ház sötét szobájában is, amit Nagymama nevelőanyja rendezett be, és aki ebben a szobában halt meg. Fekete bútorok, fekete szőnyeg, fekete asztal és fekete bivalybőrrel bevont székek, a zsalugáteres ablak csikorog, ha kinyitják. Mintha az egész szoba egy hatalmas sóhaj lenne, az ismeretlen néni sóhaja, mielőtt kilehelte a lelkét. Ezen a szobán mindig átfutok, utánam a halál kutyái loholnak, nyáluk fröcsköl, csaholnak, vicsorítják ronda pofájukat, akkor is hallom őket, ha becsukom a nehéz faajtót a világos szobában, ahol az asztalon mindig van virág, falai fehéren világítanak, nagy zöld kanapéján megpihennek rémképeim.

A ház a völgyben fekszik, egy kacskaringós, poros faluban, a kopár hegyek között. Tavasszal a hegyek még halványzölden virítanak, sárga és rózsaszín virágokkal hívogatják a pakulárt, aki a falu összes bárányát tereli. Ha felnézek a hegyoldalba, a nyáj, mint foszlós bárányfelhő összeolvad az éggel. Ha szélcsend van, a bárányok bégetése visszhangzik a völgyben.

Nyáron Nagytata felvisz a hegyre, amit már régen lelegelt a nyáj. A négy lányunokáját felhúzza kisszekérrel. Mi meg kényeskedve nevetünk, ha elfárad, csöpög róla a verejték, míg a szél, a legnagyobb úr a vidéken, meg nem könnyörül rajta, meglebegteti a fenyőágakat, a

mogyorófabokrokat, jut belőle izzadt nagyapámnak is. Az erdőben rókagombát gyűjtünk. Nagytata hagyja, hogy látótávolságba szétszéledjünk, és keressük a sárga gombát, amit aztán juhtúróval megtöltünk és megsütünk az erdő szélén. Leguggolok egy bokorhoz, amikor csörtetésre leszek figyelmes, felnézek és velem szemben áll a fekete vaddisznó. Úgy megjídek, hogy visítani is elfelejtetek, mozdulatlanul nézünk farkasszemet. Megindul felém, át a bokron, én meg sikítózva futok ki az erdei ösvényre, mögöttem a röhögő disznó, a disznó után Nagytata, Nagytata után meg az unkatestvéreim, de ők már röhögnek, mert látják, hogy Nagytata egy vastag husággal el fogja kergetni az állatot. Mint egy fekete-fehér burleszk, felgyorsított, szaggatott mozdulatokkal, olyan az emlék.

Sötétedés után törnek ránk. Nagymama figyel fel a ribillióra. Bög a tehén, mielőtt kettéhasítják, halált kukorékol a kakas, mielőtt leszakítják a fejét. Nyuszifejek röpködnek az égen, meg széttört tojások, a kutyák nyüszítenek félelmükben, a lovak felágaskodnak, úgy készülnek az összecsapásra. Az asszonyok a gyerekekkel a pincébe menekülnek, a férfiak pedig előveszik a fejszét, puskát. Másnap hajnalban kiterítve fekszik a négy medve a templom előtt. Soványak és véresek, üveges szemükben visszatükröződik a falu.



Vágta II., 2018

(50 x 70 cm, papír, vegyes technika)

F. Bakó Enikő

FEHÉR

- Becsomagoltál, Hanka?

- Igen, mert ugye, ha veled vagyok egy szobában, akkor a nagy megbeszélések, hosszú séták éjszakája következik.

- Pontosan. Gyere, a kerten keresztül menjünk a tóhoz. Engem a Buddhák látványa még mindig megnyugtat. Nyugodtan simogass meg egyet te is - kéri Zoé.

Hanka lehajol és puszt lehel a legközelebbi Buddha fejére.

- Ohm... - zengi Zoé. - Annyira boldog vagyok, hogy újra együtt vagyunk, és tanulok, tanulunk. Milyen gyönyörű ez a hely!

Zoé kezeit a feje fölé nyújtja, belélegzi a tavaszt. A stégen kényelmes törökülésben nézi, ahogy a sétány lámpái ezer apró csillagként fürdenek a Wörthi-tóban. A Pyramidenkogel, mint egy istennő, uralja fényével a tavat.

- Megnyugtat a víz. Azt hiszem, az a tökéletes boldogság, ha vízparton lakik az ember. Ez egy következő projekt. Mondjuk tíz év, és megvalósítom - szólal meg Zoé.

- Biztos vagyok benne. Amikor először tartasz víz melletti workshopot, el ne felejts meghívni.

- A terv már a fejemben, csak pénz kérdése, hogy Dunapart, Tisza-tó, vagy Balaton.

- Zoé, pár hét és a mennyasszonytánc megoldás lehet a tervedre.

- Hahaha. Meghitt esküvő lesz, a közvetlen családdal és a jóbarátokkal.

Ahogy nézi a hullámokkal csapongó tavat, hálát érez. Mekkora szerencse, hogy a szülei ragaszkodtak a sporthoz és az idegennyelv-tanuláshoz. Kislányként balett, majd tánc, felnőttként jóga. Elengedés, megnyugvás. A szülei egyetlen percig nem kételkedtek benne, sőt segítettek, amikor óvónőből jogatanárra váltott. Hetekig együtt figyelték a hirdetéseket, keresték a megfelelő termet. Mennyire lelkesek voltak! És az, hogy heti egyszer, a senior jogán, a szülei vele gyakorolnak, ez a feltétlen bizalom és támogatás jele. Zoé mindig

megvárja és utánuk néz, ahogy kéz a kézben távoznak. Ilyenkor mindig megjegyzi halkán, hogy „Ez a szerelem...”

- Lassan felkel a nap és nekünk indulnunk kell - szakítja meg merengését Zoé.

- Majd az autópályán arra gondolsz, hogy itt a stégen a felkelő nap sugarában napüdvözletet gyakorolsz - válaszol Hanka.

- És te mire gondolsz? Hogy csak odaérjek az órára, mert nem mondtam le, mert én mindig és mindenkor elérhető vagyok.

- Te beszélsz? A nászéjszakád után egy nappal már én vagyok a stúdióvendég. Következő héten Pozsonyban leszel, nálam, igaz, hogy férjes asszonyként, de akkor is pont ugyanúgy, mint engem, megfelelési kényszer gyötörjön téged is.

- Ezt a beszélgetést egy kis időre berekesztjük - áll fel Zoé, kezét nyújtva Hankának.

- Mikivel jöttök, vagy Blankával hármásban? Már tudod?

Zoé gondolatai három évvel korábbra száguldanak. Az apuka, aki nem ér vissza a megbeszélésről időben a lányáért. A lány, aki kedves, mosolygós, barátkozó, aki ráparancsol apukára, hogy Zoé nénivel együtt menjenek vacsorázni, ha már késett. Blanka azon az estén meghívja Zoét, a hétvégi Spartacus túrára. Blanka, aki összehozza őket és a nagyszülőket is, az ujsa köré csavarja. A nagytesó, aki kistesót szeretne mihamarabb.

- Szerintem hárman. Legyen egy jó kis túraajánlatod, ha szép az idő, vagy kastélylátogatás, ha esik - válaszol Zoé.

A kerti Buddhák sejtelmesen mosolyognak, ahogy a lányok a szobájuk felé sétálnak. Az autóiukhoz együtt mennek, megölelik egymást, Hanka indul előbb. Zoé még üzen Mikinek. „Indulok, a határ után hívlak.”

Miki félálomban hallja, hogy üzenete érkezett. Egy mozdulattal a fal felé fordul és alszik tovább. Valaki nagyon kitartóan csönget, ahogy kinyújtja a kezét a készülékért, a telefonja a szőnyegen puffan. Nem akarja abbahagyni a hívó fél. A telefon kijelzőjén külföldi telefonszám villog, felveszi.

A grazi kórházból hívják, Zoé baleset áldozata, elhangzik valami fatális a beszélgetésben, de még nem elég friss az agya a némethez, hogy mindent megértsen. Magára kapkodja a ruháit, a kocsikulcsot majdnem elejti, nem gondolkodik, csak cselekszik. Visszahívja a telefonszámot és elkéri a pontos címet.

A feje rémképekkel teli. Maradj életben, ezt nem teheted velem. Terveink vannak. Egy hónap az esküvőig. Tarts ki, Zoé. Autók jönnek-mennek, de Miki nem igazán érzékeli a sebességet, csak nyomja a gázt. Egy pillanatra kitisztulnak a gondolatai, ha életben akar maradni, ha azt akarja, hogy újra találkozzanak, akkor lassítania kell.

Azonnal megtalálja a kórházat, kiugrik az autóból. Nem vesztegeti az idejét holmi autózárral, sprintel a recepcióig. Zoét keresi, eddig nem is tudta, hogy ennyire jól beszél a németet. Megnyugtattják, hogy Zoé jó kezekben van és doktor Hans azonnal jön. Leültetik. A nővér hoz egy pohár vizet és szóval tartja.

A kórházzsagot sosem szerette, egy mandulaműtét kapcsán sokáig érezte az orrában a fertőtlenítő nehéz szagát. Végtelen lassan telnek a percek, míg végre kicsapódik az ajtó és Hans doktor bemutatkozik. A könyökénél fogva vezeti Mikit az intenzív osztályra. Zoéval még nem beszéltek, ők is várják, hogy magához térjen.

Zoé arca hófehér, akár a kötés a fején. Szeme csukva, keze a lepedő fölött pihen. Csövek lógnak a testéből. A gépek hangja sípol a csöndben. Sok vért veszített, tájékoztatja az orvos, de túl van az életveszélyen. A német orvosi szöveget felfogja. A következő huszonnégy óra kritikus Zoé számára. Tulajdonképpen mindent ért, vagy majdnem mindent.

A szeme még mindig ott időzik Zoé bal lábának a térde alatt, ahol csak a lepedő fehérje sóhajt mélyen és kegyetlenül.



Változás, 2021

(50 x 70 cm, papír, vegyes technika)

Nádasi Krisztina
SZINTE PARTNER

- Ő szakított. Miért? - kérdezte Dóri Vaníliát, noha már tudta a választ. Barátnője, aki vele szemben ült a kávézóban, mindig foggalkörömmel ragaszkodott az új fiújához, aztán mindig lapátra tették, ha képbe került egy készségesebb lány.

- Összejött a főnöknőjével, és hát ez fontos a karrierje szempontjából. És hidd el, Dóri...

- Hogy te megérted? - fejezte be Dóri éles hangon.

Vanília tekintete ijedten rebbent rá.

Dóri nagyot sóhajtott.

- Úgy szeretném, Vani, ha egyszer, csak egyetlenegyszer nem lennél ilyen pokolian megértő - dűnnyögte. Nem folytatta, mert már százszor elmondta a véleményét százféleképpen.

A pincérlány lépett hozzájuk, hozott két pohár vizet.

- Még egy sütit esetleg? A minyon akciós.

Dóri rámosolygott.

- Köszönjük, én viszek haza kettőt. Elcsomagolja?

A lány bólintott, és otthagya őket.

Vanília szólalt meg.

- Ha hisztiztem volna, az szerinted visszahozza Ádámot?

- Nem, de az önbecsülésednek jól tett volna.

- Az önbecsülésednek éppen az tesz jól, ha emelt fejjel kivonulok a szobából, amíg ő összepakolja a cuccait.

- Jó, oké, persze, nem is arra gondoltam, hanem hogy ha jól kiordítod magad, és elmondod neki, milyen szemét alak, akkor egy csomó feszültség kijön belőled.

- De Ádám egyáltalán nem szemét alak. Főzött nekem, nyaralásra vitt...

- Igen, és a születésnapodra bűvárszemüveget vett.

- De ha egyszer Tunéziába mentünk bűvárkodni?

- Aha, és ki is fizette azt az utat?

- Dóri, ne csináld már, én fizettem a szállást, ő hozta a repjegyet.

- Nyerte a repjegyet.

Vanília nagyot sóhajtott.

- Józsi mikor nyert utoljára repjegyet? - kérdezte.

Dóri a szemöldökét ráncolva nyúlt a pohara után. Nagy kortyokban ivott, megköszörülte a torkát, és csak utána válaszolt.

- Józsi nem vesz részt nyereményjátékokban. Szülinapomra azt a könyvet vette meg nekem, ami alá az Instán odakommenteltem, hogy idén ennek a megjelenését várom a legjobban. Józsi otthon ül éppen, és az anyámat szórakoztatja, aki váratlanul beállított hozzánk azzal, hogy Pesten van dolga.

Vanília is a vizespohara után nyúlt. Ő is fel tudott volna hozni rengeteg alkalmat, amikor Ádám vagy Robi vagy Vajk vagy bárki más kedves volt vele, de semmi értelme nem volt ennek az ovis összehasonlítgatásnak.

Dóri közben forgatta a fejében a szavakat. Hogyan is lehet eldönteni, egy férfi megbízható-e vagy sem? Józsi sem mintapasas. Eleve nem néz ki fele olyan jól sem, mint Vanília fiúi. Folyton széthagyja a használt zoknijait a lakásban, és a körmét rendre az ebédlőasztalon vágja, a tányér mellett. A céges bulikon annyira leissza magát, hogy amikor hazaér, menetrendszerűen kidobja a taccsot az előszobában, ha Dóri vödröt készít a cipősszekrény mellé, akkor sem talál bele. Vanília pasijai soha nem csináltak semmi ilyesmit. Nettek voltak és fessek. Még ha egy időre Vaníliahoz költöztek sem derült ki róluk semmi undorító, legföljebb a szexben volt furcsa ízlésük. Mint mondjuk az a pasas, aki azt kérte Vaniliától, szurkálja a...

Dóri összerázkódott az emléktől.

A pincérlány letette az asztalukra a helyes kis selyempapírcsomagot.

- Majd a pultnál tudnak fizetni. Szép napot!

- Ez az - kiáltott fel Dóri. - Vani, legközelebb csak azzal kezdj bármi komolyat, aki ha találkoztok, megkérdezi, milyen napod volt.

Vanília értetlenül nézett Dórirra.

- Hogy milyen napom volt?

Dóri vigyorogva bólogatott.

- És utána meg is hallgat.

Vanília elgondolkodott. Nem emlékezett rá, hogy bármelyik fiúja is megtette volna ezt, és a lány szeretett kísérletezgetni. Rábólintott. - De csak akkor, ha most hazamész, és Józsi megkérdezi, milyen napod volt.

Dóri oldalra biccentette a fejét.

- Józsi azt fogja megkérdezni, na, milyen volt?
- Így, szó szerint?
- Felveszem videóra.

Elbúcsúztak.

Vanília szomorúan indult haza a belvárosi kis lakásába. Már a gondolat is bántotta, hogy nem várja otthon senki. Imádta, amikor Ádámot meglepetésszerűen otthon találta, a férfi havonta legalább egyszer hangulatvilágítással, megterített asztallal, vörös rózsákkal fogadta. Vanília gyalog lépkedett a körúton, hogy ezzel is elodázza a megérkezést. Útközben megkapta Dóri videóját, és amikor meghallotta, Józsi milyen együttérző hangon kérdezi, *na, milyen volt*, elsírta magát.

Az arcát törölgetve lépett a kapualjba. A kaputelefonnal szemközti sarokban hajléktalan férfi ült. Vanília felismerte, többször is aludt már a gangos ház széles küszöbén. Alaposan megnézte. Szakállas volt ugyan, de nem öreg. Inkább csak csalódott. Vaníliának hirtelen fontos lett, hogy megtudja, miért van az utcán. Ahelyett hogy beütötte volna a kapukódot, a férfihoz fordult.

- Jó estét kívánok - mondta neki. - Hogy van?

A férfi a lányra emelte a tekintetét. Irizáló zöld szempár nézett Vaníliára.

- Jól, köszönöm. Szép volt ma az idő, és az egyik lakótól kaptam egy finom szendvicset. És maga? Milyen napja volt?

ELLENSÉGEK

Nem akart itt lenni, de nem volt választása. Hátat fordított volna a tanyának és visszaült volna a kocsira, de az nem oldott volna meg semmit. Meg különben is, mögötte a szomszéd már felfigyelt rá, közeledett a háztól a kapu felé, nem ácsoroghatott itt tovább.

Magdolna lenyomta a kilincset, a nehéz fémajtó engedett, nem volt bezárva. A nő elborzadva engedte el, undorodott a lepattogzó barna festék alól kibúvó zöld ívektől, ráadásul látszott rajta, hogy alatta

oxidálódott a fém, hogy vagy tízszer lett már átmázolva, csak épp a lecsiszolásával nem törődött soha senki.

Kutyaugatást hallott; Magdolna csak remélte, hogy az állat ki van kötve. Az udvar sara megszikkadt ugyan, de a kutya tönkretette volna Magdolna új, cinóbervörös posztókabátját, ha felugrik rá. A nő óvatosan tipegett a lépőköveken a nyári konyha felé. Meg sem lepődött, hogy a lombjuk vesztett diófák alatt nyugalomban elhaladhat, senki nem figyel fel a közeledtére. Világéletében pontosan ennyit gondolt Mariskáról.

Zsírsgzag csapta meg az orrát, aztán a lángosé. Na, igen, ezeknél ez dívik.

Nem akart kopogni a nyári konyha kopott mentazöld ajtaján, de a neveltetése nem engedte, hogy udvariatlan legyen, hát megtette. Benyitott, és pontosan azt a képet látta maga előtt, amit elképzelt: Mariska ott ült a viaszkosvászonral leterített asztal mellett, ujjja zsírtól fénylett, mellette János, a bátyja, két pofája tele, másik oldalán Gyurika, egész kis képe, angyalian böngyörődő szőke hajacskája maszatos a tegnapi kosztól; Mariska és János anyja, Mama meg a sparuhelt mellett áll, és süti a következő lángost.

János felpattant, összecsapta a bokáját, de tele volt a szája, megszólalni nem tudott, csak megdöntötte felsőtestét. Mama tiszteletteljesen bölintott. Mariska letette a falatot a tányérra. Magdolna meglepődött, hogy tányéért használnak.

János végre szóhoz jutott. Meglett parasztleány volt, harminc lehetett, mint Magdolna, karja erős, bajsza tömött.

- Miben lehetünk a nagysasszony szolgálatjára - mondta.
- Szeretnék Mariskával négyszemközt beszélni.

A fiatalasszony szeme villant. Még mindig ült. Száját összeszorította.

- Menjetek Magdolna kisasszonnyal a tisztaszobába - szólt neki oda Mama.

- Köszönöm, Mama, de mi már mindent elmondtunk egymásnak a kisasszonnyal - válaszolt a lány, büszkén felvetve fejét. Magdolna szíve összefacsarodott. Mariska vonásai, mint Vénuszé. Neki kellett volna ilyen szépnek születnie.

Mama kiemelte a lángost a zsírból, félrehúzta a piros lábást, és intett Gyurikának. Jánossal együtt kimentek az ajtón, a férfi még meghajolt Magdolna előtt kifelé menet.

A nyári konyhában csend uralkodott. Magdolna belátta, hogy a lány nem fog sem megmozdulni, sem megszólalni. Közelebb lépett a konyhaasztalhoz, megvizsgálta a Mariskával szembeni széket, majd kihúzta és leült rá.

Mariska erre felpattant, kezét kötényébe törölte.

- Már eleget sértegetett - sziszegte.

Magdolna higgadtan válaszolt.

- Nem azért jöttem, hogy magáról beszéljünk.

- Nem én voltam.

- Nem érdekel.

Mariska hátrahőkölt.

- Akkor miért jött?

- Rosszabbra fordult az állapota.

Mariska a hír hallatán visszaült az asztalhoz, kezét ölében összekulcsolta. Magdolna riadalmat látott a szemében, és ez meglazította a mellkasát szorító bilincset. Folytatta.

- Mióta... maga... elment, már az egészségügyi sétáját sem hajlandó megtenni. Móric ügyyel-bajjal felöltözteti, de aztán a székében ül egész nap, és annyit eszik csak, mint egy madár. Nem hagyja, hogy felolvassak neki.

Mariska kihúzta magát.

- Az Anyegint se?

Magdolna megrázta a fejét.

- Kérem - suttogta -, jöjjön vissza. Én bocsánatot kérek, én mindent visszavonok, amit a fejéhez vágtam, csak jöjjön vissza Gyurikával.

- Valóban mindent visszaszív? - kérdezte Mariska nyilvánvaló éllel.

- Mégsem vagyok az a cafrika ribanc?

Magdolna nagy levegőt vett, hogy ne vágjon vissza a lánynak. Egy hete tudta már, hogy az apja egészsége mindennél fontosabb, egy hete eldöntötte, hogy megalázkodik ez előtt a cseléd előtt, nem ronthatta el az utolsó pillanatban.

Mariska dühödten köpte a szavakat.

- Elhiszi, hogy nem én kezdtem, hogy nem rajtam múlt? Elhiszi, hogy... - a lány hangja megcsuklott -, szeretem?

Magdolna zsebkendőt vett elő a táskájából.

- Mennyi idő, míg Gyurikával összekészülnek? Kint vár a kocsis - mondta.

- Sietek - válaszolta Mariska, azzal már ugrott is fel, s egyedül hagyta Magdolnát a nyári konyhában.

A nő hitetlenkedve ült az üres helyiségben. Előtte ott hevert egy érintetlen lángos. Előrehajolt, hogy szemrevételezze, és az átható zsírszag ellenére hirtelen megkívánta, jobban akarta, mint bármi mászt az életében. Már nyúlt volna utána, amikor nyikordult mögötte az ajtó. Összerezszent János hangjára.

- Magdolna kisasszony, tehetünk a nagyságáért valamit?

A nő megfordult, szemügyre vette a férfit, majd megrázta a fejét.

- Nem, köszönöm, János. Semmit.



Foszlányok II., 2023
(70 x 70 cm, vászon, vegyes technika)

„SZOKTATTAM MAGAM A SZABADSÁGHOZ”

– Korpa Tamás beszélgetése Dávid Gyula

irodalomtörténész-szerkesztővel, erdélyi '56-ossal –

– *Édesapja – a Karl Barth-tanítvány – fiatalemberként a Magyar utcai református templomban volt segédlelkész, később püspök-helyettes is lett; egyik dédapja a magyar irodalom professzoraként működött a kolozsvári egyetemen. Megidézné, kérem, az ő alakjaikat?*

– Dédapámról, Imre Sándorról, aki az 1872-ben alapított kolozsvári egyetem magyar nyelv- és irodalomtörténet professzora volt – szégyen és gyalázat – nem sokat tudtam. Személyes, kisgyermekkorai élményként mindössze annyit, hogy Hódmezővásárhelyen, Imre nagymamánknál, a folyosó végében volt egy nagy szoba, padlótól a plafonig érő könyvespolcokkal és könyvekkel, ahová nekünk, gyermekeknek még bepillantani is csak szülői felügyelet mellett volt szabad. Ez volt dédapám könyvtára, amely nyugdíjba menetele után került Hódmezővásárhelyre. A könyvtárat nagyapám is gyarapította, ő a Hódmezővásárhelyi Református Kollégium tanára, majd igazgatója volt, de én őt sem ismertem – születésem előtt öt évvel halt meg. Dédapámról gyermekként annyit azért tudtam, hogy debreceni diákként Arany Jánosnak volt osztálytársa, és bizonyára ezzel is magyarázható, hogy Arany Jánost nagy tisztelet övezte az Imre családban. Most, a kérdés nyomán kezdtem el gondolkozni: hogy is van az, hogy irodalomtörténészként ennyire nem játszott szerepet az életemben egy ilyen neves irodalomtörténész elődöm.

– *Mi lehetett ennek az oka?*

– Ennek az is lehet a magyarázata, hogy az én 19. századra irányuló érdeklődésemtől igencsak messze volt mindaz, amit ő a magyar irodalomtudománynak adott. Édesapámtól későbbi pályámhoz már



többféle indíttatást is kaptam. Még alsó gimnazista kisdíák voltam, amikor ő Udvarhelyre kerülve belevágott Kálvin János Újszövetség-magyarázatainak, a Kálvin-kommentároknak a magyar kiadásába. Ő ellenőrizte a latinból fordított szövegeket, s amikor a kézirat a nyomdában az első korrektúráig eljutott, velem olvasta össze azt a nyomdai szöveggel. A korrektúrajeleket akkor tanultam meg, akkor szívódhatott belém az az aprólékos gond is, amivel ő a szöveget kezelte. Különben szintén azokban az években volt alkalmam elmélyíteni olvasási szenvedélyemet: édesapám teológus éveire visszanyúló könyvszeretete, és a „négy magyar év” alatt kínálkozó sokféle könyvkiadói ajánlat legiavával élve, szép könyvtárat gyűjtött össze magának.

- *Milyen karakterű könyveket tartalmazott a gyűjtemény?*

- Már menet közben megszerezte az Erdélyi Szépmíves Céh könyveit, jó néhány fontos kézikönyvet, mint amilyen a Hóman-Szekfű ötkötetes *Magyar története*, a *Magyar művelődéstörténet*, az *Uj idők lexikona*; megvoltak neki Püski Sándor kiadójának, a népi írókat forgalmazó Magyar Életnek a könyvei. Különösen ez utóbbiak járultak hozzá később világnézetem alakításához is. Végigolvastam persze Tamási Áron minden elérhető könyvét, és nyolcadikos koromban egy házi dolgozatot is írtam belőlük, amelyet egy, a kollégium által rendezett „népi magyar est”-en fel is olvastam. Családom felmenőinek nagyobb része - bár édesanyám Hódmezővásárhelyről került Erdélybe - azért erdélyi származású: édesapám családjának, a Dávid ágának a szálai Maros-Torda megyébe vezetnek vissza. Dédapám, Dávid Mihály, Marosjárán született, Nagyernyén volt „kisbirtokos”, később benősült Iklandra. Ott született nagyapám, Dávid József, aki a Marosvásárhelyi Református Kollégium elvégzése után teológiára ment - tehát családknak ezen az ágán ő volt az első értelmiségi. Nagydiákként szobafőnöke volt a kollégiumi bentlakásban Kelemen Lajosnak is, aki visszaemlékezéseiben nagy szeretettel idézi fel vele kapcsolatos emlékeit. Amikor én az egyetemre kerültem, egy alkalommal az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltárában megfordulva, nekem is említette ezt, aztán amikor később erre visszaemlékezett, azt írta: nem érti, miért szégyelltem, hogy nagyapám pap volt. Teljesen félreértette a helyzetet, ilyesmi soha eszembe nem jutott volna, csak épp az történt, hogy nem tudtam mit csinálni ezzel az információval. Nagyapám a teológia elvégzése után Sepsiszentgyörgyön volt segédlelkész, majd megválasz-

tották Komollóra. Ekkor meg is nősült, feleséget a kovásznai Csutak ágból választott magának. A gyermekeik mind Komollón születtek, édesapám volt a legkisebb közülük. Nagyapámat aztán 1904-ben megválasztották Zalánba, onnan ment nyugdíjba 1939-ben. Így édesapám számára – hiszen kétéves is alig volt – Zalán lett az a falu, amelyet igazából otthonának érzett. Érettségi után ő is a lelkeszi pályát választotta.

A teológia elvégzése után Vásárhelyi János mellett segédlelkész volt a kolozsvári Magyar utcai gyülekezetben, majd egy ösztöndíjjal elnyert svájci tanulmányi év után 1927-ben a szintén Háromszék megyei Árapatakra választották meg. Ide hozta feleségül édesanyámat Hódmezővásárhelyről. Svájcban aztán később, 1930-ban is töltött még egy szemesztert, ekkor került közelebbi kapcsolatba professzoraival, Karl Barth-tal, Emil Brunnerrel és Edward Thurneysennel. Egy prédikációs kötetet is fordított tőlük. 1936–37-ben az erdélyi református teológia Nagyenyedre kihelyezett ötödik évfolyamán tanított gyakorlati teológiát, utána visszatért Árapatakra. Az ott eltöltött tizenegy év alatt iskolát épített, ottléte idején eleven ifjúsági gyülekezeti élet volt, külföldi kapcsolatait hasznosítva részt vett a híres árapataki varrottas ismertté tételében is. 1938-ban meghívták Székelyudvarhelyre, ahol 1958-ig szolgált. 1953-ban egyházkerületi főjegyzővé választották (ezt a tisztséget nevezték át később, az egyház statútumának román állami jóváhagyásakor „püspök-helyettes”-nek), s ebben a tisztségében 1958-ban el kellett foglalnia a Kolozsvár-Belvárosi lelkeszi állást, hogy az akkor már beteg Vásárhelyi János püspököt helyettesíthesse. Vásárhelyi János halála után azonban nem léphetett a püspöki székbe, mert politikailag megbízhatatlannak minősült (én ugyanis akkor már második éve börtönben voltam). Néhány évig még a kolozsvári protestáns teológia megbízott rektori tisztét is betöltötte, tanítani azonban nem tanított a teológián. 1972-ben, korára hivatkozva, nyugdíjazták. Kolozsvárt élt szellemi frissességben, de minden egyházi tevékenységtől távol tartva, 1987-ben bekövetkezett haláláig. Édesanyám óvónőképzőt végzett, és férjhez menetele előtt egy gyermekgondozó nővérképzőt is. Mintha készült volna arra, hogy hat gyermek megszülése és felnevelése van számára a nagykönyvben előirányozva.

– Ennyi lelkész össel a háta mögött szülei nem szerették volna, ha Ön is az ő nyomdokaikba lép?

- Engem gyermekkoromtól megfogott az irodalom. Édesanyám, mivel a falunkban a református magyar elemi iskolát épp első osztályba menetelem előtt zárták be, maga tanított magyarul írni-olvasni; Petőfi Sándor, Arany János verseit és persze Benedek Elek meséit használva tananyagnak. Ez a vonzalom aztán még inkább elmélyült Udvarhelyen, a középiskolában, ahol kiváló irodalomtanárom a Debrecenből hozzánk került dr. Tóth Béla, majd a felső osztályokban, a háború után, László Béla volt. A család aztán belenyugodott abba, hogy nagyobbik (majd kisebbik) öcsém is a lelkészi pályát választotta – mire ők az érettségiig jutottak, a papgyerekek számára már egész sor pálya be volt zárva, pedig nagyobbik öcsém, aki nagyon jó rajzos volt, kacérkodott a képzőművészeti főiskola gondolatával, kisebbik öcsém pedig meg is próbált felvételizni az orvosira. Két húgom lelkészfeleség lett. Csak legkisebbik – nálam 21 évvel fiatalabb – öcsém jutott be a zeneakadémiára, igaz, amikor őreá 1968-ban sor került, már elmúlt az „osztályharc” korszaka. Ő ma a Károli Gáspár Református Egyetem Kántorképző Intézetének tanára és a Nagykőrösi Református Egyházközség orgonistája is. Csak én lógok ki a sorból. Én 1947-ben kerültem fel Kolozsvárra, a Bolyai Egyetemre, s bár középiskolában csak I. és VII–VIII. osztályban tanultunk franciát, nagy merészen a magyar–francia szakot választottam. Egy év múlva azonban a Bolyai Egyetemtől elvették a francia szakot, így végül maradtam a tiszta magyarral. Akkor még kötetlen volt az óralátogatás, szorgalmasan jártam az Egyetemi Könyvtárat, s professzoraimtól, Jancsó Elemértől és a Kolozsvárra akkor felkerült Szabédi Lászlótól az irodalom szeretete mellé a szakmai eligazítást is megkaptam. Harmadéves voltam, amikor aztán Gaál Gábor is „felfedezett”. Egy szemináriumi dolgozatom jutott el hozzá a kuruc költészetéről, s ő, az *Utunk* főszerkesztőjeként – különben engem nem tanított – üzent utánam, és cikket kért. Én aztán írogattam is kisebb könyvismertetések az *Utunktól*, az *Igazságtól* kapott könyvekről. Ezeknek a próbálkozásoknak lett a folytatása, hogy amikor 1951-ben (a különben Bukarestben székelő) irodalmi könyvkiadó elkezdte kiépíteni a kolozsvári magyar szerkesztőségét, engem is alkalmaztak szerkesztőnek. Persze ez azzal járt, hogy ki kellett költőznöm a bentlakásból. S mit tesz ilyenkor egy fiatalember...? Rögtön megnősültem.

A feleségem kolléganőm is volt, de ő francia–román szakkal indult, amiből – akárcsak az én esetemben – a magyar egyetemen a francia

szak megszűnte után egy szakkal maradt, a románnal. Akkoriban az irodalomban, és a könyvkiadásban is, a zsdanovi elvek uralkodtak. Földes László volt a kiadói részleg vezetője, a Bukarestben székelő magyar osztály főszerkesztője pedig Szemlér Ferenc. A szerkesztőségi csapat is kiváló volt: Fodor Sándor, Bajor Andor és a felesége, Sztripszky Judit, Székely János, Keresztesi Éva. Később oda került hozzánk a Magyar Népi Szövetség éléről eltávolított Kacsó Sándor, és nálunk kötött ki a kolozsvári magyar színház volt igazgatója, Marosi Péter. A szerzők osztályharcossá nevelésével a főnökök foglalkoztak, mi két kézirat között nagy gombfoci-csatákat vívtunk. Egymás nyomában léptünk elő család-apákká, s nyugtatgattuk egymást, amikor – mint okos emberekhez illett is – sorban lányaink születtek. Változás ebben az életformában 1953 őszén következett be: elnyertem egy három évre szóló doktoranduszi ösztöndíjat (akkor aspirantúrának hívták), s átigazoltam a Bolyai Egyetem kötelékébe. Szabédi László lett az irányítótanárunk, dolgozatom témájaként Tolnai Lajos marosvásárhelyi éveinek (1868–1884) feldolgozását választottam. Tolnai akkor, mint az „irodalmi ellenzék” fő képviselője, Ady és Móríc Zsigmond „zászlóhajtásainak” köszönhetően, igen előkelő helyen állott az irodalomtörténet-írás ranglistáján, de a vásárhelyi 16 évéből, későbbi regényei forrásául is szolgáló konfliktusaiból a köztudatban csak annyi élt, amennyit ő maga *A sötét világban* megírt. Én rávettem magamat az egyházi levéltárakra, amelyekben pereinek iratanyaga rejtőzött, azon túl nem volt más gondom, mint napközibe járó kislányunkat vinni-hozni, és élni egy ifjú házaspár (azokban az időkben természetes nélkülözéseket és az időnként beköszöntő betegségeket leszámítva) boldog életét. Így ért minket Sztálin halála, és az utána bekövetkezett „olvadás”, amely aztán az ’56-os forradalomba torkolt. Utána pedig jött „az én egyetemem” hét esztendeje.

– Mielőtt rizstelepek és kukoricaültetvények gondozásáról, vízvezeték-szerelői praxisáról, összességében az 1956 utáni éveiről kérdezném, megkérném, hogy elevenítse fel a magyarországi forradalom kitörése előtti élményeit, a kolozsvári irodalmárok és egyetemisták hangulatát. Írótanácskozás, Tamási Áron látogatása a bölcsészkaron, az Ön magyarországi tanulmányi útja, tanársegédkinevezése – olyan események, amelyeknek következményei a későbbiekben számos ember életét befolyásolták.

– A lengyel és a magyar 1956-nak Sztálin halála, illetve a kommunista pártirányításban a személycserékkel összefüggő „olvadás” volt a nyitá-

nya. Nem akarom felmondani a történelmet, csak azt, ami belőle az én életemet befolyásolta. De egy kicsit messzebről kell kezdenem. Amikor 1947-ben feljöttem az egyetemre, igazgatónk, Léway Lajos a Móricz Zsigmond Kollégiumba irányított. A kollégium hírét már hallottam: 1946-ban ott voltam az Ifjúsági Keresztyén Egyesület szucsági főiskolás konferenciáján, ahol olyan előadókat hallgathattunk, mint Búza László, a nemzetközi jog professzora, Szász Pál közgazdász, az EMGE elnöke, Tavasz Sándor teológiai professzor, Benedek Marcell, Szabédi László, László Gyula, s ahol kemény világnézeti viták zajlottak az IKÉ-s fiatalok és a „kommunista”-nak tartott Móricz-kollégisták között. Az ott elhangzott előadások és viták során érintett meg először az a légkör, amely, miután felvételim sikerült, a Móricz Kollégiumban fogadott. Én is szomjasan szívtam magamba a kollégium szellemét, amely nem volt éppen kommunista. A nemsokára bekövetkező párttisztogatások során a köztünk lévő párttagok sorából is sokat kidobtak. Különösen a második világháború után újra reánk szakadt kisebbségi sorsban meghatározó volt az a remény, hogy a bécsi döntés után meglehetősen elmérgesedett román–magyar viszonyt ezeknek az elveknek a mentén valamiképp rendezni lehet. Adyt és József Attilát idéztük: a „magyar, oláh, szláv bánat” közösségében, s a „rendezni végre közös dolgainkat” lehetőségében hittünk. Ennek különben volt némi személyes élményalapja is. Szülőfalum lakosságának a fele román, fele magyar volt, és a bécsi döntésig (amikor Árapatak Dél-Erdélyben maradt), semmiféle nemzetiségi viszály nem volt a falubeliek között. Aztán az én diákéveim idején a Bolyai és a Babeş Egyetemek diáksága között is – azt mondhatnám – békés viszony uralkodott. Az első tanév utáni nyáron az egyetemisták számára szervezett munkabrigádokban, a Bumbeşti-Livăzeni között a Zsil völgyében épülő vasútvonalnál dolgozó Bolyai-brigádban két önként jelentkezett román diák is volt, amikor pedig harmadéves koromban fakultásonként újraosztották a két egyetem bentlakásait, két éven át egy szobában laktam román diákokkal, soha semmi nézeteltérésünk nem volt. Igaz, nem is provokáltuk a vitát.

– *A romániai kommunista hatalomátvétel után persze sok intő jele következett annak, hogy a néptestvériségről hirdetett eszmék és a tényleges tettek között valami azért nincs rendben...*

- A Sztálin halálát követő időszakban megint bátoríthattuk magunkat azzal, hogy csak „hiányosságok”-ról van szó, amelyeket Sztálin halála után a román kommunista párt által is meghirdetett új irányvonal mentén „ki lehet küszöbölni”. Számomra pedig, aki azokban az években mélyebben beleástam magamat a 19. század második felének magyar irodalmába, ott volt történelmi párhuzamként az 1848-as szabadságharc leverését követő időszak, amikor a különböző zászlók alatt elbukott forradalmak hívei megannyi gesztusértékű tettekben fejezték ki egy ilyen megegyezés esélyét. Ady és József Attila mellé idéztem Jókait: „Ismerjük meg, hogy tisztelheessük és szerethessük egymást!” Azokat a vitákat tehát, amelyek a magyarországi szellemi és közéletben a forradalom előtti időkben folytak (sőt, ha jóval tompítottabban, de nálunk is felbukkantak), közös dolgaink újfajta rendezésének lehetősége felé mutató történéseként értékeltük. Én ’56 nyarán egy antológiát is összeállítottam magyar és román irodalmi alkotásokból, amely ezt tanúsító, emellett hitet tevő versekből, elbeszélésekből, cikkekből állt össze. *„Dunának, Oltnak egy a hangja”* volt a kötet címe. És 1957-ben, amikor már a börtönben ültem, Kacsó Sándor bácsi bátorságának köszönhetően a feleségem neve alatt meg is jelent. Hogy a neki kifizetett honoráriumot Kacsó bácsival később visszafizették, azt már szabadulásom után tudtam meg – másoktól. Mindezt el kellett mondanom, mert hozzátartozik az én (és nem csak az én) ’56-os történetemhez.

- *Igen, ezek releváns eligazító kontextusok, és el is érkeztünk 1956 nyarához.*

- 1956 nyarán disszertációmhoz anyagot gyűjtendő – bár még mindig turistaútlevelemmel – egy hónapot töltöttem Magyarországon. Aspiráns-kollégáimmal, Varró Jánossal és Lakó Elemérrel együtt utazatunk, s Varróval többnyire együtt is voltunk ez alatt a hónap alatt. Én főképp Budapesten tartózkodtam, mert a témám és annak kapcsán időközben kialakult baráti kapcsolataim köre oda kötött. Alkalmam volt jó néhány olyan helyen megfordulni, ahol a levegő már forrósodott: a Magyar Írószövetség tisztújító kongresszusán, egy marxista doktorjelölt Karácsony Sándorról írott disszertációjának viharos vitáján, nem beszélve az éjfélbe nyúló baráti beszélgetésekről, amelyek során sok háttér-információt is sikerült begyűjtenem Magyarországnak a Szovjetunióval való, nem éppen felhőtlen viszonyáról, nemcsak politikai és katonai, de gazdasági kiszolgáltatottságáról. Hazatérve, ha nem is

olyan élénk, de jelzésértékű vitákról számoltak be barátaink. 1956 nyarán itthoni írói körökben és az irodalmi sajtóban is heves viták zajlottak a párt irányította dogmatikus irodalompolitika témáiról. A kommunista párt központi bizottságának titkárait pedig kiküldték vidékre, s ott „párbeszédet” kezdeményeztek az értelmiségiekkel. A Miron Constantinescu által Kolozsvárt magyar értelmiségiekkel szervezett találkozón pedig a kisebbségi magyarság irányában – főképp az oktatásban – gyakori hátrányos megkülönböztetés eseteit a hozzászólók olykor meglehetősen élesen vetették fel. Ennek a találkozónak a teljes anyagát Benkő Levente rendezte sajtó alá (*Az őszinteség két napja. 1956. szeptember 29–30. Kolozsvár, 2007, Polis*). Az egyetemi ifjúságot ebben az időben teljesen felbolygatta az a – különben felülről jött – utasítás, hogy a kommunista ifjúsági szövetség mellett létre kell hozni egy egyetemi diákszövetséget, amelynek megszervezése – az „olvasás” éveinek inkább demokráciát játszó, mint valóban demokratikus szellemében – alulról felfelé fog történni. Vagyis minden fakultás keretében a diákság fogalmazza meg, hogy milyen legyen ez a szövetség, s az elgondolásokat összerakva alakítsa majd ki annak végső formáját. A diákság ennek során alkalmat talált arra, hogy gyűléseken elmondja, tervezetekben megfogalmazza sérelmeit az akkori egyetemi rendszer megannyi problémájával kapcsolatban. Nem hiszem, hogy részleteznem kellene, mi lett ebből. Elég, ha tudjuk azt, hogy a forradalom leverését követő években Iași-tól Temesvárig és Bukaresttől Kolozsvárig egymást érték a diákperek, amelyekben épp e tervezetek kidolgozóit és a gyűlések vehemensebb hozzászólóit ültették a vádlottak padjaira. Ebben a légkörben, még az október 23-át megelőző napokban került sor Tamási Áron találkozására a Bolyai Egyetem ifjúságával. Ő a Rákosi-korszak éveiben, 1945 utáni politikai szereplése miatt, teljesen ki volt szorítva az irodalmi életből. Csak Nagy Imre kormányra kerülése után engedték közölni. Ekkor kapta meg a Kossuth-díjat is. 1955-ben, 11 év után látogathatott haza újra Farkaslakára. A második, 1956-os látogatása során nyílt alkalma arra, hogy itthon íróként a közönség elé lépjen. Az *Utunk* és az *Igaz Szó* ekkoriban közölte egy-egy írását, Marosvásárhelyen megállapodás történt egyik színdarabjának a bemutatásáról. Kolozsváron az irodalmi kiadóban (a kolozsvári szerkesztőség vezetője akkor Kacsó Sándor volt) szerződést készítettek elő két kötetének a romániai kiadására. Október 11-én Marosvásárhe-

lyen az *Igaz Szó* szervezett számára irodalmi estet. Kolozsvárt, október 17-én a Bolyai Egyetem Történelem-Filológiai Karának Horea úti épületében, az egykori Marianum dísztermében került sor az egyetem diákságával arra a bizonyos forró hangulatú találkozóra, amelyiknek eseményei a soron következő 1957-es Bolyai-perek tanúsága szerint a Securitate érdeklődésének is a középpontjában állt. Tamási tehát nem véletlenül volt olyan visszafogott ezen a találkozón. Ennek a látogatásnak a történetét részletesen megírtam – megjelent az *1956 Erdélyben, és ami utána következett* című kötetemben (Budapest, 2016, Nap Kiadó). Tamási és felesége 1956. október 18-án utazott vissza Budapestre. Öt nap múlva beköszöntött a forradalom.

– *Tanárszegédként mindjárt mélyvízbe dobták, hiszen a saját kutatási területéhez köthető tantárgyak mellett helyettesítőként Jancsó Elemér professzor stúdióit is oktatnia kellett, ráadásul a második évfolyamos magyar szakos hallgatók tanárfelelőseként is számítottak a munkájára. A korabeli irodalomelméleti kurzust kikre, kiknek a műveire támaszkodva állította össze, mi volt a meghatározó elméleti, gondolati háttér?*

– Vízumom idejének lejártával arra érkeztem haza, hogy bár az aspiránsi ösztöndíj-időm november 1-ig tartott volna, szeptember 1-jétől kineveztek tanárszegédnek. Beosztásom szerint az I. éven az irodalomelmélet, II. éven a felvilágosodás és a reformkor magyar irodalma szemináriumainak vezetése lett volna a feladatom, és volt néhány szemináriumom a magyar mellékszakos csoportokban is, ráadásként tanárfelelősként kaptam egy II. éves magyar szakos diákcsoportot. A gond csak az volt, hogy az irodalomelméletet előadó Csehi Gyulának – egyébként a kor hivatalos marxista irodalomelméletére építő – kurzusával akkor találkoztam először. Végezetül a II. éven pedig elő is kellett adnom a felvilágosodás korának magyar irodalmát, mert professzorom, Jancsó Elemér szintén kint volt Magyarországon, s a forradalom eseményei miatt egyelőre nem is jöhetett haza. Amikor pedig hazakerült, azt mondta, hogy ha már elkezdtem, fejezzem is be ezt a félévet, sőt még a félévi vizsgáztatást is reám testálta. Nekem tehát a forrongó események köztül készülnöm kellett óráról órára. Irodalomelméletből az volt a feladatom, hogy Csehi Gyulának az I. évesek számára tartott előadásait a szemináriumi órákon tovább mélyítsem. Az alapot Csehi sokszorosított kurzusa jelentette. A marxista irodalomszemlélettel már egyetemista éveimben találkoztam:

Lukács György, Révai József köteteit alaposan végigböngésztem. Utána pedig a zsdanovi kultúrpolitika volt a kiadói munkánk mércéje. A Sztálin halálát követő „olvadás” időszakában a merev, az irodalmat is az „új ember” nevelése eszközének tekintő szemlélet körül is egy óvatos revízió jelei kezdtek mutatkozni. Málenkov, aki a hatalmat átvevő trojka egyik szószólója volt, egy alkalommal azt sürgette, hogy az írók „a szatíra fegyverével harcoljanak a szocializmus építésének torzulásai ellen”. Az efféle megnyilatkozások egy szabadabb vita légkörét hozták a hazai irodalmi sajtóban is. Szerencsém volt azzal is, hogy Pestről magammal hoztam Szauder Józsefnek épp e korszakot tárgyaló sokszorosított egyetemi kurzusát, de azt szabadon előadni bizony nem volt semmiség. Ebben a helyzetben találtam ki – időnyeres céljából is –, hogy egyik délelőtt elvittem diákjaimat az egyetemi könyvtárba, egy másik délelőtt pedig kísértáltunk a Házsongárdi temetőbe, és végigvezettem az évfolyamomat azokon a sírokon, amelyeket én is ismertem, persze nem tartva magamat kimondottan a 18–19. századhoz. Ezen a temetőjáráson – ez még a forradalom előtti hetekben történt – vetődött fel, hogy az elhanyagoltnak tűnő író-sírokat nekünk, magyar szakosoknak kellene gondozásunkba vennünk. Halottak napján délután pedig diákjaimmal természetesen kimentünk a Házsongárdi temetőbe, a már korábban felkeresett síroknál gyertyát gyújtottunk, s egy-két szál virágot helyeztünk el. A halottak napi Házsongárd-járás Kolozsvár magyar életének régi és szép hagyománya. Szerettem volna ezzel is megismertetni diákjaimat.

– Az évfolyamába olyan diákok is jártak, akikből később meghatározó szépíró vagy tudós lett. Megemlítené néhány személyt közülük, és jellemezné is akkori énjüket egy-két jellegzetes tulajdonságuk, karakterjegyük alapján? Voltak olyan hallgatói, akiknek kivételes tehetségére egyből felfigyelt?

– Így visszagondolva, a névsor összerakásával próbálkozva, inkább a későbbi időkből visszatekintőleg tudom rekonstruálni ezt az évfolyamot. Akkor, 1956 őszen számomra mind ismeretlenek voltak, én ugyanis aspiránsként addig semmiféle kapcsolatban nem voltam az ifjúsággal. Mindössze azt várták el tőlem, hogy a tanszékülésekre eljárjak, és az aspiránsi programban benne volt néhány „nyílt lecke” is, amelyeknek keretében azonban alig volt alkalom személyes kapcsolatteremtésre. Annak a rövid fél esztendőnek a viharos eseményei pedig ismét csak nem nyújtottak lehetőséget arra, hogy akkor közvet-

lenebb kapcsolatunk alakuljon ki. A Varróék tárgyalásán, amelyre engem tanúnak megidéztek, láttam viszont a vádlottak padján Péterfy Irénkét, aki azért kapott 10 évet, mert egy, az „ellenforradalmat” feldolgozó későbbi diákgyűlésen nyíltan megvallotta, hogy ő '56-ot most is jogos forradalomnak tartja. A börtönben kerültem közelebbi, baráti kapcsolatba egykori II. éveseim közül Kelemen Kálmánnal és Koczka Györggyel, aki jóval később a bukaresti tv magyar adásának temesvári tudósítója lett, kiszabadulásom után a költőként akkor már ismert Szilágyi Domokossal, Lászlóffy Csabával, a Kalevala-fordító, tragikus végű Nagy Kálmánnal, a Korunk-szerkesztő Szilágyi Júliával, a bukaresti tv magyar műsorainak szerkesztőjével, Boros Zoltánnal, a marosvásárhelyi rádiónál szerkesztőként dolgozó Jászberényi Emesével. Bocsánatot kérek azoktól, akiket kifelejtettem. Egy pedagógus büszkén szokta számontartani egykori tanítványait. Az én számomra ez a fél egyetemi év adatott. S nem mondhatom, hogy ha valamelyikükből lett valami, ahhoz én is hozzájárultam.

- *Az 1848. március 15-ei pesti forradalom híre néhány nappal késéssel érkezett meg Kolozsvárra. De hogyan történt ez bő száz évvel később, 1956-ban? Ön mikor és milyen körülmények között értesült a forradalom kirobbanásáról? Hogyan követték nyomon az eseményeket? A Budapesten történetekre egy szűk kolozsvári értelmiségi réteg rezonált elsősorban, vagy a város egészén átsöpört a változás szele?*

- Mint szorgalmas rádióhallgatók, még október 23-án este értesültünk az eseményekről, a Petőfi-szobornál lezajlott tüntetésről, Gerő Ernőnek az ifjúságot lehuligánózó beszédéről, a Baross utcai rádióstúdiónál történt incidensről. Másnap reggel aztán az egyetemen azon vettük észre magunkat, hogy az egyik gyakornok kollégánónk (aki addig a leánykollégiumban lakott, s onnan állítólag kitétek), beköltözött a tanársegédi szobánkba, és magával hozta a rádióját is. Az aztán szólt reggeltől estig, és aki ott megfordult, rögtön megkereste azt a magyarul beszélő adót, amelyik a magyarországi újabb eseményekről valami érdemlegeset mondott. A szobánk állandóan zsúfolt volt, osztottuk-vitattuk a híreket. Később járta meg csak az eszünket, hogy az a rádiókészülék provokatív céllal kerülhetett be a szobánkba. A diákságnak is megvoltak a maga hírforrásai. A román hivatalos adók az első napi teljes hírzárlat után csak a moszkvai propagandaműsort továbbbítták, vérengző, fosztogató ellenforradalmárokkal, nyugatról bekül-

dött volt nyilasokkal és horthysta tisztekkel traktálták azokat, akik hitelt adtak nekik. De alig hiszem, hogy voltak ilyenek. Annyi sokan szenvedték meg a kommunista hatalomátvétel utáni éveket, s azok annyi sok szenvedést okoztak – azoknak az időknek a kedvenc szövegfordulatát idézve – „nemzetiségi megkülönböztetés nélkül”, hogy a magyar forradalom iránti rokonszenv úgyszólván általános volt. A diákság különben nem túrtöztette magát a nyílt állásfoglalástól: sokuknak a kabáthajtókája alatt ott volt a piros-fehér-zöld szalag, halottak napja közeledtével, különösen miután az egyik híradásból megtudódott, hogy a forradalom hősi halottai között egyetemisták is vannak, kívülre felkerült a fekete is. Egy-egy marxista szemináriumról – a diákok által felvetett kérdések nyomán – sírva jött ki egyik-másik előadó.

– A helyi románságból milyen reakciókat váltottak ki a magyarországi fejlemények? Működött a fake news, az álhírgyártás, a félretájékoztatás, a kommunikációs hadviselés? Mi volt a hivatalos álláspont? Egy hivatalos álláspont volt mindvégig?

– A román kommunista pártvezetés első lépése a hírzárlat, a gyülekezési tilalom és a levélcenzúra bevezetése volt. A forradalom kitörése napján Gheorghiu-Dej pártfőtitkár épp Jugoszláviában tartózkodott bocsánatot kérni a szovjet utasításra éveken át folytatott Tito-ellenes kampány miatt, így a félretájékoztatás csak másnap indult meg; természetesen a szovjet hírszolgálat anyagát szajkózva. A Gheorghiu-Dej vezette párt igyekezett „tántoríthatatlan hűségéről” bizonyosságot tenni. Köztudomású, hogy fegyveres segítséget is felajánlottak a szovjeteknek, és hogy a forradalom leverése után aktív segítséget nyújtottak az ÁVH újraszervezéséhez. A Moszkvából készen kapott híryanaghoz önállóan csak az „Erdély-diverziót” tették hozzá, amely szerint a magyar forradalom egyik célkitűzése Erdély visszaszerzése lett volna. Ezt a forradalom napjaiban a tartományokba kiküldött párt-fejesek is terjesztették. Kolozsvárt a Babeş Egyetem akkori rektora, Raluca Ripan dolgozta fel egy tanszemélyzeti gyűlés keretében. Amikor ennek hírét vettük, a céltudatos félretájékoztatást ellensúlyozandó leírtuk a forradalom 16 pontos követelését, és lefordítottuk románra, hogy a román diákság között terjeszthető legyen. Ezután, hogy támadhatatlan legyen az akció, elvittük az egyetem párttitkárhoz abból a célból, hogy járjon ő el a tartománynál, és – e dokumentum alapján – hivatalosan cáfolják meg a híresztelést. Ebből persze semmi

nem lett. A szöveg ellenben az egyetemegyesítés küszöbén, 1959 februárjában 6 évre ítélt tanársegéd-kollégám, Varró János vádiratához csatolva lett az ő számra súlyosbító körülménnyé. A románság ugyanazt a kommunista rendszert szenvedte végig (a kollektivizálást, az államosítást, a kényszer-kitelepítéseket, az ítélet nélküli kényszermunkát a Duna-csatornánál), s ennek megfelelően elsősorban a rokonszenv, az együttérzés volt az, ami náluk is kifejezésre jutott. A tartományi pártbizottságoknak utasításuk volt arra, hogy naponta jelentsék az „ellenséges megnyilvánulások”-at. A forradalom leverését követően elszabadult romániai megtorláshullám a románokat is elérte, bár a börtönökben számarányunknál népiképp magasabban voltunk képviselve. Ez azzal magyarázható, hogy a magyar forradalomhoz köthető romániai megnyilvánulások megtorlását menet közben összekapcsolták az önálló magyar iskolahálózat felszámolásának akciójával, s ehhez – megfélemlítésül – számos erdélyi magyar középiskolában kellett „leleplezni” „ellenforradalmi, nacionalista, irredenta” szervezkedéseket.

- *November elseje, Házsongárd... Milyen állapotban volt a temető az '50-es évek végén? Hiszen még jóval a műemlékvédelem előtti időszakban vagyunk.*

- A Házsongárdi temető az '50-es években úgy általában nem volt elhanyagolt állapotban. A halottak napi temetőlátogatás a város magyarsága körében régi hagyomány volt. A nevezetes sírokat, síremlékeket a 20. század fordulójától nyilvántartották, a jelesebb személyiségek közül (Apáczai Csere János, Bölöni Farkas Sándor, Brassai Sámuel, Dsida Jenő, Jósika Miklós, Kriza János, Misztótfalusi Kis Miklós, Reményik Sándor, Szenczi Molnár Albert, Szentiványi Mihály stb.) némelyeknek művészi alkotásként is releváns síremlékeik voltak. Az unitárius egyház különben már akkoriban gondját viselte a felekezeten kívüli őhozzájuk tartozó síroknak. Mi a korábbiakban meglátogatott sírokat jártuk végig. A temetőlátogatásunkkal inkább az volt a célom, hogy legalább a magyar irodalom szakosokban tudatosítsam e sírok meglétét a Házsongárdban. Halottak napján önként adódott – s adódott volna a forradalomban elesettekre való emlékezés nélkül is –, hogy újra végiglátogattuk őket. Az, hogy az akkori vizitűnknek különleges jelentése lett, és hogy az egész kolozsvári diákságra kiterjedt, a forradalommal való szolidaritás egyértelmű kinyilvánítása volt. Olykor meglepett, hogy sok évvel később is találkoztam olyan, egész más

egyetemekhez, főiskolákhoz tartozó volt diákokkal, akik elmondták, hogy 1956. november 1-jén, halottak napján ők is kint jártak a Házsongárdi temetőben. A légkör azokban a napokban már annyira feszült volt, hogy a temetőbe indulás előtt a feleségem megpróbált lebeszélni. Én azonban azt mondtam: épp azért megyek ki, nehogy nélkülem valami szamárságot csináljanak. A Securitate szintén készült a halottak napjára: amint a temetőbe értünk, a mi csoportunkhoz is hozzáragadt néhány ismeretlen. Utóbb kaptam meg a bírósági dossziémban az általuk írott beszámolókat. A tartományi pártiskola diákjai voltak, akiket a párttartomány kirendelt a temetőt járó „gyanus csoportok” megfigyelésére. Két-három diákjával azon a délutánon Lakó Elemér is kint járt a temetőben, de velük sem történt semmi incidens. A mi bírósági tárgyalásunkon aztán kiderült, hogy a kezdeményezés felelősségét az egyetem vezetősége magára vállalta, sőt, a védelem irataihoz csatolt nyilatkozatukban azt is állították, hogy ők adták ki nekem feladatul a temetői sírok gondozását. Ami persze mindenképpen kopasz mentség volt, rajtunk pedig nem segített. Abban a csoportban, amelyben elítéltek, harmadrendű vádlottként ott volt egy maga-szervezte csoporttal Bartis Ferenc (akkor I. éves magyar szakos hallgató) is. Ők Reményik Sándornak az evangélikus temetőrészben lévő sírját is felkeresték, ott egy Reményik-vers után Bartis is elszavalta egyik saját versét, a csoport pedig elénekelte a Himnuszt. Erről már másnap reggel tudomást szereztem: a csoportból az egyik diáklány mesélte el lelkesen, és azt is elmondta, hogy az ő csoportjukat szekusok is követték. Egyes csoportok aztán kimentek a Házsongárdi temetőnek a Tordai úthoz közeli részében lévő hősök temetőjéhez is, ahol állítólag valaki beszélt is (a történetet évtizedek múlva felidéző szemtanú szerint én), és ahol ismét elénekeltek a Himnuszt. Az első világháborús hősök temetőjének felkeresése igaz, a Himnusz-éneklés is, én azonban aznap a hősök temetőjének még a környékén sem jártam. A visszaemlékezőt ennyiben kénytelen vagyok kiigazítani. A Házsongárdi temetőben történetekhez egyébként még hozzátartozik, hogy a Szabad Európa Rádió már másnap hírt adott róla. Én akkor azt mondtam, hogy ezt valaki a Securitatéről szivárogtatta ki, mert ők minősítették először „tüntetés”-nek azt, ami a temetőben történt. A magyarországi események kibontakozásának napjaiban még történt valami: egyszer csak egy központi utasítás jött minden nagyobb intézményhez és termelő-

egységhez, hogy gyűléseket kell tartani a dolgozókkal, az „ellenforradalom megbélyegzése” céljából. A Bolyai Egyetem vezetősége háromszor szervezte meg ezt a gyűlést, de az első két alkalommal született – igencsak visszafogott, és az előző sztálini időszak „bűneit” is emlegető – szöveget a tartományi pártbizottság visszadobta, hogy aztán november 4-én délelőtt, már a második szovjet fegyveres intervenció megindulása után sebtében összehívott harmadik gyűléssel el tudjanak fogadtatni egy, az elvárásoknak megfelelő, és a sajtóban le is közölt szöveget.

- A megfigyeltség állapota blokkolóan vagy inkább felszabadítóan hatott Önökre?

- Azt hiszem, hogy a megfigyelés inkább felszabadította a diákokat. A Reményik-sírnál járt csoport egyik tagja mesélte, hogy amikor valamelyikük felhívta a figyelmüket az őket követő szekusokra, elhangzott egy ilyen beszólás is: „Mondjatok már valamit, hogy legyen, mit jelentsenek!” És a csoport nem zavartatta magát, ment tovább a Házsongárd felső részében lévő világháborús hősi temetőbe.

- Hogyan teltek a szabadságharc leverését követő napjai? Az egyetemen zavartalanul folyt az oktatás? A román állam kivárt valameddig, vagy azonnal megkezdődtek a perbe fogások, letartóztatások?

- A Bolyain a második szovjet intervenció és Kádár Jánosék hatalomba állítása után lassan lefojtódtak a kedélyek. Ennek nem csupán a reánk szakadt reménytelenség-érzés volt a magyarázata, hanem az is, hogy a Képzőművészeti Főiskolán október 24-én tartott diákszövetségi gyűlés vezetőit, Balázs Imre és Tirnován Vid VI. évfolyamos hallgatókat már másnap letartóztatták, december 13-án pedig nyílt hadbírószági tárgyaláson el is ítélték őket. November 17-én sort kerítettek a Bolyai Egyetem Történelem-Filológia Karának diákszövetségi vezetőire, Várhegyi Istvánra, Nagy Benedekre, Koczka Györgyre és Kelemen Kálmánra is. Az előadások ezalatt folytatódtak tovább, jöttek a félévi vizsgák, a kollokviumok. A hangulatot legfeljebb Várhegyiek 1957. február 27-én elkövetkezett hadbírószági tárgyalása (az első Bolyai-per), s a március 2-án hozott ítélet tette újra feszültté. Ezután következtekünk mi.

- Azt írja egy helyen 1957. március 12-ének éjszakájáról: „erélyes zörgetés költött fel első álmunkból. A Pata utcában laktunk, egy földszintes házban,

hátul, az udvarban. A kapukerítésen könnyű volt átmászni. Hatan nyomultak be a szoba-konyhából álló lakásba, civilek, egyenruhások vegyesen. Házkutatási parancsot mutattak fel, és hozzákezdtek kiforgatni a lakást.” Mít kerestek, és mit találtak Önnél? A házkutatás után egyből magukkal vitték a Securitate Árpád utcai központjába? Mi volt a vád Ön ellen?

- Feleségem és ötéves kislányom – nemkülönben a tanúnak áthívott szomszéd és felesége – riadtan figyelték, mi történik. Én kevésbé, mert tudtam, semmi államellenes dokumentum nincs a lakásunkban. Persze arról fogalmam sem volt, hogy mi mindent lehet azzá nyilvánítani egy kis fantáziával. És el kell ismernem, hogy a szervek azzal igencsak meg voltak áldva. Egy kis kajánsággal figyeltem, amint az egyik házkutató a katalóguscédulás dobozomat vette birtokába, azt lapozgatta, betűzte egyenként a Tolnai-dolgozatomhoz összeírt jegyzeteimet. Amit a végén mégis magukkal vittek, arra az első kihallgatáskor a kihallgató tisztem is értetlenül nézett: „Hát ezt meg ugyanbiza miért hozták ide?“, kérdezte. A házkutatás után vették elő a 24 órára szóló letartóztatási parancsot, és szólították fel a feleségemet, hogy csomagolja össze, amit fontosnak gondol. Azzal elindítottak gyalog a Pata utca közepéről, ahol laktunk, az Árpád útra, ahol a Securitate székel. Lefelé menet megint bujkált bennem egy kis káröröm, ugyanis kiderült, hogy a hivatali autó nem jött vissza értük, s így nekik is gyalog kellett megtenniük azt a legalább 3 kilométeres utat, addig, amíg engem átadhattak a megbízóknak. Amire beérkeztünk, a cellasoron már túl voltak az ébresztőn. Engem mindjárt betettek a 18-as szobába, ahol már ketten tartózkodtak: Rusu görögkatolikus érsek, aki aztán az 1957-ben elítélt nagy görögkatolikus csoport elsőrendű vádlottja lett, később a szamosújvári börtönben halt meg, és egy Grigoraş nevű volt szakaszvezető, aki – saját állítása szerint – kísérő-katona volt azon a halálvonaton, amelyen a moldvai zsidókat a transznisztriai haláltáborba vitték. Utóbb derült ki, hogy szorgalmasan jelentett mindent, azt is, amit odalent a kinti eseményekről meséltem, s azt is, amit a kihallgatásokról vissza-kerülve, az odafent történekekről elmondtam. Az első kihallgatásom meredeken kezdődött: a személyi adataim és a Magyarországon töltött egy hónapra vonatkozó rutinkérdések után a kihallgató tiszt nekem szegezte a kérdést: mikor és hol találkoztam Nagy Imrével, és milyen utasításokkal jöttem vissza? Én akaratlanul is elnevettem magamat: „Én és Nagy Imre?” Hát innen kezdtünk licitálni lefelé. Én nagyjából

elmondtam mindent, ami magyarországi tartózkodásom egy hónapja alatt történt, mert meg voltam győződve, hogy semmi államellenest nem követtem el, sőt a Budapesten hallottakra-látottakra hivatkozva naivan még a magyar forradalom forradalom mivoltáról is próbáltam kihallgatómat meggyőzni, ő pedig szorgalmasan fogalmazta át az általam mondottakat, beépítve mindazokat a szófordulatokat, amelyekre majd a vádat alapozni lehet. Így jutottunk el a kihallgatás végéig. Az utolsó szakaszban már egy magyar kihallgató tisztem volt, de ő is csak románul beszélt velem. A tárgyalás előtt az ügyvédem, Tunyogi Gyula (akkor még megengedték, hogy a vádlott fogadjon magának védőügyvédet) tépte is a haját a sok „magam ellen tett” nyilatkozatom miatt. Azzal próbálta kihúzni a vád alól a talajt, hogy hivatkozott egy büntetőjogi paragrafusra, amely szerint a vádlott önmaga ellen tett vallomása önmagában nem bizonyíték; és kérte, állítsák elő azokat, akik előtt én a jegyzőkönyvekben szereplő kijelentéseket tettem. Persze a bíróság ilyen apróságokkal nem fárasztotta magát, nekik elég volt a már elítélt két diákom nyilatkozata, azoké, akikkel együtt voltam a temetőben.

- *Mi történt Önnel az ítélethirdetés után? Miféle ajánlatot kapott?*

- Az ítélethirdetés után nem küldtek át a börtönbe, ahogy ilyenkor szokás volt, hanem továbbra is a Securitatén, illetve időnként a zsúfoltság miatt általuk igénybe vett törvényszéki fogházban marasztottak. Ma már tudom, azért, mert akkoriban Varró Jánosék még szabadon, megfigyelés alatt álltak. Miattuk tartottak engem vissza. Az egész második emelet a miénk volt, teljesen el voltunk különítve a közbüntényesektől, de mégis oldottabb volt a légkör. Az itt töltött hónapok történetéhez, s különösen ahhoz a bizonyos „ajánlat”-hoz, megint vissza kell lépnem az időben. Az aspirantúrára hárman jutottunk be: Varró János, Lakó Elemér és én. Ők ketten a megelőző évben végeztek. Én akkor ismertem meg őket közelebről, és az aspiráns évek alatt igen jó barátságba kerültünk. Varró Kós Károlyról írta disszertációját, Lakó nyelvjárásból, a kalotaszegi nyelvjárás hangtanáról – meg is védte azt, még letartóztatása előtt. Mindketten akkoriban nősültek. A János családjával különösen jól összejöttünk, hamarosan megszületett az első fiuk, a két fiatal anya is jól összehangolódott a gyermekgondozás és -nevelés témáiban. 1956 nyarán együtt utaztunk ki Magyarországra, és utána ők is megkapták a tanársegédi kinevezést a Bolyaira. A magyar forradalom napjait is együtt remény-

kedtük-szenvedtük végig ama bizonyos rádió mellett. Egyik este aztán, amikor már a levegőben lógott a második szovjet intervenció, és Románia részéről elhangzott a felajánkozás a szovjetek esetleges újabb fegyveres beavatkozásának támogatására, beszélgetés közben János felvetette: mi lesz, ha mint tartalékos tiszteket minket is behívnak és fegyverrel kell szembekerülnünk a forradalommal. Azt mondtuk, hogy ez képtelenség, inkább megszökünk, és valahol a hegyekben vészjeljük át a kritikus időt. Ennyi volt, és nem több.

- *A szovjetek a román hadsereg nélkül is boldogultak, Önök pedig visszatértek a mindennapokba?*

- Jött a letartóztatásom, lejártak a kihallgatásaim, és össze volt állítva a vádemelési dossziém is, amikor egy nap váratlanul megint kihallgatásra vittek. Az irodában idegen tisztek is voltak, és egyikük nekem szegezte a konkrét kérdést: mit terveztünk mi Varró Jánossal arra az esetre, ha Románia is belép a háborúba? Bennem meghűlt a vér, mert rögtön eszembe jutott az említett beszélgetés. És az is, hogy most már nem babra megy a játék. A kihallgatási időszakban a cellák tele voltak egy mócvidéki faluban meghúzódot, bujdosó politikai üldözöttek csoportjának tagjaival, akikre belügyes katonai alakulatokkal ment rá a Securitate, s azok, akik a lerohanást túléltek, és akikkel én együtt voltam, tisztában voltak azzal, hogy legalább is súlyos börtönövekre számíthatnak. A kihallgatási időszakban volt egy olyan sejtlemem, hogy Varró János, akinek vadászfegyvere is volt, persze engedéllyel, szintén le van tartóztatva. Nem ért tehát váratlanul, amikor köntörfalazásaimra az egyik kihallgató tiszt rám kiáltott: „Mit hazudozol itt összevissza, idehozom neked Varrót, hogy köpjön szembe, mert gyáva vagy és nem mered vállalni.” Ezt már nem vártam meg, megírtam a beismerő vallomásomat a beszélgetésről, és semmi többről. A tárgyalásomon aztán Varró János ott ült a hallgatóság között, s én rájöttem, milyen súlyos hibát követtem el, milyen szégyenletesen gyáva voltam. Ilyen előzmények után kísértetett fel az ítélethirdetést követő napon a Securitate kihallgatási részlegének parancsnoka, és állt elő a hízogó ajánlattal: nem kell leülnöm a hét évet, sőt lehetővé teszik, hogy a börtönidőszakban is tartsam a kapcsolatot a családommal. Az ára mindennek persze az lett volna, hogy beállok cellabesúgónak. Nekem azonban abban a pillanatban a szégyen és az említett vallomásom miatti lelkiismeret-furdalás olyan erőt adott, hogy gondolkozás

nélkül utasítottam vissza az ajánlatot. Pedig családomról akkor már egy fél éve semmit nem tudtam, feleségemet pedig veszélyeztetett terhességgel hagytam otthon. „Mi az, te is várod az amerikaiakat?” – förmedt rám a visszautasításra Gruia kapitány. „Nem, én tudom, hogy maguk fognak engem kiengedni, mert – folytattam, de már csak gondolatban – nem sok idő telik bele, és megváltozik a világ.” Az utána következő börtönökben még volt részem hasonló megkeresésekben, de ez az első „nem” erőt adott a továbbiakra is.

- A hét évnyi rabság során mi tartotta Önben a lelket, mivel biztatta magát? Kifejlesztett valamilyen belső ellenállási stratégiát? Gondolom, nemcsak a fizikai, hanem a mentális, érzelmi, intellektuális és ideológiai megtörés is célja volt a hatalomnak. Miközben odakint szülők, feleség, kislány és csak hírből ismert fiúgyermek, biztató tudósi pálya várta, Ön kukoricát kapált és rizst gyomlált a pokoli hőségben. Szinte emberen túli emberszeretetre lehetett szüksége a kitartáshoz...

- Az ilyen helyzetben elsősorban az ad erőt, hogy nem vagy egyedül. Egy közösségben vagy, amelyiknek mindegyik tagja ugyanazt a börtönéletet éli, ugyanazoktól a körülményektől szenved. Az ébresztőtől a takarodóig, és éjszaka is, egymás helyzetét ugyan tudjuk súlyosbítni, s ezt is alkalmam volt megtapasztalni, ha összeférhetetlen alak került a közösségünkbe, de az ilyet a közösség általában elszigeteli. Aztán bármelyik cellában akad olyan rabtárs, akihez kötődünk, aki segít könnyebbé tenni (és mi is segítünk neki, könnyebbé tenni) a mindennapokat. Ezek közül a rabtársak közül elsősorban Dobri János teológiai professzort kell kiemelnem, aki már túl volt egy szovjet hadifogságon és hazatérése után kétszeri letartóztatáson. Böven volt tehát hol és mikor tapasztalatot szereznie együttélésből. Én őt – Janót – még cserkészkoromból ismertem: az erdélyi cserkészkerület legelső embere, „főcserkésze” volt, többször voltunk együtt cserkész táborban, tehát amikor odabent találkoztunk, a viszonyunkat is ez határozta meg. Tőle tanultam meg például felismerni a cellabesúgót: „Figyeld meg – mondta –, hogy mindig azt követően viszik kihallgatásra, hogy te visszakerültél a cellába, és ki tudott kérdezni arról, hogy miképp folyt le az aznapi kihallgatás. És nem vetted észre, hogy amikor visszajön, hogy issza a vizet? Hát tudd meg, hogy odafent ilyenkor jutalmul jóllakatják. Erre issza a vizet.” Később a munkatelepeken is voltam együtt vele, és mindig voltak a nehéz helyzetek lelki súlyát feloldó jó

bemondásai, amelyek szájról szájra jártak közöttünk. Janó különben azzal is példaként szolgált nekem, ahogyan a családi gondokat elviselte, hiszen hat gyermeket hagyott otthon a feleségével, amikor letartóztaták. A védekezés eszközei különben sokfélék, mindig emberre szabotak. És nagyon sokat számít az, hogy az ember egyszerűen nem engedi be a tudatába a reá rótt éveket. Minden kinti politikai vagy történelmi évforduló egy alkalom az amnesztiában való reménykedésre, s egy-egy csalódás után, az elítélt mindjárt egy következő dátumhoz köti a reményt. Aztán meg a börtönben mindenki készül a jövőre, a szabadság utáni életre. Volt egy barátom – civilben ügyvéd volt Tordán –, ő napról napra szorgalmasan hallgatta egy tankos ezredes előadásait a motor szerkezetéről és működéséről, aztán amikor az előadás befejeződött, átköltözött egy másik társasághoz, ahol egy agrármérnök a juhtenyésztés titkaiba vezette be hallgatóit. Hecceltük is, hogy biztosan otthon majd motoros juhfarmot létesít. Aztán volt egy román kollégám, ő meg egy adott pillanatban előállt azzal a tervvel, hogy ha kiszabadul, toronyórajavító műhelyt létesít, és mivel nekem édesapám révén van kapcsolat a magyar egyházakhoz, bevesz társnak. Én szerzem a klienseket, ő meg majd garantált minőségben elvégzi az órák javítását. Néhány hónap múlva egy börtön-átcsoportosítás során elszakadtunk egymástól, azóta sem tudom, mi történt vele. A toronyóraterv meg – mint annyi más terv – szertefoszlott. Persze egészen más az, amikor kikerül az ember egy munkatelepre: ott reggeltől estig eltelik a nap, amikor pedig hazaérünk a munkából, már csak a vacsora és a takarodó van hátra, és az újabb napra felkészítő alvás a másnap reggeli ébresztőig. És nagyon sokat jelent a mások embersége. Salcián, a Bráilai Nagysziget egyik munkatelepén, ahol gátépítéssel dolgoztunk, volt egy orvosunk, Romițan doktor, rab volt ő is, előzőleg Temesvárt fül-orr-gégésként praktizált, majd itt betették a kórháznak nevezett nyomorúságos létesítménybe. Egyedül törődött a betegekkel. A „hivatali” kötelességein túl volt egy kis baráti köre, bukaresti és iași-i egyetemi hallgatókból, s ebbe a körbe minket is bevont „kezelésre”, Páskándi Gézával.

A kezelés pedig abból állott, hogy a munkáról érkező ellopakodtunk a rendelőjéhez, ott kaptunk tőle egy szem polivitamint, aztán a vizsgálóasztalt elkülönítő lepedő felé intett, amely mögött ott volt egy-egy csajka étel – ő szerezte a konyháról. Nyilván a csajka étel sem

volt semmiség, de azt a cinkos mosolyt, amivel a lepedő mögé intett, soha nem felejttem el. Én 1960 májusában azzal a csoporttal kerültem ki munkára, amelyet elsőnek vittek dolgozni a börtönfalakon kívülre. Jó messzire, a Duna-deltába kerültünk, a Chilia-ág közelében létesített Periprava egyik kolóniájára, Grindre. Lezárt marhavagonokban utaztunk Brăiláig (a Gyimeseken át), onnan pedig egy uszályhajóval Peripraváig. Csupa 10 év alatti ítéletesek voltunk, s amikor a központi kolónia udvarán felsorakoztattak minket, örömmel fedeztem fel Dobri Janót, aztán egykori diákjaimat: Koczka Györgyöt és Kelemen Kálmánt, a velem együtt elítélt Páskándi Gézát és Páll Lajost, aki I. éves képzőművész-hallgatóként a Varró János csoportjában volt, s akivel már Szamosújváron voltam együtt egy hónapig. Salcia újonnan létesített kolónia volt: a közbüntényes rabok épp az utolsó simításokat végezték a barakkokon, minket pedig már másnap elindítottak a kukoricaföldre. Pontosabban az előző évben learatott és ősszel felszántott nádas helyén kialakított kukoricatáblákra, ahol az újrasarjadt nád már térdig ért, és közülük kellett kiszabadítani az alig tenyérsnyi, gyenge kukoricaszálakat. A brigádokat az ítéletek alapján állították össze, így egy brigádba kerültünk Gézával. A kapálással igazság szerint nem lett volna gondom, nagymamám a kertben sokszor állított a kapá mellé. De hiba volt a tempó körül: amíg én egy árva kukoricatövet körülpiszmoztam, azalatt a mellettem lévő soron kapáló ortodox pópa a tizedik tőn is túl volt. Egyet ütött jobbról, akkor lépett egyet, aztán egyet balról, s lépett megint. Így aztán a kapálósor széthúzódott, s előfordult, hogy a felügyelő katona rám szólt: „Fogd a kapát, és érd utol a többieket.” „De itt marad a sorom kapálatlan!” – próbáltam védeni a munka becsületét. „Ne törődj vele!” – válaszolta. Nagyobb gond azzal volt, hogy a rettentő nyári hőségben vízhez csak a sor végén jutottunk, s ott is csak a poshadt Duna-vízzel meghordott hordókból. Kaptam is olyan dezintériás hasmenést, hogy két-három hét múlva már alig vonszoltam magamat. Aztán egyszer, miután Páskándi Géza, aki a mellettem lévő soron kapált, rám olvasta Babits Mihályt: Duduskám – mondta –, „nem takart seb kell, inkább festett vérzés!” Szót fogadtam, hanyatt vágtam magam két sor kukorica között. A kárvallott Géza lett, mert annak a sátorlapnak, amelyet akkor a napszúrás ellen az őrmester reám dobott s amelyben engem a munkaidő lejártával a kolóniára bevittek, az egyik csücskét az őrmester az ő nyakába

akasztotta. A kapuban aztán letettek, mint Lázárt Krisztus lábánál, bekerültem Romián doktor keze alá, s amire felerősödtem, akkorára nőtt a kukorica, hogy feltartott kapával sem látszottunk ki belőle. Szeptemberben aztán egy szép napon felsorakoztattak, begyalogoltunk Peripravára, ott felraktak egy uszályhajóra, s eljutottunk egy másik kolóniára, a Brăilai Nagyszigeten lévő Salciára, ahol egy, még az 1950-es években emelt gátat kellett, a nagyobb dunai árvizekre számítva, tovább építeni. Itt is együtt voltam Páskándi Gézával, méghozzá egy munkacsoportban, harmadikul egy Simon nevű szatmári zsidó sorstársunkkal. A szokásos munkabeosztás szerint a kubikgödörből ketten ásták-lapátolták ki a földet, amelyet aztán a harmadiknak talicskán kellett feltolnia az egyre emelkedő gátra. Ezt a munkát csoporton belül általában felváltva végezték, de Géza azt kérte, hogy engedjük őt talicskázni, mert menet-jövet olyan jól tud gondolkozni. Aztán amikor visszaért, megállt a kubikgödör szélén, letette a talicskát, és elkezdte mesélni azt a történetet, vagy mondani azt a verset, amelyet a gátra fel és onnan lejövet kigondolt. Néha úgy belefeledkeztünk a hallgatásba, hogy a rabórnek kellett reánk füttyülnie. A magasodó gát tetején a földet civilek lánctalpas traktorokkal taposták le. Ez a munka addig tartott, amíg el nem jöttek a téli fagyok. Akkor beállítottak talajvíz-elvezető csatornákat ásni-mélyíteni, következő tavasszal meg dughagymát ültetni, aztán májusban megint uszályra raktak, s elkerültünk a két Duna-ág összetalálkozásának közelében lévő Luciu-Giurgenibe, egy rizstelepre. Itt már elszakadtam Gézától és Páll Lajostól is, mert az itteni parancsnok a brigádokat a büntetési évek helyett ABC-sorrendbe állította össze. Az uszályhajóban volt a szállásunk, ahová csak aludni mehettünk, a munkakezdés előtti és utáni időt a Duna-ág homokos partján kellett eltöltenünk. A személyhajó-forgalom ezen a Duna-ágon bonyolódott le, s ha valaki a hajó fedélzetéről kinézett a part felé, azt hihette, hogy valami nyaraló sereget lát. A rizstelep teljesen le volt pusztulva, négyzetméterenként alig lézengett egy-egy szál rizs. Viszont remekül el volt lepve az ültetvény egy „muhor”-nak nevezett gyommal, amely egy finom kis világos erezettől eltekintve tökéletesen hasonlított a rizshez. És mivel a bennünket felügyelő örök csak a vízzel elárasztott parcellákat elválasztó töltések tetején sétálva tudták ellenőrizni a munkánkat, a gyomlálás sok esetben abból állt, hogy rizst, muhort „faji megkülönböztetés nélkül” beletapostunk a

fenéki szapba. A sima víztükör pedig tanúsította: a parcella a gyomtól meg van tisztítva. Szeptember végén aztán áttelepítettek egy újabb kolóniára, Ostrovra. Itt én hamarosan elkaptam a hastífuszt, s amikor a napokon át tartó makacs láz kellően bizonyította, hogy tényleg beteg vagyok, bekerültem (sok más, előttem járt társam után) a konstancai kórházba, onnan pedig a kezelés végeztével egy volt tífuszosokat elfektető kolóniára, Stoenesti-re, ahol egy telet-tavaszt-nyarat „vendégeskedtem”. 1961 késő őszen visszaszállítottak Szamosújvárra, a kolónia-életnek az időjárás-súlyosbította nehéz pillanataiban annyira áhított „csendes, vidéki börtön”-be.

- Több visszaemlékezésben is bemutatta, beszélgetésünk során is említette már a politikai foglyok ad hoc „asztaltársaságait”, a „börtönszemináriumokat”, a cellákban spontán szerveződött előadásokat. Izgalmas értelmiségi diskurzusok bontakozhattak ki, tudva, hogy a rabok között volt érsek, tudós, mérnök, költő, zenész, filozófus... Kiemelne helyszínenként (Árpád utca, Grind, Salcia, Luciu-Giurgeni, konstancai civil kórház, karanténtábor Stoenesti-ben, Szamosújvár) egy-egy személyt, akire szívesen emlékszik, s akivel akár segíteni is tudták egymás túlélését?

- Kezdeném talán Páskádi Gézával, akivel egy csoportban ítétek el, s akivel először Szamosújváron voltam együtt, három hónapig, egy 120 fekvőhelyes szobában (értsd: 120-an voltunk benne, minden három emberre két ágyat számítva). Társaságunkhoz tartozott ekkor az első Bolyai-perben elítélt Várhegyi István, a Duna-csatornát már megjárt László Dezső Kolozsvár-Belvárosi lelkész, esperes és Virág Ágoston csíkszentsimoni gazdálkodó, akit a kollektivizálással fegyveresen szembeszálló Pusztai-Jeges csoportban ítétek el, s aki akkor már vagy 8 éve börtönben volt. Jó kis beszélgetéseink voltak: mi előadtuk azt, amiről - irodalomról, történelemtől - beszélni tudtunk, Dezső bácsi egyháztörténeti előadásokat tartott, Virág Ágoston felidézte az ő csoportjuk ellenállásának és lebukásának történetét. A szomszédban egy bukaresti operarendező, Popovici Mircea egész operák cselekményét mesélte, színesen építve be történetébe a jelmezek, a díszletek leírását is. Az ágyközben fűtőkben lógott a hallgatóság. Egy másik ágy tetején, kék nagykabát hátára rajzolva, egy tankos ezredes oktatta hallgatóit a motor szerkezetére és működésére. Volt egy csíkszentmártoni bácsi, aki az egész Toldit könyv nélkül tudta. Mindenki nagy becsben volt, és megfelelő hallgatóságnak örvendett, aki valamiről



Dávid Gyula és családja 1965-ben

beszélni tudott. László Dezső bácsihoz szinte atyai-fiúi kapcsolat fűzött. Édesapámnak teológuskori jó barátja volt – baráti körük, „a hetek”, többször összejöttek Árapatakon is, és én, kisgyermekként még lovagoltam is a Dezső bácsi nyakában. Ő azért kapott öt évet, mert a magyar forradalom napjaiban valaki elvitt hozzá egy köteg magyarországi újságot, amihez Dezső bácsi, aki az '50-es évek elején már megjárta a Duna-csatornát, hozzá sem nyúlt, s amit aztán az illető egy hét elmúltával onnan vitt el, ahová letette. Viszont mivel a perhez a Securitaténak szüksége volt „fajsúlyos emberekre”, ő pedig a négy magyar év alatt országgyűlési képviselő volt a magyar parlamentben, beültették a forradalmi sajtó terjesztője mellé, a vádlottak padjára. Nehezen, de nagy önfegyelemmel és tartással viselte a börtönt, mert cukorbeteg is volt. A szamosújvári börtönfelcser minden délben jelentkezett a következő fiolával és az injekciós tűvel, amellyel Dezső bácsi maga adta be magának az inzulinadagot. Biztonsági tartalékul mindig ott volt a párnája alatt egy zacskó apró kockákra vágott szárított puliszka. Páskándi Gézáról való börtönemlékeimet több alkalommal is megírtam, egyet elmondtam most, a grindi kukoricakapálás kapcsán. De emlékezhetnék másik költő sorstársamra, Páll Lajosra, akivel a konstancai járványkórháztól kezdve osztoztam közös sorsunkban. Ő betegségünk alatt a konstancai kórházban nagy sikert aratott a nővérek

között, amikor kiderült, hogy mint korondi fazekasgyerek remek kiállítású medvéket tud gyúrni a számára behozott plasztelinből. A hálás nővérek annyi ételt behordtak neki, hogy alig tudtuk megenni. Vele együtt kerültem aztán a kórházból a stoenesti-i tifuszos karanténba, ahol – elképzelhető, hogy már messze nem kórházi körülmények között –, egy nádelemekből tákolt és kátránypapírral fedett barakkban húztuk ki a telet, és voltunk együtt közel egy esztendeig, egyébként olyan jeles emberekkel, mint Erdő János unitárius teológiai professzor és Georg Scherg, a jeles szász regényíró. Végül a szamosújvári börtönhöz tartozó bútorgyárban, a fényezőben dolgoztunk együtt, egészen az ő szabadulásáig. Kiszabadulásunk után mind Páskándi Gézával, mind övele halálukig tartott a barátság. A családtól persze jó ideig teljesen el voltunk szigetelve. Feleségemet utoljára a Varróék tárgyalásán láttam, de beszélni nem engedtek vele. Gyula fiam az én letartóztatásom után egy bő fél évvel született. Mindössze egy fényképet láttam róla, amelyet 1960-ban a feleségem a rizstelepre, Luciu-Giurgeni-be küldött csomag tetejére tett, így amikor a csomagot az ellenőrző őrmester felbontotta, éppen szembe nézett velem. Annyi jóézés volt benne, hogy néhány percre, valamilyen címen, kilépett az őrszobából, s én kézbe vehettem a kis fényképet, de arról már szó sem volt, hogy nálam maradhasson. Azt mondta: „Beteszem a civil csomagodba, aztán amikor szabadulsz, nézheted, amennyit jólesik.” Hát néztem is, amikor eljött a szabadulás ideje, Szamosújvártól Kolozsvárig. Aztán később, Szamosújvárra visszakérülve, a bútorfényezőben, a norma teljesítésének függvényében rendszeresebben kaphattam csomagot, amelybe – egyik korábban szabadult rabtársam tanított ki rá – néha, műanyag mézes palackba rejtve, egy-egy levélkét is sikerült a feleségemnek becsempésznie. Lehet, hogy elkalandoztam a kérdéstől, de inkább az elmondott történeteket próbáltam feleleveníteni, mert az ilyenek tartották igazán az emberben a lelket.

– Milyen érzések kavargtak Önben, amikor kiengedték 1964. március 9-én? A kiszamolo.com szerint ez egy hétfői nap volt. Hogyan engedték el? Imént említette, hogy Szamosújvárról vonattal ment haza. Mi volt az első dolga?

– Valóban hétfői nap volt. De a március 9-i dátum úgy jött ki, hogy az ítéletet 365 napos években számolták, és 1957–1964 között három szökőév volt. Engem azért nem ért meglepetésként, mert a szokás szerint a szabaduló rabot egy héttel a határidő előtt kiemelték a környezetéből. Az utolsó hetet az ún. szabaduló szobában kell töltenie.

Amikor engem oda átvittek, mégis ért egy meglepetés, a másik szabaduló gróf Tisza György volt, akivel előzőleg, már Szamosújvárra visszakerülve, két hónapot voltam együtt, egy fertőző sárgaság utáni karanténban, ahol ő, mint időskorú és krónikus beteg tartózkodott. Annak idején nagyon összebarátkoztunk, sokat mesélt családjáról, Arad megyében, Csergődön volt birtokáról, ahonnan 1947-ben kitelepítették Marosvásárhelyre. Kiderült, hogy egyszerre szabadulunk, s amikor a börtönparancsnok a szabadulólevelet a kezünkbe adta, reám bízta Gyuri bácsit, mert neki Kolozsvárról még tovább kellett utaznia Marosvásárhelyre. A kolozsvári állomáson, legnagyobb meglepetésemre, kisebbik húgom, Anikó várt, teljesen taláalomra jött ki a szamosújvári vonathoz, valakitől hallotta, hogy esetleg hamarabb szabadulhatok. Mi akkor még mindig a Pata utcában laktunk. Édesapámék, akik közben 1958-ban felkerültek Kolozsvárra, viszont jóval közelebb, a Farkas utcai parókián. Így hát, Gyuri bácsira való tekintettel, mivel aznap este neki már nem volt vonata Vásárhelyre, a belvárosi parókiára mentünk. A családdal való találkozás a Gyuri bácsi jelenléte miatt egy kicsit visszafogottra sikeredett, de aztán Anikóval hazamentem a Pata utcába, és átadhattuk magunkat az együttlét örömeinek, én pedig a fiammal való ismerkedésnek. A feleségemnek másnap munkába kellett mennie. A fiam születése után – mivel a tanügyben mint politikai elítélt felesége nem maradhatott –, a protestáns teológiára vették fel, a könyvelőségre. A fiam reggel ment az óvodába, a kislányunk – akkor már V. osztályos nagylány –, az iskolába, én meg vártam őket haza, s azonkívül igazán nem emlékszem rá, hogy mivel töltöttem az időt: szoktattam magam a szabadsághoz. Hamar híre futott, hogy hazakerültem. Alig néhány nap telt el, és a *Korunktól* Balogh Edgár aláírásával máris jött egy távirat: „Kérünk, keress fel szerkesztőségünkben.” És kezdtem kapni a megbízásokat: aláírást nem igénylő apró könyvismertetéseket a Téka rovatba, sajtószemlecikkeket a Tallózásba, néha egy-egy fordítást, a kiadótól pedig, ahol egykori osztálytársam, Bálint Lajos volt a műszaki szerkesztő, korrektúrárt, fordítások szövegellenőrzését.

Lejártunk édesapámékhoz, a gyerekek úgyis tőlük jártak iskolába. Hétvégeken kirándultunk a gyerekekkel a város széli Hójába, a Bükkbe vagy a Szamosra. A felém áradó szeretet megerősített abban, hogy milyen óriási megtartóereje tud lenni a családnak. A nyilvánosság

zavart. Az első rehabilitálást az jelentette számomra, hogy teljes jogú szülőként képviselhettem a családot a fiam óvodai ballagásán. És hamarosan jött az első visszautasítás is. Amikor ugyanis Szamosújvárról eleresztettek, a börtönparancsnok azt mondta, hogy jelentkezem régi munkahelyemen. Hát én ezt komolyan vettem, és kihallgatásra jelentkeztem az akkor már egyesített Babeş–Bolyai Egyetem rektoránál, Constantin Daicoviciu professzornál. Úgy nézett rám, mint egy lőtt medvére, csak hebegni-habogni tudott, hogy hát ezt én hogy is képzelem. Mondtam neki: nem képzelem sehogy, de ezzel eresztettek el. Teljesítettem a parancsot.

- Az 1947-es egyetemre kerülése óta - a börtönévek kivételével - Kolozsváron él. A várost, hogy úgy mondjam, „mélységeiben” is ismeri, hiszen szabadulását követően vízvezeték-szerelő segédmunkásként helyezkedhetett el. Milyennek tapasztalta meg a várost alulnézetből, a munkások perspektívájából? Milyen munkái voltak általában? Szert tett ekkoriban barátságokra a munkatársi környezetből?

- Egy idő után persze nem élhettem a család nyakán, valamihez kezdenem kellett. A háziasszonyunknak volt egy jó ismerőse, ő ajánlotta, hogy be tud szervezni a városgazdálkodási vállalathoz (az IOGCC-hez) vízvezeték-szerelő segédmunkásnak. „Aztán - kecségtetett még a távlatokkal is - egy szaktanfolyamon megszerzi a szakképesítést, majd beiratkozik egy technikai tanfolyamra, megszerzi a technikai diplomát. Elvégre az is egy munka.” A következő hétfőn munkába álltam. Beosztottak egy vízvezeték-szerelő brigádba, egy öreg szaki, Szabó Ákos bácsi mellé. A szakmában nem voltam éppen analfabéta, mert Szamosújváron néhány hónapig a börtön víz- és csatornahálózatának a felújításán dolgozó brigádba voltam kivezényelve, azt tehát már tudtam, hogy melyik végén kell megfogni a kalapácsot, meg hogy mire való a blitzfogó. Reggelenként a mesterem megkapta az irodától az aznapi (néha több napra vagy hétre szóló munkát igénybe vevő) feladatot, az udvaron felraktuk a kétkerekű taligába a szükséges anyagot és szerszámokat, aztán irány a megjelölt munkahely. Szabó bácsinak rajtam kívül még volt két beosztottja, egy már többéves tapasztalattal rendelkező fiatalember, Trif Feri, és egy faluról nemrég felkerült, épp csak a szakképesítésen átesett fiú, Parje Lazár. Eleinte őket zavarta az én személyem, de amikor egy kis idő elteltével megtapasztalták, hogy én nem játszom az urat, sőt, igyekeztem a

munka nehezből (sáncásás, faltörés a csővezetékek számára) is kivenni a részemet, a feszélyezettség feloldódott köztünk, különösen akkor, amikor a mesternél sikerült kivívnom, hogy odaengedjen engem is a szerszámos taliga rúdja mögé, még pedig olyankor is, amikor a város központján megyünk keresztül. Ez a helyzet nemhogy zavart volna, de kimondottan nyugodt lelkiállapotban tartott. Időnként még élveztem is, amikor alkalmam volt tapasztalni, mennyire a ruha teszi az embert. Hogy a taliga mellett az ismerősök sem ismertek meg, azon nem csodálkoztam. De előfordult, hogy egyik-másik tiszteletre méltó professzorom látókörében is láthatatlanná tett a munkásruha, amelyet egyik munkahelyről a másikra átköltözve, az utcán is viseltem. A munkáskörnyezet addig sem volt idegen számomra. A Pata utca, ahol laktunk, félig hóstáti, de félig munkásnegyed volt; az utcán, az üzletekben együtt éltünk. A házigazdánk magánfuvarozó volt, saját teherautójával, amelyik pihenőben ott állt az udvarunkon. A konyhánk ajtajával szemben ott volt a pottyantós budi – tökéletes külvárosi légkör. A városi autóbusz-közlekedés egyik végállomása a következő keresztutca, a Jobbágy utca sarkán volt, azon túl a szántóföldek és egy-egy hóstáti kertész zöldségparcellái. Ha nem is járom meg a börtönt, ez a környezet vízvezeték-szerelő segédmunkási státusomhoz mértén sem volt idegen. Közben volt egy nem várt epizód: egyik délután beállított hozzánk egy szekus, úgymond érdeklődni, hogy miképp rendezkedtem el. Elmondtam, ami reá tartozott, aztán egyszer csak előállt: ők tudják, hogy nekem nem ott van a helyem, hogy én egy értékes ember vagyok, és segíteni akarnak; sőt, segítenek is, persze ehhez nekem is segítenem kellene őket abban, hogy a rendszerrel szemben ellenséges elemeket megismerjék. A válaszon nem kellett gondolkoznom. Ilyenkor inkább az a nehézség, hogy az ember megtalálja azt a formulát, amelytől aztán az ajánlattevőnek rögtön elmegy a kedve a további győzködéstől. Megmondtam neki: „Én persze szeretnék visszakerülni a szellemi élet körforgásába, de soha sem tudnám elfogadni azt, ha erre nem a magam érdeme szerint, hanem a maguk segítségével kerülne sor.” A dolog ezzel le volt zárva. Amikor 1989 után megkaptam a CNSAS-tól az 1964–1969-es időszak anyagait tartalmazó megfigyelési dossziémat, ott találtam benne a szekustiszt jelentését a fenti beszélgetésről, amelyet azzal zárt, hogy szerinte minden további próbálkozás tárgytalan. A vízvezeték-szerelői karrie-

remnek az vetett véget, hogy az *Utunk*, ahonnan korábban is kaptam aláírást nem igénylő rövid könyvismertetéseket, fordításokat, egy Vasile Alecsandriról kért évfordulós cikkemmel megpróbálta a tartományi pártbizottság ideológiai osztályán a rehabilitálásomat elérni. Az illetékes elvtárs ott és akkor éppen egy régi Móricz-kollégista volt, ő rábólintott, a cikk meg is jelent az *Utunk* 1965. szeptember 10-i számában, alatta D. Gy. szignóval. És alighogy megjelent, a többi lap is kezdett megkeresni. Vettem tehát egy mély lélegzetet, felmondtam a városgazdálkodási vállalatnál. Két cikk honoráriumom több volt, mint az egész havi vízvezeték-szerelői fizetésem.

- *Mielőtt a Kriterion Kiadó szerkesztője lett, volt pár év az életében (1965 és 1970 között), amikor „szabadfoglalkozású íróként” tevékenykedett. Mesélne erről az időszakról? Mit jelentett a szocialista Romániában szabadfoglalkozásúnak lenni?*

- Megint messzebről kell kezdenem. A romániai sajtópolitika egyik elvárása kezdettől fogva az volt, hogy a magyar sajtó törekedjék a román irodalom megismertetésére a magyarság körében. Ezzel nem is lett volna baj, hiszen a magyar irodalomban évszázadokra visszanyúló törekvés nemcsak a „nagy” irodalmaknak, hanem a szomszéd népek szellemiségének megismerése, megismertetése is. 1947 után azonban ez kiadó- és sajtópolitikai elvárás lett, amit adott esetben számon is kértek a kiadóvezetőktől, főszerkesztőktől. Az elvárás nemcsak a klasszikus és kortárs román irodalom fordításának jelenlétét jelentette, hanem a román írók évfordulóiról való megemlékezést is. Kialakult tehát egy munkatársi gárda, akikre, ha ilyen feladat adódott, a magyar lapok szerkesztőségei számíthattak. Közülük mindeddig a legjelesebb Kakassy Endre volt, aki az 1940-es évek végén szintén megjárta a börtönt, majd szabadulása után, az ötvenes évektől rendszeresen közölt az irodalmi sajtóban román irodalmi témájú cikkeket, tanulmányokat, sőt 1962-ben megjelent Eminescu-monográfiájával a Román Akadémia díját is elnyerte. 1963-ban azonban elhunyt, és be kellett tölteni a romániai magyar sajtóban e téren utána maradt űrt: a román évfordulókról közlendő cikkek megíratásához szükség volt egy alkalmas tollforgatóra. Ez lettem én. Engem már a börtön előtt is foglalkoztatott a román-magyar irodalmi kapcsolatok témaköre, tehát nem volt véletlen, hogy amikor a közlési jogomat az *Utunk* kitaktikázta, a lapok, folyóiratok ilyen felkéréseire kedvezően válaszoltam. Számomra azon-

ban ez nem csak kenyérkereseti kérdés volt: a Ceaușescu hatalomátvételét követő, a nyugati kultúra felé irányuló ideológiai nyitás ugyanis a korábban megbélyegzett komparatistikának a felszabadulását is jelentette, s én szívesen indultam el a feladatul kapott román irodalmi témák kapcsán ezen a vonalon. Így alakultak aztán ki a román komparatistika művelőivel személyes kapcsolataim is, amelyeknek közvetítésében sokat köszönhetek egy bőrtönben szerzett barátomnak, I. D. Suciunak, aki a bőrtönt megelőzően Giurescu professzor tanársegédje volt a Bukaresti Egyetemen, és a Bánság nagy román 48-asáról, Eftimie Murguról írt könyvet. Szabadulása után kedvező fogadtatásban volt része egykori professzora és kollégái részéről, következésképpen a neve számomra is jó ajánlólevélnek bizonyult. Persze a „szabadúszó” státus nem lehetett hosszú életű. Volt politikai elitéltként – méghozzá úgy, hogy szabadulásom után, és miután az 1964. nyári amnesztiával nálam sokkal nagyobb ítélettel megterhelt barátaim, Varró János, Lakó Elemér, Bereczki András és mások is hazakerültek, velük újra kapcsolatot kezdtem tartani, amit a Securitate gondosan számon is tartott. Státusomat tehát valamiképpen legális keretek közé kellett fogni, s ebben – akár csak a nálam egy évvel korábban szabadult Páskándi Gézának – nagy segítségemre voltak bukaresti barátaim, Majtényi Erik és Szász János, akiknek az ajánlásával felvettek az Írószövetség mellett működő Irodalmi Alapba, amelyiknek – mivel cikkeimért a honoráriumokat az ő közvetítésükkel kaptam – már eleve kliense voltam. Ez aztán nem csak jogi formát jelentett, hanem azt is, hogy az Alaptól esetleges bukaresti útjaimhoz költségtérítést is kaphattam.

– *Ez azzal a következménnyel is járt, hogy kutatási bázisát is kiszélesíthette?*

– Igen, például a bukaresti Akadémiai Könyvtárra és az ott dolgozó rokon érdeklődésű kutatókkal való kapcsolatokra is. Ezeknek az éveknek a terméséből állt össze az 1974-ben megjelent tanulmánykötetem, a *Találkozások*. Ilyen jellegű foglalatosságomnak az eredményei lettek a későbbiekben a Kriterion Könyvkiadó Téka sorozatában a Ioan Slavici visszaemlékezéseit, illetve Titu Maiorescu kritikáinak válogatását a magam fordításában bemutató kötetek (*A világ, amelyben éltem*, 1980; *Bírálatok, vitacikkek, tanulmányok*, 1985), majd a jeles román irodalomtörténész és Petőfi-fordító, Avram P. Todor román–magyar kapcsolattörténeti tanulmányait tartalmazó kötet (*Confluente literare româno-maghiare*, 1983). Igaz, ezzel jócskán belefutottam a Kriterion-

korszakba, de úgy gondoltam, hogy jó lesz végigmennem a történetnek ezen a szálán. Visszatérve a szabadúszó évekre, egy kicsit fel kell idéznem aspiránsi pályafutásom letartóztatás utáni eseményeit. A réám kirótt ítélet kimondása után az egyetem exmatrikulált az aspirantúráról. Miután hazakerültem, ott volt a félig kész disszertációm, amivel azért kellett valamit csinálni. El kell mondanom, hogy egykori egyetemi kollégáim, tanárain, akik annak idején, exmatrikulálásom után, egészen addig, amíg feleségem a fiam születését követően állásba nem került, havonta összeadták a fizetésemet, s a pénzt az egyik tanárnő, Székely Erzsike közvetítésével eljuttatták a feleségemhez. Hazatérésem után is a legmesszebb menő szeretettel fogadtak vissza a szívükbe. Most aztán, amikor a pillanatot alkalmasnak találták, Jancsó Elemér és Csehi Gyula rábeszéltek mindkettőnket Varró Jánossal, hogy kezdjük újra az aspirantúrát, igaz, hogy már nem ösztöndíjasként, mert az a rendszer már meg is szűnt. Újra felvételiztünk tehát, újra letettük az előírt vizsgákat, s bár egyéb feladataink mellett már lassabban, de mindketten tető alá hoztuk, majd meg is védtük a disszertációnkat, amelyek meg is jelentek nyomtatásban: a Varró János Kós Károlya 1973-ban (*Kós Károly, a szépíró*), az én Tolnai 1974-ben (*Tolnai Lajos Marosvásárhelyen*). Ezzel a börtön miatti időcsúszással különös szerencsém volt: mialatt én kukoricát kapáltam, gátat építettem, rizst gyomláltam, a magyar irodalomtudománynak sikerült kiszabadítania magát a mereven marxista irodalomszemléletből, s én hazakerülve olyan új módszerekkel, megközelítésekkel ismerkedhettem meg, amelyek révén – Barta János megtisztelő kritikája ismeretében merem ezt mondani – a Tolnai-könyvem is többet ért, mint ha 1957-ben tettem volna le az asztalra. Ha úgy vesszük, ezt a magyar irodalomtudomány is a román Securitaténak köszönheti. Egykori kollégáim viszonyulásáról különben még azt is el kell mondanom, hogy Csehi Gyula a nevét és a szerzői súlyát adta ahhoz, hogy azt a négykötetes irodalomkritikai antológiát, amelyet a Tanulók Könyvtára számára vállalt, én rendezzem sajtó alá. Jancsó Elemér pedig 1968-ban támogatta felvételi versenyvizsgámat az akadémia Kolozsvári Nyelvtudományi Intézetének magyar kutatói állása meghirdetésekor, ami csak azért nem sikerült, mert az akadémia nem ismerte el „munkahely”-nek az én tagságomat az Irodalmi Alapnál, tehát mint munkanélkülit nem tartott jogosnak a versenyvizgán való részvételre.

Szabadúszó időm végén aztán egy hosszabb betegszabadságra kényszerült bukaresti szerkesztőnő, Konsza Judit helyére, néhány hónapra felvettek az Irodalmi Könyvkiadó kolozsvári szerkesztőségéhez. Végül 1969-ben helyzetemet (sokunk helyzetét) jogilag is rendezte az, hogy egy újonnan hozott törvény lehetővé tette a politikai perek újrafelvételét. Amikor erről értesültem, és beadtam a perújrafelvételi kérést, bírósági dossziémat felülvizsgálva, a főügyész előterjesztése nyomán – a perrendtartás bizonyos előírásait be nem tartó és jogilag sem megalapozott –, az 1957-es ítéletet a legfelsőbb bíróság megsemmisítette, az ennek alapján elrendelt újratárgyaláson pedig felmentettek az akkori vádak alól. Ennek az eljárásnak az útját egyébként számos barátom végigjárta, mindegyik kedvező eredménnyel. Nyitva állt tehát az út arra, hogy – nem csak én, de Varró János és Lakó Elemér is – megfelelő helyen, törvényesen és minden megkülönböztetés nélkül alkalmazást nyerjünk. Így kerültem be én 1970-ben a Kriterionhoz, Varró János a Daciához szerkesztőnek, Lakó Elemér pedig a Román Akadémiához tartozó egykori református kollégiumi könyvtárhoz tudományos kutatónak. Mindezekhez hozzá kell tennem, hogy a sok viszontagság, a nemegyszer nehéz helyzetek elhordozásában családom szeretete segített, ez volt az, ami körülvett. Felsőgemnek és felcseperedő gyermekeimnek, szüleimnek, testvéreimnek, hozzánk közel álló rokonainknak ezt soha nem fogom tudni meghálálni.

- Tanítványához, Nagy Kálmán nevéhez szinte epitheton ornansként tartozik a „Kalevala-fordító” jelző. Ez a fordítás a főműve, és szinte az egyetlen lehetőség, ami által az utókor kapcsolódhat hozzá. A napokban rendeltem meg, mert azt szeretném, ha én és a gyermekeim az ő nyelvén keresztül ismerhetnék meg a finn hőskölteményt. A kötet 1972-ben, Nagy Kálmán halála után, Baász Imre grafikáival a Kriterionnál jelent meg, ahol már két éve Ön is dolgozott. Megrendítő, szép kapcsolódás. Milyen légkör uralkodott a szerkesztőségben? Mennyire volt éber és aktív a cenzúra mondjuk a '70-es és a '80-as években? Melyek voltak, megítélése szerint, a legfontosabb Ön által szerkesztett kriterionos könyvek?

- A Kriterionnál töltött 22 év egy új fejezet nemcsak az életemben, de meggyőződésem, hogy az egész romániai magyar közösség és szellemiség életében is. A Kriterion létrejötté az 1960-as évek romániai változásának hullámán – talán nem túlzok – legalább olyan horderejű, mint azok az eredményre vezető intézményteremtő törekvések, ame-

lyek az 1920-as években a kisebbségbe került erdélyi magyarságot megerősítették. A legfelsőbb politikai hatalom birtokba vétele után Ceaușescu mindent elkövetett, hogy a közvéleményt maga mellé állítsa, s ennek az igyekezetnek az egyik eseménysora az addig mereven központosított romániai könyvkiadás Bukarest-központúságának feladása volt. Több irodalmi feladatkörrel megbízott román kiadó is alakult, nyitottak a vidék felé. Így önálló könyvkiadót kapott Kolozsvár, Iași, Temesvár, Craiova, s az addigi, különböző bukaresti kiadók kisebbségi részlegeiből-szerkesztőségeiből önálló nemzetiségi könyvkiadót hoztak létre, a Kritériont. Persze az egész egy központi Kiadói Főigazgatásnak volt alárendelve, de éves és távlati terveit mindenki kiadó maga állította össze, módja volt azokért a főigazgatóság döntőkeivel is megharcolni, ha nem is mindig eredményesen. Magyar vonatkozásban egy viszonylag önálló kiadópolitika előfeltételei már az 1960-as években fokozatosan megteremtődtek. Lehetőséget adott erre a román–magyar államközi kulturális keretegyezmény, amelynek révén az Európa Könyvkiadóval megkötött szerződés alapján már 1964-ben beindult a romániai magyar olvasóközönség világirodalmi kitekinését messzemenően biztosító Horizont sorozat. Ugyanez a szerződés tette lehetővé azt, hogy az eredeti erdélyi szépirodalom, méghozzá olykor számottevő példányszámban, eljusson a magyarországi olvasóközönséghez. Közben a bukaresti székhelyű Irodalmi Könyvkiadónál már 1961-ben beindult a Romániai Magyar Írók sorozat, amelybe a merev ideológiai követelmények oldódása nyomán, rendre besorakoztak a Helikon írótáborának addig kiadhatatlan szerzői. Az 1961-ben elindult Forrás sorozatban az „első Forrás-nemzedék” írói-költői halathatták hangjukat. 1966-ban megindult az erdélyi memoáriródművet sorozatba foglaló Fehér Könyvek, s 1968-ban megjelentek az első mutatókötetek a később igen népszerűvé vált Téka sorozatból, amelynek bázisát egy Csehi Gyula által összeállított, 100-nál több címet felölelő lista képezte. És azt is hozzá tehetem, hogy még a hatvanas évek végén indult el a *Romániai magyar irodalmi lexikon*, amelyhez, mivel a Babeș–Bolyaivá lett kolozsvári egyetem Magyar Irodalom Tanszéke nem vállalta fel, az Irodalmi Könyvkiadó kínálta a hivatalos háttérrel, s ugyancsak az ő biztatásukra kezdett bele Szabó T. Attila az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* milliónyi cédulájának köteté szerkesztésébe. A korábbi kiadói struktúrákban formálódott ki a leendő új

nemzetiségi könyvkiadó személyi állománya is. Domokos Géza számára sem volt idegen a könyvkiadás mezőnye, hiszen 1961–1968 között ő volt Bukarestben az Irodalmi Könyvkiadó nemzetiségi osztályának vezetője, aztán ott volt mellette Bodor Pál, András János, az időközben megszűnt Orosz Könyvtől az Irodalmi Könyvkiadó bukaresti magyar szerkesztőségéhez átjött Botár Emma és Kacsó Judit, a kolozsvári fiókszerkesztőségben Kacsó Sándor mellett felnőtt Kerekes György, Keresztesi Éva, Fodor Irén. A műszaki szerkesztőségben pedig együtt voltak a Kós Károly-féle könyvművészet hagyományát tovább élő és tovább is fejlesztő Tóth Samu által nevelt fiatalok: Bálint Lajos műszaki szerkesztő és Deák Ferenc grafikus (hogyan csak a magyar részlegről beszéljek).

- *Kétségkívül jelentős szellemi energiák. Ők biztosították a Kriterion munkatársi közösségét?*

- Igen, sőt még a Kolozsvárt 1970-ben létrehozott Dacia magyar szerkesztőségét is ki lehetett állítani belőlük. Melléjük kerültünk mi: Mikó Imre egy könyvesbolt eladói pultja mellől, én, nemsokára Páskándi Géza, a „szabadúszó” státusából. És ott volt körülöttünk egy évtizedek óta többnyire a fiókjának dolgozó, vagy csak románul publikálható tudományos munkatársi gárda, akiktől özönével jöttek a kéziratok, javaslatok – évekre előre biztosítva egy-egy olyan kiadói terv alapjait, amelynek tartalmával a várakozással teli könyvszerető közönség előtt aztán nem vallottunk szégyent. Ha valaki kézbe veheti a Kriterion fennállásának 50. évfordulójára, 2019-ben megjelent interjúkötetet, abban a Bartha Katalin Ágnes által megszólaltatott egykori munkatársak ennek az ötven évnek megannyi sikertörténetét beszéltek el. És persze a kudarcokat, a szorongatásokat is. Mert az, aki a szellemet a palackból kieresztette, azzal is megpróbálkozott, hogy oda visszakényszerítse, s nem gondolta, milyen nehéz lesz. Ceaușescu egy Észak-Koreába tett látogatása után már 1972-ben megpróbálta. Igaz, majdnem tíz évbe került, amíg legalább a központi pártaktivisták tudatáig eljutott az alábbi felismerés: nem lehet jelszavakat mondogatni és közben elnézni, hogy a dolgok mennek tovább a maguk útján. Persze már az első években is volt részünk néhány kudarcral végződött harcban. Ezek közül csak egyet említek, amelynek én mint a Romániai Magyar Írók sorozatszerkesztője voltam a részese, a Bánffy Miklós-életmű kiadása körüli hercehurcát. Az előjáték már 1957-ben elkezdődött:

Méliusz József egy emlékezetes cikkben vetette fel a helikoni örökség újraértékelésének szükségességét, Nagy István és Marosi Péter épp Bánffy Miklós körül ütköztek össze az *Utunk* Nézzünk hát szembe vitájában, majd 1967-ben megjelent a *Studii* című folyóiratban Bányai Lászlónak egy tanulmánya, amelyben Bánffy 1943-as titkos bukaresti küldetését, a háborúból való közös román–magyar kiugrásra irányuló tárgyalásait elevenítette fel. Ezt követően indult el – az elgondolás szerint az ő bevezető tanulmányával – egy kisebb válogatás, két kisregényével. Amikor én a kéziratot örököltem, már Szemlér Ferencnek egy bevezetője volt a kötet előtt („Nem kell Bányai elvtársat ilyesmivel terhelni” – mondta egy illetékes elvtárs.). Aztán beindult az ellentámadás: a főigazgatóság szerzett valamelyik román „szakértőtől” egy referátumot, amelyben fel volt vonultatva minden, ami rosszat Bánffyról valaha leírtak: kezdve Emil Isac egy 1949-es cikkével, amellyel egyébként a szerző inkább az *Utunk* főszerkesztőjén, Gaál Gáboron akart ütni, de amelyben Bánffy egyéb bűnei mellett azt is felemlgette, hogy annak idején „vidám képpel” tolta Horthy szekerét. És a „szakértői referátumban” idézve volt bőségesen a Szépirodalmi



Dávid Gyula nagycsaládi, rokon körben, 2010-ben

Könyvkiadó akkor nagyhatalmú és Bánffy egy írásában „dilettáns”-nak minősítő igazgatója, Illés Endre is. Ezzel a referátummal szemben hiába volt minden érvelés, minden ellenreferátum: a két kisregényt (*Reggeltől estig*, *Bűvös éjszaka*) tartalmazó kötetke megjelenése évről évre húzódott, és Sóni Pál előszavával csak 1981-ben jelent meg. Akkor pedig már olyan volt a széljárás, hogy a Trilógiával elő sem lehetett hozakodni. Hogy mi mindent szerkesztettem még a Kritérionnál, azt elő sem tudom számolni. Valamikor a '80-as évek elején egy kiadói szerkesztői fejtágitóra be kellett adnunk erről egy címjegyzéket, de az a listám nincs meg, és azóta még 25 évet szolgáltam a hazai könyvkiadást, részben a Kritérion, majd az épp 30 éve indított Polis Könyvkiadó cégére alatt, s ennek a negyedszázadnak a listája is kitenne annyit, mint a megelőző. És hát utólag sem akarom megbántani egyik volt szerzőmet sem. Én valahogy mindig azt a könyvet szerettem, amelyiken épp dolgoztam. Csodálatos érzés az, hogy az ember első olvasóként kap kézbe egy kéziratot, amihez még a javítás lehetőségével tud hozzászólni. De ha mégis szeretetről van szó, akkor az általam szerkesztett sorozat irodalomtörténeti dokumentum-köteteit, az írói levelezéseket emelném ki. Ezeknek a köteteknek a sorában az első volt a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság levelesládája (szerkesztő: Marosi Ildikó), utána a Gaál Gábor levelezése (szerkesztő: Sugár Erzsébet), aztán következett a Kuncz Aladár-levelezés (szerkesztő: Jancsó Eleménné és Juhász András), a Helikon és az Erdélyi Szépművés Céh levelesládájának két kötete (ismét Marosi Ildikó szerkesztésében) és a Benedek Elek-levelezés (Szabó Zsolt szerkesztésében). Az 1990-es évektől kezdve pedig – már a Polisnál – Marosi Ildikóval a Molter-levelezés négy kötete, Reményik Sándor és Olosz Lajos levelezése (Kiss-Olosz Klára szerkesztésében), Áprily Lajos és Reményik Sándor levelezése (Liktör Kata szerkesztésében). Ezeket a köteteket azért szerettem, mert a törzssanyaguk számomra is bevilágított egy-egy irodalmi vagy baráti kör életébe, alkotási gondjaiba, a szövegekhez társuló jegyzetanyag pedig rengeteg olyan háttér-információt társít a levelekhez, amelyek a kor szellemi életének mindennapjait segítenek pontosabban, még inkább részletekbe menően kideríteni. Izgalmas munka volt, s ehhez még az is hozzájárult, hogy a levelekhez kötődő tárgyi jegyzetekben olyan szövegeket is el lehetett bújtatni, amelyeket különben a cenzor a főszövegből biztosan kivágott volna. A '80-as évek

második felétől kezdve aztán elszabadult a cenzúra. Egy idő után már – úgy hiszem – ők sem tudták, mit szabad és mit nem: a Romániai Magyar Írók sorozatban elindított Tamási Áron-sorozatból például a színdarabok 1985-ben megjelent első kötetét, amelynek jegyzeteihez a kötetet gondozó Salamon András gondosan összeszedte a hazai és magyarországi bemutatók adatait és sajtóját, simán átengedték, amikor aztán a következő évben sor került a második kötetre, abból minden magyarországi adatot kidobattak. Vagy – szintén a Tamási Áron-sorozatból – egy másik példa: ugyanaz a cenzor, aki 1986-ban a Dacia Kiadónál a Tanulók Könyvtára sorozatban jóváhagyta a *Jégtörő Mátyást* és a *Ragyog egy csillagot*, ugyanezt a két kötetet két esztendő múlva visszadobta a Kriterionnál. Feltámadt az '50-es évek elejéről emlékezetes mondás: „Ami nem jelenik meg, abban nem lehet politikai hiba.”

– *Jelentős szerepe van abban is, hogy elkészült a romániai magyar irodalom történetének első középiskolai tankönyve. Milyen különös ajándéka a sorsnak, hogy egy korábbi politikai elítélt még ugyanabban (ha nem is teljesen ugyanabban) a rendszerben az ifjúság szellemi fejlődését ilyen közvetlenül alakítani tudja. Mikor találta meg a felkérés, és miért Önre és társszerzőire eshetett a választás? Milyen tankönyvírói alapvetésekkel dolgoztak?*

– Igazán nem szerénységből, inkább a valós történésekhez ragaszkodva érzem túlzottnak a „jelentős szerepet”, vagy pedig az elismerést inkább az akkori tankönyvkiadó magyar szerkesztőségére – Rózsa Máriára és munkatársaira – hárítanám át. Ez a kis közösség ugyanis, miután az 1970-es évek elejére magához tért a hírhedt 1958-as „tankönyvper” megrázkódtatásaiból, amelynek során a magyar irodalom tankönyvekben szereplő *Himnusz*, a *Szózat*, a *Nemzeti dal* és még több más Berzsenyi-, Vörösmarty-, Petőfi-, Arany-vers miatt három magyar szakos tanárt hurcoltak meg (Fejér Miklóst, Gazda Ferencet és Nagy Jenőt), s a tankönyvkiadóból is többeket kidobtak, 1972-ben elindította a középiskolai magyar irodalomtörténeti tankönyvek sorozatát. Akkoriban még a 8 + 4 osztályos struktúrában működött a középiskolai oktatás, és ebben a struktúrában készültek el Gazda József és Kócziány László, Antal Árpád, Kozma Dezső tankönyvei, majd Láng Gusztáv 20. századi magyar irodalomtörténete. Ezek után kellett következnie a romániai magyar irodalom önálló tankönyvének, az akkori XII. osztály számára A vállalkozás azért is úttörő volt, mert

1948-ban, Gaál Gábor koordinálása mellett már készült egy romániai magyar irodalom tankönyv, de azt még mielőtt forgalomba került volna, bezúzták. Most valakinek az jutott az eszébe, hogy Marosi Pétert, Szász Jánost és engem bízzanak meg az új XII-es magyar irodalomtörténet tankönyv megírásának feladatával. Nekem ebből – mint akinek a Romániai Magyar Írók sorozat szerkesztőjeként a legtöbb közöm volt hozzá – a két világháború közötti periódus jutott, Marosi és Szász osztottak az 1944 utáni 30 év élő irodalmán. Irodalomszemléletünk akkorra már kiszabadult az osztályharcos kalodából, az értékeléseket tekintve ott volt kezünkben a Magyar Tudományos Akadémia fémjelezte hatkötetes magyar irodalomtörténet (borítójának színe szerinti becenevén „A SPENÓT”), az 1944 utáni időszakra pedig Sóni Pál 1968-ban kiadott egyetemi tankönyve és a Kántor–Láng, tehát – főképpen az én esetemben – inkább arról volt szó, hogy érthető, megtanulható szövegekben fogalmazzam meg azt, amit egy érettségiző diáknak erről az időszakról tudnia kell. Nekem középiskolában kiváló tanáraink voltak. László Béla tanár úrtól például olyan jegyzeteket kaptunk a kezünkbe, amelyekben benne volt pontos fogalmazásban a lényeg. Jegyzetet említek, mivel a háború utáni években tankönyv nem állt a rendelkezésünkre. Előtte ez volt tehát a minta, és még valami: a magam diákkori tapasztalatából kiindulva arra törekedtem, hogy az egyes írókról szóló fejezetek, a lényegét kiemelő aláhúzással a felére-harmadára csökkenthetők legyenek. A könyv szemléletét jól kifejezte a borító, amelyen két Nagy Imre-portré: Kós Károly és Gaál Gábor nézett szembe egymással. Tudomásom szerint három utánnomást ért meg, az utolsót 1979-ben. Akkor ugyanis az egész romániai oktatási rendszert átalakították: a 8 + 4-ből 10 + 2 lett, így az egész magyar irodalomtörténetet be kellett szorítani a felső két osztályba. A Tankönyvkiadó mit tehetett mást: összedolgoztatta Láng Gusztáv XI-es századi magyar irodalomtörténet tankönyvét a miénkkel. Ez a változat volt használatban 1983-ig, amikor aztán más szerzőkkel a kiadó megint új tankönyveket íratott. Abban, hogy a diákok kezébe került könyv végül is didaktikai szempontból is megfelelő lett, nagy szerepe volt annak, hogy a Tankönyvkiadó a kézirat első változatát sokszorosítva szétküldte a középiskolai magyar tanároknak. Egy nagyobb szakmai vita után és a tanárok észrevételeit hasznosítva született meg a szöveg végső formája. Ma, amikor – amint azt dédunokáim

iskolai előrehaladását követve látom – az egész oktatás tele van alternatív tankönyvekkel, amelyeknek szerzői a legmodernebb módszereket hajszolják, és céljuk inkább saját szakmai tájékozottságuk fitogtatása, mint az, hogy olyan szövegeket adjanak a kis nebulók kezébe, amelyekre támaszkodva bizton érvényesíthető a „képességfejlesztés” szempontja, nem szabad megfeledkezni arról, hogy képességet fejleszteni tárgyi tudás nélkül bizony nem lehet. És nem ártana ezeket a tankönyvkéziratokat az iskolákban azokból majd tanítani kényszerülő gyakorló tanárokkal előre lektoráltatni.

– *Kányádi Sándort parafrázálva elmondhatjuk, hogy 2010-ben Noé kontingensének utolsó bárkája, a Romániai magyar irodalmi lexikon V/2. kötete is elkészült, az Ön főszerkesztősége alatt. Az RMIL kálváriája önmagában is megérne egy monográfiát. En itt most csupán egy kérdésre szorítkozhatok a több ezer oldalas, előkészítési fázisait tekintve 1968 óta készülő, 1980-tól 2010-ig megjelenő lexikon kapcsán. Hozna egy-két példát arra, hogy mely szócikkek szenvedtek drasztikus húzást a kommunizmusban, és esetleg milyen nyelvi stratégiákat, utalószavakat használtak Önök szerkesztőként, szócikkíróként, hogy mégis jelezzenek bizonyos – kimaradásra ítélt – személyeket, eseményeket, jelenségeket?*

– Tényleg nincs hely itt arra, hogy a *Romániai magyar irodalmi lexikon* egész történetét felidézsem. De azért a lényegét megpróbálom összefoglalni. A lexikon egész koncepcióját annak idején Balogh Edgár és Venczel József alakította ki. A Venczel által kidolgozott szócikkjegyzék már azt a törekvést tükrözte, hogy az 1918 utáni hazai magyar írásbeliség egész tényanyagát felölelje. Nem sokkal azelőtt zajlott le egy széles körű irodalomcentrizmus-vita, amely egyértelművé tette, hogy egy nemzeti kisebbség szellemi élete nem lehet teljes az anyanyelvű természet-, társadalom- és műszaki tudományok nélkül, amelyeknek művelői az 1940-es évek végétől szinte kizárólag a román nyelvű szakkiadványokban, folyóiratokban való közlésre voltak szorítva. Venczel József címszójegyzéke nyilván ezeket a szerzőket (és fórumokat) is beemelte a leendő lexikonba. Voltak azonban bizonyos korlátok: csak visszautalás-szerűen lehetett szó a lexikonban az irodalmi jelenségek és írói életpályák 1918 előttre visszanyúló szakaszáról, mert hát, ugye, a romániai magyar irodalom 1918 után kezdődik, és ki voltak zárva a kizárólag egyházi szerzők, a kimondottan egyházi kiadványok, folyóiratok is. Ugyancsak főbiás volt a főhatóság a

kisebbségi kérdéssel foglalkozó szerzőkre. Emiatt csak alapos húzások árán maradhattak benne a lexikonban az olyan szerzők, mint például az 1. kötetben Balogh Arthur és Balogh István. Teljes törlésre ítéltetett Balázs András és Balázs Endre, akik az 1920-as évek romániai magyar iskolahálózatának helyzetét tárták akkoriban a nyilvánosság elé. Az indulás pontos dátumát tanúsítja az első szerkesztőbizottsági megbeszélésre szétküldött meghívó: 1968. november 30. Engem is bevontak a szócikkírás munkájába – Réthy Andorral együtt a sajtószócikkeket kellett előkészítenünk –, amikor azonban az 1. (A–F) kötet kézírata összeállt, én már a Kriterion szerkesztője voltam, és én lettem ennek a kötetnek a kiadói szerkesztője is. A feljegyzéseim szerint az általunk nyomdakésznek tekintett kézirat az ügymenetnek megfelelően 1974 márciusában ment fel Bukarestbe, ott a kollégák ellenőrző olvasása után eljutott a Kiadói Főigazgatóság illetékeseihez, azok pedig kiadták a maguk külső lektorainak. Éveken át csend volt körülötte. Domokos Géza érdeklődéseire, sürgetéseire semmi választ nem kapott. Végül 1981-ben megjött az is. És kiderült, hogy valamelyik, a román kultúra felsőbbrendűségére éberrel vigyázó lektor kiszámolta, ha már az A–F



Dávid Gyula Mádl Ferenc

betűs szócikkek is egy közel 1000 oldalas kötetet tesznek ki, mekkora lesz az egész lexikon. És kisütötték, hogy mi ezzel a terjedelemmel tulajdonképpen a magyar kultúrfölényt akarjuk bizonyítani, hiszen ez a lexikon így a Román Akadémia keretében készülő román irodalmi lexikonnál is terjedelmesebb lesz. Pedig hát, ugye, a mi lélekszámunk Romániában a 10%-ot is alig éri el. És megindult – egyelőre a főigazgatóság gépezetén belül – a „fölösleges”, „túlméretezett” szócikkek kiszűrése. Aztán amikor készen volt a bűnlajstrom, engem, mint a kötet szerkesztőjét, 1981 augusztusában felhívtak Bukarestbe, leültettek a főigazgatóságon az illetékes elvtársnővel, és az inkriminált szócikkeket egyenként sorra véve, kikínóztuk a kéziratnak azt a változatát, amelyre rátették a pecsétet. Az ellenőrzésnek azonban ezzel még nem volt vége, mert miután a kötet a nagyváradi nyomdában munkába került, egymás után küldték le Bukarestből a főigazgatóság embereit, akik újabb, nem kívánatos mondatokat, bekezdéseket bogarásztak ki a már tördelt korrektúrából. Végül 1981. december 16-án megkaptuk a végleges pecsétet.

– *Kíváncsi volnék az eredeti, cenzúrázatlan szövegváltozatokra. Filológus-detektíveknek kincsesbánya lehetne.*

– Van egy jó hírem. Bennem dolgozott a kisördög, és már a bukaresti tárgyalás után félretettem magamnak egy kéziratpéldányt az eredeti változathoz, megjelölve a megcsonkított szövegrészeket, s ugyanezt elkövettem a nagyváradi korrektúrára esett utólagos szövegmódosításokkal is. Sok egyéb félretett anyagom mellett ez a kéziratpéldány is túlélte Ceaușescut, s amikor az Országos Széchényi Könyvtár jóvoltából a lexikon digitalizálására sor került, abban a változatban, megfelelő jelzésekkel, mind sikerült visszaállítani a különböző fázisokban töröltetett szövegrészeket. Az első kötet kivételes sajtó- és közönségvisszhangja fellelkesítette a munkatársakat, és a 2. (F–Ke) kötet kézírata készen is volt 1983-ra. Akkorra azonban már oly mértékben merevedett meg a cenzúra, hogy nem akartuk a kéziratot még az eddiginél is kötözködőbb főigazgatósági olvasásnak alávetni. A szekrényben maradt, és az események (Kós Károly centenáriuma letiltása, ami nevének teljes törlésével járt együtt) igazolták a kiadó döntését. Amikor aztán – sok más leállított vagy teljesen esélytelen kézirat között – az 1989-es változást követően ezt is elővehettük, az a döntés született, hogy nem kezdjük el kiegészítgetni-bővítgetni a kéziratot, hanem úgy

adjuk ki, ahogyan 1983-ban megjelenhetett volna. Balogh Edgár még aktívan részt vett az 1994-ben, szintén a Kritérionnál megjelent 3. (Kh-M) kötet munkálataiban is, de már reám ruházta a főszerkesztői tisztet és a lexikon tető alá hozásának feladatát. A 4. (N-R) és a kétkötetesre duzzadt 5. (S-Sz - T-Zs) kötetek már az Erdélyi Múzeum-Egyesülettel közös emblémával jelentek meg, a megvalósításukhoz szükséges anyagiak kiutalása és elszámolása ugyanis rajtuk keresztül történt. Persze ezekhez új törzsmunkatársi gárdát kellett toborozni, fiatalokból, akikkel - s a szintén kibővítésre szoruló főmunkatársi gárda önzetlen hozzájárulásával - végül 2010-re sikerült abszolválni a 42 évvel korábban elindított vállalkozást. Szomorú, hogy a zárópublikálást sokan már nem érhették meg: az öt kötetben Balogh Edgár és Venczel József mellett még három szerkesztőbizottsági tag: Jordáky Lajos, Kacsó Sándor és Sóni Pál, négy szakszerkesztő, továbbá huszonnyolc helyi szerkesztő és szócikkszerző neve olvasható fekete keretben... A befejezés után rögtön felvetődött a „hogyan tovább?” kérdése, főképp a kiegészítéseké. Az egymást követő kötetek szerkesztése során ugyanis különböző időpontokban zárult le az anyaggyűjtés: az 1. kötet 1980-ban, a 2. kötet 1983-ban, a 3. kötet 1993-ban, a 4. kötet 2001-ben jelent meg, s ezek anyagát is jó lett volna a 2010-es szintre hozni. Akkor azonban erre sem idő, sem pénz, sem ember nem volt. Azóta ez a munka beindult, és Szabó Zsolt irányításával, teljesen új munkatársakkal folyik.

- *Utolsó kérdésem a perspektívajáték jegyében a „könyves madarakhoz” kapcsolódik, és vissza is tér az '56 utáni eseményekhez. Nem tud róla véletlenül, hogy Páskándi Géza betiltott és bezúzott Piros madár, illetőleg Kányádi Sándor hasonló sorsra jutott Sirálytánc című kötetének néhány eredeti példányra fennmaradt volna?*

- Páskándi Géza a kész kötetét még letartóztatása előtt megkapta, többeknek dedikálta is. Egy példányt utólag nekem is sikerült belőle szerezniem. A kolozsvári Egyetemi Könyvtár kötelespéldány-raktárából azonban hiányzik - egy, az 1980-as évek elején elrendelt, szerzőkre és címekre menő selejtezés során tűnhetett el. Kányádi kötetét szintén eljutott a szerző kezébe. Ez viszont megtalálható a kolozsvári Egyetemi Könyvtár kötetespéldány-raktárában, a 2444-1958. szám alatt.

Cseke Péter

HOMORÓD MENTI UNITÁRIUS LELKÉSZEK '56-OS PERE

TALÁLKOZÁSOM A TEOLÓGIAI TUDOMÁNYOK POST MORTEM DOKTORÁVAL

Az első Homoród menti képzőművészeti tárlat megnyitóján, 1979 májusában ismerkedtem meg az 1956 előtt meghurcolt, majd börtönt viselt Gellérd Imre tiszteletessel. Szülővidékemen nem sokan sejtették akkoriban, hogy Homoródszentmárton unitárius lelkészében rangrejtett tudóst tisztelhetnek. A teológiai tudományok post mortem doktora kérdezte volt tőlem: tudom-e, hogy ennek a csaknem teljesen unitárius vidéknek a népe az erőszakos kollektivizálás ellenére gazdaságilag miért fejlettebb, szellemileg miért igényesebb, mint sok más tájegységünk lakosainak többsége?

- Mert a Székelyföldnek ez a csücske nyolc évszázadon át határos volt a Szászfölddel...? - kérdeztem vissza az építkezésben, a gazdálkodásban és az életfelfogásban egyaránt megmutatkozó erőteljes szász hatásra gondolva.

- Mert századokra visszamenően - így Gellérd Imre - csaknem minden falunknak volt Európát járt lelkésze. Akik nemcsak teológiai képzettségük gyarapodásával tértek haza - a Nyugat műszaki vívmányaival is „prédikáltak”.

Azt már a halála után megjelent szakirodalomból tudtam meg: annyira intenzíven foglalkoztatta az unitárius lelkészek peregrinációja, hogy előbb a prédikációirodalom történetét búvárolta a 16. századtól a 18. század végéig, majd az Unitárius Teológiai Akadémia doktori iskolájában megírta *Az unitárius prédikációirodalom története a 19. században* témájú disszertációját. Dolgozatát kiválóan minősítették,



Gellérd Imre tiszteletes

1959. november végére ki is tüzték doktorrá avatását. Csakhogy 1959. november 5-én éjszaka érte jött a Securitate fekete autója...¹

SZÍVDERMESZTŐ FARSANGI ELNÉMULÁS

Emlékezetem szerint 1959 telén leginkább két történet foglalkoztatta a recsenyédieket: a felső-háromszéki betyárok históriája és a Homoród völgyéből elhurcolt unitárius lelkészek kálváriája. Mindkettő mély együttérzést váltott ki mind „kollektivizált” falusfeleimből, mind azokból, akik gazda-múltjukhoz önérzetesen ragaszkodva – ameddig lehetett – „külsők” maradtak.² A Pusztairól, Jegesről és Dézsiről szájról szájra terjedő betyártörténetekre ugyancsak fogékony volt akkoriban a lélek, hiszen a kommunista államhatalommal vívott kétségbeesett harcot „hozták el” a két Homoród völgyébe is. „Az ötvenes évek elején e három név tartotta izgalomban Felső-Háromszéket és a Kászonok vidékét” – írja emlékidéző dokumentum-riportjában a Kézdiszéken élő Iochom István. „A kommunista hatalom üldözte, katonaszökevényekként, gyilkosokként és rablókként kezelte őket, míg a nép egyszerű fiai szemében nagy megbecsülésnek és népszerűségnek örvendtek, akárcsak Rózsa Sándor, Bogár Imre, Angyal Bandi, Sobri Jóska és a többi legendás hírű betyár. A falusi nép a szegények pártfogóiként és a zsványbecsület legromantikusabb megtestesítőiként, valóságos balladai hősökként tisztelte és emlegette a három betyárt. Nem lehetett elhallgatni, hogy ezek a bátor és néha túl vakmerő fiatalemberek harcba szálltak a kommunista hatalom kiszolgálóival, annak hűségeseiből.”³

1 Koppándi Botond Zsolt: Gellérd Imre gyakorlati teológiai munkássága. *Studia Doctorum Theologiae Protestantis*, 7.1. (2016) 43–78. p.

2 Először a falunak mintegy kétharmad része állt be a kollektívbe. (Lásd Lakatos Gyula: Szemelgetés Recsenyéd történetéből. <https://szekelyhon.ro/aktualis/enyestol-megmentett-iratokbol-idosek-visszaemlekezeseibol-falumonografia> (Letöltve: 2023. július 28.)

3 Iochom István: *Pusztai, Jeges, Dézsi*. Kézdivásárhely, 2006, Profitron Kft. Tófalvi Zoltán a hegyekben folytatott ellenállás időszakát (1944–1962) áttekintve foglalkozik Pusztaiék történetével. Rendszerint mindenhol katonaszökevények, legionáriusok, vasgárdisták, földművesek alkották ezeket a csoportokat. (Szökevények a hegyekben. *Háromszék*, 2014. május 17.) Szigyártó Domokos magányos forradalma címmel ő irt a „betyárok” örökségét továbbvivő ozsdolai molnárról, akit 1960. április 20-án Szamosújváron kivégeztek. (*Háromszék*, 2007. január 9–13.) A Kovászna Megyei Volt Politikai Foglyok Szövetsége (KMVPFSZ) által emelt emlékműnél Tófalvi mondott avató beszédet. Vö. <https://szekelyhon.ro/aktualis/haromszek/emlekmu-az-ozsdolai-terroristaknaka> (Letöltve: 2023. július 28.)

A kollektivizálás kezdetén a „fekete autó” több embert elvitt a mi vidékünkéről is. Szentpálról például a jómódú Szabó Istvánt és ifj. Imre Domokost, akik a Duna-csatornához kerültek. Az átélt borzalmak hatására a szakszerűen és eredményesen gazdálkodó, kiváló intelligenciájú Szabó István felesége öngyilkos lett. A szentpáli kúriából kitelepítették a Gyarmati testvéreket (Andrást és Dezsőt), birtokukon állami gazdaságot hoztak létre; ifj. Tamás Gábor lakását államosították, Pap M. Gábor lakásában rendezték be a kollektív gazdaság irodáját, akárcsak Recsenyéden a Gábor Albertében. ’56 után pedig rendre a lelkészeket vitték el: Nyitrai Mózeset Homoródkarácsonyfalváról (1958. augusztus 17.), a gyepesi születésű Benedek Ágostont (1958. augusztus 18.), a homoródmalmási Sándor Balázs negyedéves unitárius teológiai hallgatót (1958. augusztus 21.), Végh Mihályt Homoródújfaluból (1958. szeptember 7.), Kelemen Imrét Oklándról (1958. szeptember 17.), Nyitrai Deák Berta lelkésznőt Homoródkarácsonyfalváról (1959. január 6.), az oklándi Kelemen Csongor teológiai hallgatót (1959. január 31.), a Gyepesben született Bálint Ferenc lelkészt Magyar-szovátról (1959. szeptember 22.). Nyitrai Levente teológiai hallgatót, a karácsonyfalvi Nyitrai házaspár fiát 1958. augusztus 18-án tartóztatták le, s hat évre ítélték a Kolozsvári Katonai Törvényszék Marosvásárhelyre kihelyezett tárgyalásán.⁴

Amikor belekezdtem az írásba, az foglalkoztatott a leginkább: mi a magyarázata annak, hogy lelkészeink tömegesen a szeku célkeresztjébe kerültek? Töprengéseim közepette egy név ugrott elő a gyermekkor tudatalatti mélységeiből: *Orbán László*. Nyomban a nálunk szolgáló ifjú Bárány József⁵ – a későbbi székelykeresztúri esperes – érces hangrezgése erősödött fel bennem, amikor szövegembe írtam a nevét. Ami attól vált kivételes jelentőségűvé, hogy pillanatok alatt rájöttem: ez a Brassóból érkező fiatalember lehetett az, aki felkereste a később letartóztatott lelkészeket.

4 Vö. Pál-Antal Sándor: *Áldozatok – 1956. A forradalmat követő megtorlások a Magyar Autonóm Tartományban*. Marosvásárhely, 2006, Mentor Könyvek Kiadó.

5 Bárány József (1928–2006)

KI VOLT ORBÁN LÁSZLÓ?

Az erdélyi '56 emlékét kutató Gagyi-Balla Istvánnak köszönhetően bukkantam rá először Orbán László nevére. Mivel Gagyi-Ballát személyesen ismertem, törekvéseit nagyra értékeltem, a korondi *Hazanéző* egyesületi folyóiratban megjelent *Egy teológus története* is felkeltette érdeklődésemet. Célirányos kérdéseire válaszolva a homoródalmási Sándor Balázs kifejtette: „Kőváry Jakab brassói tiszteletes kórházi kezelésre szorult. Én 1956. november 4-én reggel érkeztem meg a brassói magyar unitárius egyház parókiájára. Ott már az érkezésemkor a lelkész családtagjain kívül jelen volt egy fiatalember is, Orbán László, aki a lelkész betegsége alatt úgymond besegített. Tudott kántorizálni, ő tartotta meg a hittanórákat is. Tehetséges fiatalembernek ismertem meg. Esti liceumba járt, verseket írogatott: érettségi után a teológiára készült. November 4-ére virradóan a magyar események tragikus fordulatot vettek. Megkérdőjeleződött a sikeres kimenetel önerőből, külső segítség nélkül. Ennek ellenére még mindig a forradalom kitörésének hatása alatt voltam. Orbánnal elbeszélgettünk, és reménykedtem abban, hogy a forradalom hullámai átcsapnak a határon. Terveket szövögettünk, és akkori fiatalos érzéssel és lendülettel megállapodtunk, hogy Orbán javaslatára egy szervezetet hozunk létre. A szervezet neve EMISZ (Erdélyi Magyar Ifjúsági Szövetség) lett. Célkitűzések: a romániai magyarság legyen saját sorsának irányítója, szoros kapcsolat az anyaországgal, a határok eltörlése. [...] De én egy hónap után visszatértem Kolozsvárra. Nekem az a feladat jutott volna, hogy a Kolozsvár központú szervezést vezessem, a brassóit meg Orbán. Abban állapodtunk meg, hogy tartjuk a kapcsolatot. Ennek a megállapodásnak nem tettem eleget. Orbán később egy pár levéllel ostromolt, de a leveleire nem válaszoltam. Részemről értelmetlennek találtam a további tevékenységet a Magyarországon bekövetkezett megtorlások után. Orbán az egyik levelében arra kért, hogy a régi ismerőseivel – Léta Áron évfolyamtársammal és Benedek Ágoston IV. éves teológussal – ismertessem a brassói szervezkedést. Nekik ezt megemlítettem, de ők is értelmetlennek tartották a dolgot. A házkutatás alkalmával megtalálták a leveleket, ennek alapján vádat emeltek ellenünk, és elítéltek. Orbán a szervezkedést folytatta a brassói fiatalok körében. 1957-ben meglátogatta Szabó Dezső (anyai ágon alsósófalvi származású

– szerk.) nagyajtai, Végh Mihály homoródújfalusi, Kelemen Imre oklándi lelkészeket, valamint a karácsonyfalvi Nyitrai lelkészházaspárt. Az, hogy ő ezt milyen sugallatra tette, nem tudom, de ahogy a későbbiek során – főként a tárgyaláson – kiderült, az az érzésünk támadt, hogy az állambiztonsági szervek szemében nem volt elég tekintélye (ellen-ségképe) az EMISZ addigi összetételének. Fontos volt az, hogy tekintélynek örvendő értelmiségi (lelkész) tagjai is legyenek.”⁶

Tófalvi Zoltán – aki ’56-os kutatásai során közel százezer oldalt tanulmányozott át a Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács bukaresti levéltárában (CNSAS) – kijegyzetelte, fénymásoltatta Orbán László hatkötetes, több ezer oldalas szekusdossziéját. Nem talált bizonyítékot arra nézve, hogy a brassói állambiztonsági szervek irányították volna Orbánt a két Homoród völgyébe. „Hiányzik az ügynök-dossziékból fellelhető kötelező, saját kézzel írt szervezési kötelezővény! Ellenben van dokumentum arról, hogy Márton Áron, Erdély legendás püspöke, a huszadik század legnagyobb magyarja, Lőrinczi Mihály unitárius teológus professzor feleségével együtt fogadta Orbán Lászlót, két napon át tárgyalt velük, elfogadta az EMISZ Székelyföld felrázására irányuló művelődési programját, a pillanatnyi helyzetet rögzítő szociológiai felmérés tervezetét! Orbán László meg tudta szólítani a tanyabokrokról, apró falvakból induló, helyesírási gondokkal küzdő szakmunkástanoncokat, és mindenki megírta szülőfaluja vázlatos történetét! [...] Az alapító tagok 1957 februárjának végén letették az esküt. Minderre Orbán László szüleinek kertjében került sor. Az asztalra rátettek egy kisebb piros-fehér-zöld zászlót, majd Orbán László halkán mondta az eskü szövegét, a tagok rátették kezüket a zászlóra és rendre megismételték: »Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában, hiszek Magyarország feltámadásában!« Orbán László egy zöld fedelű füzetbe íratta be a tagok névsorát. Céljuk: olyan erdélyi ifjúsági szervezet létrehozása, amely összegyűjti az erőszakos kollektivizálás során tapasztalt túlkapasok teljes lajstromát, a kötelező beszolgáltatással járó visszaélések, a falvakat rettegésben tartó »fekete autók« okozta lelki traumák minden fontosabb panaszát.”⁷

6 Gagyi-Balla István: Egy teológus története. *Hazanézó. A korondi FIRTOS Művelődési Egylet folyóirata*, 2016. 1-2. sz. 20-21. p

7 Tófalvi Zoltán: Erdélyi Magyar Ifjak Szövetsége 1. (Nem volt forradalom, de leverték). *Háromszék*, 2016. január 16.

„MINTHA JÉZUST LÁTNÁM PILÁTUS ELŐTT”

A 2022 decemberében 85 évet töltött falumbeli Balázi Dénes, székelyszentléleki tanárt gyermekkorom óta ismerem, de csak önéletrajzi visszaemlékezéseiből⁸ tudtam meg, hogy 1960. április 27-én egyike volt azoknak a teológus hallgatónak, akiknek a Kolozsvári Katonai Törvényszéken végig kellett szenvedniük azt a tárgyalást, amelyen professzoraik vádemelése zajlott. „A katonai törvényszék tárgyalóterme dugtig volt. Egyenként engedtek be a szekus katonák, a személyink alapos ellenőrzése után. Izsák Vili⁹ figyelmembe ajánlotta, hogy állami ösztöndíjas (szüleim 1952 óta kollektivisták voltak, és ötgyerekes családból származtam) hallgatónak meggondolandó lenne az ilyen helyen való megjelenésem, mert az illetékesek megfigyelik, hogy ki miként nyilvánul meg itt. Nem értettem akkor, hogyan vegyem a rektori hivatalunk főtitkárává előléptetett, jópofáskodó, velünk, diákokkal lebratyizó, minket sikamlós viccekkel, egyházi pletykákkal traktáló, kétes jóindulatú valaki gondoskodását. De megkötözve sem tarthattak volna bent a közös otthonban.”¹⁰

A terembe lépésünket két szekus katona irányította, akik az üres székekre mutattak, hogy ott a kijelölt helyünk, ahonnan csak kéréssel távozhatunk. Éreztem, hogy nem színházi zsöllyében vagyok, ahol kényelmesen elhelyezkedem, kedélyesen körbenézhetek és üdvözölhetem az ismerőseimet. [...] Éreztük, hogy feladták nekünk a »lőszemüveget«: se jobbra, se balra nem tekinthettünk, csak előre, a törvénybírói emelvényyszerű pulpitusra. Mi viszont első perctől az ajtóra kacsintottunk, ahol az őrkatonákat láttuk, onnan sejtettük, hogy [...] majd bekísérik [...] a mi szeretett tanárainkat és szerencsétlen sorstársainkat. A közeli hozzátartozók: feleségek, gyermekek, testvérek, kollégák és jó barátok közül eljött, aki csak tehette a kítűzött tárgyalásra,

8 Balázi Dénes: Jézus Pilátus előtt. *Átalvető*, 2000. 113–116. p.

9 Izsák Vilmos ügynöki tevékenységét Pál János és Oláh Sándor tárta fel. Lásd: Pál János: Unitárius egyházvezetés 1945–1965 között. Egy célcsoport metamorfózisa? *Magyar Kisebbség*, 2013. 1. sz. 82–175. p.; Szócs Lóránt: A szekus háttérben nyugvó egyházi közelmúltról. *székelyhon.ro*, 2013. június 17.

10 „Az 1956-os események után a volt ref. teológia bentlakásába, most az Egységes Protestáns Teológiai Intézet Otthonába, ahová parancsra összeköltöztettek minket, az evangélikus és unitárius teológusokat, hogy a református kollégáinkkal együtt megfigyelés alatt legyünk, hogy »megóvjanak minket, a meggondolatlan ifjakat, a káros befolyásoktól és megelőzzék belekerülésünket bizonyos veszélyes, felelőtlen akciókba.«” (Balázi Dénes)

amelynek idejét hétpecsétes titok alatt lehetett megtudni, s azt is csak feltételelesen »a jóindulatú« ügyvédektől. A különbejáratú ajtó közelében helyezkedtek el a »siratók«, hogy a bekísért nyomorult foglyok, akiket ki tudja, milyen és hány »edzésen« dresszíroztak be, hogy előírás szerint viselkedjenek a tárgyalásuk folyamán. Tiszta, »vasalt« öltözetben és magatartásban vezették be, mint a menyasszonyokat, akikre úgy vigyáztak a »kézfogóik«, hogy véletlenül se vegyék észre, egyetlen pillantásra se a hön sóvárgó szereteteik tekintetét. Csend, lélegzet visszafojtott csend. Csoszogások, bakancskoppanások, mélyről jövő sóhajok, visszanyelt sírások. Parancsszavak, előállítási utasítások...!!!, s ki tudja még mi, mert ezeket már mi sem követtük figyelemmel, hát azok, akik alig várták, hogy bár csak egy szavukat hallják már, ha »a mindenható katonai bíróság« erre engedélyt adni méltóztat. Egyszer csak látom, hogy a katonai törvényszék bírójának felszólítására felemelkedik a »vádottak padjáról«, kísérői közül kiegyenesedve, öntudata teljében – mintha Jézust látnám Pilátus előtt! – Ő, az első a bekísértek közül, a fővádott, Simén Dániel, szeretett professzorom és a másik kedvencem, Erdő János közeléből. Könyökével érint meg – alig észrevehetően – Dénke [Jakab Dénes], az évfolyamtársam, mert ő is felfedezte a vádottak padján faluja szeretett lelkészét, Gellérd Imrét! Előrebiccentek egy hajszálnyit – jelezve, hogy én is látom –, s visszakacsintok kérdően a szemem sarkából, hogy felismeri-e a többi-eket, Bálint Ferencet, Szabó Dezsőt, Székely Lászlót, a »Simén tata kedves fiait«? A kommunista diktatúra kolozsvári katonai törvényszéke előállította Jézust és tanítványait, az Erdélyi Unitárius Egyház szívét és eszét képviselő élcsapat vezetőit. A több mint egyéves keresztre feszítéssel felérő testi-lelki tortúra után most »lefejezik« [...] a Protestáns Teológiát¹¹ és az evangéliumi tanításból született és a népi/nemzeti alapokra épült, egyetlen magyar alapítású Erdélyi Unitárius Egyházat. [...] Ültünk egymás mellett Dénkével, és egymás mellett futó

11 „Az 1959. április 24-e és november 5-e között letartóztatott kolozsvári teológiai tanárok ellen a vád egy, a Protestáns Teológián 1956. november elején az »ellenforradalmat« elítélő nyilatkozat aláírásának megtagadása és »ellenséges szellemű iratok« (hatósági engedély nélkül a teológusok számára sokszorosított prédikációk) terjesztése volt. A Kolozsvári Katonai Bíróság 1960. május 19-én megrendezett tárgyalásán Simén Dánielt, Gellérd Imrét és Lőrinczi Mihályt 7-7 év, Erdő Jánost 4 év, Kelemen István teológiai főtítkárt 5 és fél év börtönre ítélte.” (Dávid Gyula: *1956 Erdélyben és ami utána következett*. Budapest, 2016, Nap Kiadó. 49–50. p.)

életünk emlékeinek felvillanó filmkockáin elszálltunk a gondolat és lelkiismereti szabadság birodalmába, és [...] némán, magunkba fojtva feleseltünk minden hazugságra, ami a pódium emelvényéről szétáradt, mint a beteg testét bomlasztó, az életet emésztő sárga genny.”¹²

BALÁZSI DÉNES RÖGÖS ÚTJA A TEOLÓGIÁIG

Balázi Dénes falustársamnak eszébe sem jutott, hogy pap legyen, pedig édesanyja nemegyszer példálózott azzal, hogy az ő szülőfalujából, Homoródújfaluból nemcsak a pap fia (Végh Mihály)¹³, de a kántoré (Kelemen Levente), a kurátoré (Benedek Mihály), de még a szolgabíró (Péter Árpád) Józsikája, Benedek tőzsomszéd Sándora is az unitárius teológiára – „az akadémiára” – ment. A recsenyédi szomszédék fia, Lakatos Gyula is ott van már négy éve, s „maholnap tiszteletes úrnak fogják szólítani”.

Miután színjelessel elvégezte el a Székelykeresztúri Állami Tanítóképzőt, Balázi a Bolyai Tudományegyetemre felvételizett. A magyar írásbeli után behívták a dékáni irodába, hogy nyilatkozzék külföldi rokonairól és velük fenntartott kapcsolataikról. „Rögtön megértettem [...] – jegyezte fel 2020-ban kelt visszaemlékezésében –, hogy a falumbeli osztályharc szele itt is utolért. A kollektív gazdaság szervezése¹⁴ idején is ez volt az adu az elvtársak kezében: ha alá nem írják apámék a belépési nyilatkozatot, akkor a Dénes és Mózes bátyánk

12 Balázi Dénes: Jézus Pilátus előtt. *Átárvető*, 2000. 113–116. p.

13 Végh Mihály (1909–1993) letartóztatásakor (1958. szeptember 7.) unitárius lelkész volt Homoródújfaluban. Szabadulása után Kobátfalván, majd Recsenyeden szolgált. Egyik hazlátogatásom alkalmával tudtam meg tőle, hogy Páskándi Gézával is raboskodott.

14 „A második világháború után a városról hazaszorult mesteremberek, a falusi kizsákdák és a hozzájuk csatlakozó karrieristák és haszonlesők közreműködésével megalakították a kollektív gazdaságot Recsenyeden is. A falu mintegy kétharmad része állt be a kollektívbe. A nagygazdák és a kevés földdel rendelkezők közül csak néhányan voltak, akik nem csatlakoztak. A nagyobb birtokosokat, akik napzamosokkal résziben dolgoztatták meg a földjüket vagy szolgát tartottak, mint mások kizsákmányolóit, kuláknak bélyegezték. Ilyenek voltak: Gábor Albert, Fekete Pál, Imre Jakab és Márton István. A faluhoz közel levő földeket elvették, és kint a mezőn, a falutól távol adták ki részüket. [...] 1958-ban ismét hozzákezdtek a szervezéshez, a falu teljes kollektivizálásához. Márciusban beszervezték a kulákokat, és októberben folytatták úgy, hogy decemberre 1-2 család maradt. Így 1958 őszén megtörtént az egész falut, és mindenki beállt.” Lakatos Gyula: Szemelgetés Recsenyéd történetéből. <https://szekelyhon.ro/aktualis/enyeszettol-megmentett-iratokbol-idosek-visszaemlekezeseibol-falumonografia> (Letöltve: 2023. július 28.)

birtokát, amit mi béreltünk, »elkomesszálják« tőlünk, és apámnak a Brassóban és Bukarestben szerzett cipésmester-oklevelét és működési engedélyét is semmisnek vesszük, s ráadásul visszamenően kifizettetik a nemlétező adóhátrálékot, és késési kamattal tetőzik majd a büntetést [...]. A helyi kommunista sejtíttkár¹⁵ [...] képes volt figyelmeztetni a Bolyai Tudományegyetem felvételiztető »pártbizottságát«, hogy legyenek éberek, és őrizzék meg az új rendszerhez hű leendő értelmiségiek sorainak a proletáriátushoz, a munkásosztályhoz és dolgozó parasztságához való *osztály-tisztaságát*...”¹⁶

A sikertelen felvételi után a rajoni tanfelügyelőség arról értesítette, hogy jelentkezhet egy megüresedett tanítói állásra, aminek a szülők ugyancsak örültek, hiszen öt gyermekükből a legnagyobb kenyérhez jutott. Kezdetben a Székelypálfalvához tartozó Cika-dűlő Vaska nevű tanyáján tanított, majd *A bágyi csoda* helytörténeti olvasókönyv helyszínén.¹⁷ Első vele kapcsolatos emlékem bágyi tanítóskodásához fűződik. A cipőm talpalására vártam édesapja „suszterájában”, amikor a délelőtti tanítás után a Bágyi hegy tövéből „leszaladt” – halaszthatatlan családi ügyek megbeszélése végett. Később tudtam meg, hogy mit jelent tanítónak lenni egy „nem kollektivizált” faluban; tizenkilenc évesen – IMSZ-propagandistaként és az RKP esti tanfolyamának a vezetőjeként – falusfeleit, szomszédjait és rokonait¹⁸ kellett meggyőznie a szocialista mezőgazdaság felsőbbrendűségéről. Azzal mentette ki magát, hogy nem párttag. Az ezt követő fenyegetésekre a szívizom-gyulladásáról kiállított orvosi bizonyítványát vette elő; dr. Gligercsik körorvos és dr. Bakk Elek, a székelyudvarhelyi kórház főorvosa állította ki, aki nem

15 Ifj. D. M. kőművesmester. „A mindenféle rendszert kiszolgáló, dologkerülő R. S. is az ellenségünk volt; az egyházból való kilépésem után is ellenem agítált a körzetis pártaktivistánál, hogy ne kapjam meg a biztosítási ügynöki állást.” A ’46-os földreform alkalmával sem részesültek „igényjogosultságban” [Recsenyédén „igenjogosultságot” emlegettek], arra hivatkozva, hogy amerikai testvérbátyjuk földjeit használják. (Balázi Dénés elektronikus levele 2023. június 15-én.)

16 Balázi Dénés: Jézus Pilátus előtt. *Atalvető*, 2000. 113 –116. p.

17 Szerkesztette a szülőfalujának kijáró szakértelemmel Dáné Szilárd, Hargita megyei magyar szakos tanfelügyelő. Kiadta a Kendertő Egyesület és az F&F International Kft. Bágy, 2022. A borító Török Erzsébet *Tűzkerék* című festményének felhasználásával készült, a hátlapon Cseke Péter ajánlása. A kötetben két fénykép örökíti meg Balázi Dénés első osztályosai körében. A felvételt a gyepesi Csiki Mihály körzeti iskolaigazgató készítette.

18 „Bágyban a Balázi Józsefék ágáról voltak közelebbi rokonaink. Lőrincz Balázs kőműves – Balázi Eszter fia – második unokabátyám volt.” (Balázi Dénés elektronikus levele 2023. június 15-én.)

ijedt meg a párt által elindított kivizsgálásoktól sem, és már jól bevált a Vaska-tanyáról való áthelyezése alkalmával is.

Egy másik alkalommal – 1955 novemberében történt – édesanyjuk válságosra fordult sorsa szőlította haza, Homoródmente jótevője, Vogel József doktor úr¹⁹ ugyanis kétoldali tüdő- és mellhártya-gyulladást állapított meg az asszonynál. „Vajon megmarad-e szegény jó anyánk, de mi lesz velünk nélküle?” – zokogtak otthoni kis húgai, Eszti és Magdus, akikkel együtt jártam az osztatlan recsenyédi elemibe Dombi Mózes²⁰ tanító bácsi keze alá. A recsenyédi kollektív gazdaság határában november végén is szedetlen volt a törökbúza, kiásatlan a cukorrépa. Az asszonyok ahhoz voltak szokva, hogy ha az Isten termést adott, azt kötelesség betakarítani. „Most itt vagyok a doktorok s a jó Isten kezében” – nézett a nagyobbik fiára, s arra kérte: imádkozzanak érte. Mert ha az éjszakát túléli, akkor megszabadulhat.

„Ezek a drága doktorok és nővérek úgy álltak mellettem, mint az angyalok, egész éjjel szerre itt virrasztottak mellettem. Lehúzták a

19 Dr. Vogel József (1908–2007). A családtagok úgy emlékeznek, hogy felmenőik a dél-bánsági Zichyfalváról kerültek Erdélybe. Az édesapa előbb Szászrégenben, majd Csíkszeredában főállatorvos; az édesanya Bartalis Agost főszolgabíró lánya. (Lásd: Daczó Katalin: *Jeles alcsíkiak A–D*. Életrajzi adattár. Csíkszereda, 2020, Alutus Könyvkiadó.) V. J. 1936-ban végezte el az orvisit Iuliu Hațieganu professzor növendékéként. A nyilvánosan meghirdetett állások közül a homoród-szentmártoni körzetet választotta.

20 Dombi Mózes (1989–1968) egyik tanítványa, Lakatos Gyula lelkész így emlékezett meg róla: „Dombi Mózes tanító úr 31 évet töltött Recsenyéden mint énekevezértanító. Hogy ilyen hosszú időn át volt Recsenyéden, annak is köszönhető, hogy Homoródszentmártonban született és a családi birtok jövedelme segítette a család fenntartásában. Mezőgazdaságot nem folytatott, de teheneket tartott, és azokat szakszerűen és szépen gondozta. Az iskolába késve érkezett növendékek előtt előszeretettel hangoztatta, hogy ő is korán kel, az állatokat elrendezi, és mégis elérkezik. Itt jegyzem meg, hogy mindig kifényesített csizmával, szépen öltözködve járt. Növendékeitől megkövetelte a leadott anyag pontos tudását. Földrajzból például háttal a térképnek állva kellett mutogatni a megyéket, és azoknak székhelyeit. Nagyon szép írása volt, és a szépírást gyakoroltatta. Növendékei annyira utánozták, hogy ötven év távlatából is meg lehetett ismerni, hogy ki volt az ő tanítványa. Mesélve tanította a tananyagot, és azokat még felnőttkorban is emlegették növendékei. Rá is illet az a mondás: abban volt nagy, hogy néhányszor úgy tudott kérdezni, hogy egy életen át tudtunk felelni. A mezőgazdasági ismereteket, különösen a gyümölcsfaoltást megtanította, és meg is követelte, mert tudta, hogy legtöbbjüknek az lesz a kenyeré és az élete. Idős korában is a faluban az egyetlen értelmiségiként a kulturális élet fejlesztője és gyarapítója volt. Példaadó életének, komoly munkájának köszönhetően végtisztességként a falu nagy része jelen volt.” (*Szemelgetés Recsenyédtörténetéből*. <https://szekelyhon.ro/aktualis/enyesztol-megmentett-iratokbol-idosek-visszaemlekezeseibol-falumonografia> (Letöltve: 2023. július 28.)

lázamat...” – ezzel fogadta másnap az édesanyja. Erre a jó hírre ő is valami jót akart mondani: „Ősszel jelenkezem a felvételire, megyek a teológiára!”

A falunkbeli Lakatos Gyula²¹ akkor már negyedéves teológus volt, ő is biztatta. Húsvéti ünnepünkön aztán a légációba hazaérkező Balázi Dénes prédikációját hallgathattuk. Gimnazista koromban a felszentelt lelkésszel futottam össze az udvarhelyi „patkóban”; székelyszentmihályi lelkészként a szomszédos Bencéden élő Izsák Domokos népi költőhöz és elbeszélőhöz kalauzolt el,²² aki az 1946 és 1948 közötti „népi demokratikus” korszakban a Magyar Népi Szövetség²³ parlamenti csoportjának a tagja volt.²⁴ Évek múltán, ha utam Farkaslakára vezetett, sosem mulasztottam el felkeresni a falusiak hetilapjának megbecsült munkatársát, de arról sosem beszélt, hogy miként került el bebörtönzött teológus kollégái (Sándor Balázs, Benedek Ágoston és a többiek) sorsát.

-
- 21 Lakatos Gyula (1933–2017) 1956-ban végezte el a teológiát. Székelykálon, majd 35 éven át Homoródkarácsonyfalván szolgált. Nyugdíjazását követően hazaköltözött Recsenyére, felújíttatta a szülői házat, és hozzálátott a falu történetének a megírásához. Már nem érthette meg a *Szemelgetés Recsenyéd történetéből* megjelenését.
 - 22 Az erdélyi népi költők antológiája Keszeg Vilmos válogatásában és gondozásában jelent meg (*Kicsiny dalaím*. Székelyudvarhely, 1999, Erdélyi Gondolat Könyvkiadó). Homoród mentiek: Báró József (Városfalva), Csomor Józsefné Jobb Vilma (Homoródszentpéter), Demeter Domokos (Városfalva), Fekete Domokos (Oklánd), Hátszegi Dénes (Homoródszentpál), Molnár Dénesné Széky Julianna (Homoródszentmárton). Bár az antológiában nem szerepel a városfalvi Vass Dénes, alapvető tanulmányában Keszeg Vilmos utal rá (www.kjnt.ro/szovegtar). A manapság nemzetközi rangnak örvendő költő, Balázs F. Attila írását (*Vass Dénes bácsi vigasztaló szavai*) magam adtam le a falusiak hetilapjában (Falvak Dolgozó Népe, 1980. 16. 5.). Azért fontos Vass Dénes bácsi említése, mert őt évre ítélte veje, a Gyepesben született Bálint Ferenc (1925–1989) révén beavatottá vált a többi elhurcolt lelkész és családjaik tragédiájába. (Geréd Gábor székelyudvarhelyi vállalkozó közlése 2023 májusában.)
 - 23 „A baloldali szervezet a szovjet ígéretek hatására együttműködött, és a Petru Groza vezette kormány irányvonalát hajtotta végre a későbbi, fokozatos hatalomátvétel során. [...] Az 1946-os parlamenti választásokon (melyet a kommunisták által vezetett Demokratikus Pártok Blokkja nyert) 29 MNSZ-képviselő került be az országgyűlésbe. Az MNSZ vezetői által képviselt irányvonalat sok magyarországi, illetve erdélyi kortárs (például Márton Aron és köre) megdöbbenéssel tartotta.” (*Elmúlt jelen. A romániai magyarok története a kommunizmustól a rendszerváltásig*. Kolozsvár, 2021, Iskola Alapítvány Kiadó. 12. p.)
 - 24 Izsák Domokos (1895–1977). Lásd: Cseke Péter: Ki hallott Izsák Domokosról? In Cseke Péter: *Látóhegyi tőprengések*. Bukarest, 1979, Kriterion Könyvkiadó. 19–33. p.

Merthogy a Sándor Balázssal Recsenyédre érkező Orbán László őt is be akarta szervezni az EMISZ-be. Azon a vasárnap délutánon Homoródújfaluban volt, hogy anyai nagyanyját meglátogassa. „János öcsém úgy emlékezik: azzal búcsúztak el tőlünk, hogy miután hazaérkeztem, Homoródszentpálon keressem őket. Föltétlen találkozni akarnak velem. Édesanyám a lelkemre kötötte: hozzam el vendégeimet vacsorára. Balázsra való tekintettel még azt is hozzáfűzte: meg is szállhatnak nálunk. Szentpálon kinyúlott a multság. Balázs társaságában volt az én székelykeresztúri képzős osztálytársam, Barabás Árpád is, akinek másnap találkája volt a barátnőjével, így rábeszélte Balázskéat, hogy induljanak Oklándra, illetve Karácsonyfalvára...” (Balázi Dénes 2023. július 3-án kelt elektronikus levele.)

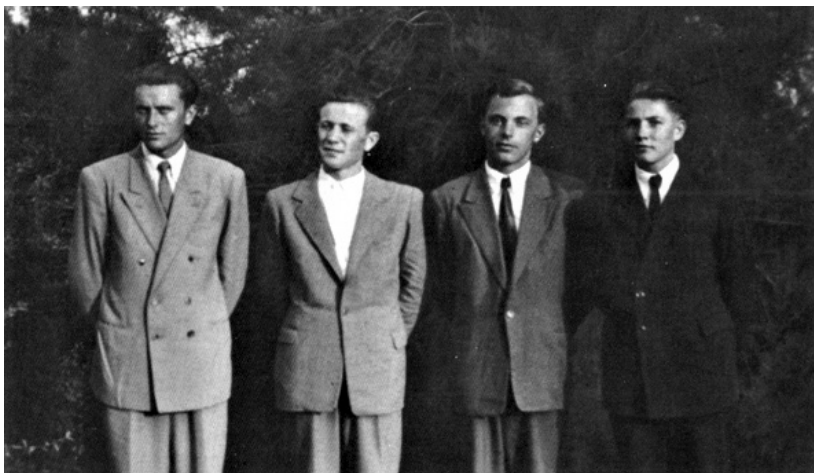
PÁRHUZAMOS LÉLEKRAJZOK

Miközben Balázi Dénes minden idegszálával kedves professzorának, Simén Dánielnek a „megfeszítésére” koncentrált, siménfalvi teológus társában folyton Gellérd Imre meghurcolásának epizódjai elevenedtek meg.

Amikor az úgynevezett „védelemnek” adták át a szót, Balázi Dénes első gondolata az volt, hogy *tanúvallomást kellene tennie* professzora mellett, szembe kellene szállnia a koholt vádakkal. De annyira letaglózta a félelem, hogy hat évtizeddel később is lelkiismeret-furdalás gyötörte – miként 2020. február 9-én kelt konfessziója bizonyítja –, mert akkor is tisztában volt azzal: az önvád alól sosem lesz felmentése! „Maradok ezzel az önváddal, mint Péter, amikor harmadszor kukorékolt rá a hajnalhasadásban az önvádat kiáltó kakas... [...] Péter, a Kőszikla, akire Jézus rábízta a tanítványok, a követők seregét, hogy tovább vigyék az idők végezetéig az emberiség boldogításának/üdvözítésének szent ügyét.” Apokaliptikus vízió kerítette hatalmába: a tárgyalóterem pulpitusa mögé feszített vörös zászló címeréből egyszer csak „kilépett” a sarló, s átváltozott rémes *vörös kaszává*. Az önváddal küszködők nem is sejtették, hogy ők maradtak meg szem- és fültanúnak, hírmondónak a megpróbáltatások eljövendő idejére.²⁵

Amikor ezeket a sorokat írom, akkor tudatosodik bennem, hogy Jakab Dénes neve nem ismeretlen előttem: a *Keresztény Magvetőben*

25 Balázi: i. m.



Unitárius teológusok 1957-ben Oklándon: dr. Szabó Árpád végzős teológus (későbbi püspök), Balácsi Dénes teológus, Benedek Ágoston végzős teológus és Kelemen Csongor teológus (mindkettőt EMISZ-ügyben ítéltek el).

(Forrás: Szerk. Bálint Dezső – Kovács Piroska – Balácsi Dénes – Oszváth Imola: Lámpások voltunk... Udvarhelyszéki pedagógusok élettörténete – Emberek és kontextusok 3. Marosvásárhely, 2009, Mentor Kiadó, 370. p.)

írt az első kötetemről, kiemelve annak unitárius vonatkozásait.²⁶ Örömmel fedezem fel azt is, hogy Székely Kinga Réka homoród-szentpéteri papnő annak a hiteles lelkésznek állított emléket, aki a sokféle lelkészi szolgálatminta közül az értelmiség társadalomalakító küldetését megélő tudós papét választotta.²⁷ Jakab Dénes gyermekkorának és ifjúkorának meghatározó fényforrása ugyanis Gellérd Imre volt. Miként ez a róla írt nekrológiából is kiderül:

„Gellérd Imre a kimondottan egyházi jellegű tudományokon kívül az ismeretek széles skáláján mozgott otthonosan. Jártas volt a pedagógi-

26 „E könyvet azért kell az unitárius lelkésznek ismernie és használnia, mert hitet, kitartást, kedvet, gondolatot ad a hivatáshoz, mert utat mutat az eszményi falu, a magasabb színvonal felé, és megbecsüléssel szól a falusi értelmiség munkájáról. Látszik, hogy a könyvecske szerzője a homoródmenti Recsenyédén nőtt fel, és itt formálódott ki benne ez az egészséges életszemlélet, ami dicséretére válik nemcsak az írónak, hanem annak a közönségnek is, melyből felemelkedett.” (Jakab Dénes: Cseke Péter: Víznyugattól vízkeletig. Riportok. Bukarest, 1976, Kriterion Könyvkiadó. 149 p. *Keresztény Magvető*, 1977. I. 69–70. p.)

27 Székely Kinga Réka: Jakab Dénesre emlékezve. <https://unitarius.org/jakabdenesre-emlekezve/> (Letöltve: 2023. július 28.)

ában, melynek nemcsak irodalmát ismerte, de mint gyakorló nevelő – tanár is – mintaszerű eredményekkel dicsekedhetett. Előadásainak szakszerűsége, áttekinthetősége egyformán ragadta meg és kötötte le a felnőtteket és a gyermekeket. Egyházi kereteink között alkotó módon kapcsolódott a zenéhez és a költészethez. Ezt bizonyítják azok az énekek és versek, melyeket főleg a gyermekek számára írt, s amelyek széles körben ismeretesek egyházunkban. Az általános műveltségi színvonalat meghaladó mértékben volt otthonos a lélektanban, az egyetemes irodalomban, az idegen nyelvek ismeretében, matematikában és fizikában, társadalomtudományban, egészségügyi ismeretekben. Szinte fel sem mérhettük ismereteinek határát. És nemcsak az ismeretek rögzítésében és elraktározásában volt rendkívül fogékony, de azok előadásában is páratlan tehetségről tett bizonyosságot. Gellérd Imre az örökkévalóságba vonult unitárius lelkészek arcképcsarnokában azok közé sorakozott fel, akik kifejezetten jellegzetes egyéniségükkel előkelő helyet érdemelték ki maguknak. Gondolkozásmódjában dialektikus volt. Előadásában, prédikációjában, lelkipásztori beszélgetéseiben mindig a téma szélső pontjait állította egymással szembe. Az ellentétek kiemelése, az összefüggések megragadása, azok ésszerű rendszerezése jellemezte őt. Mint prédikátor minden szolgálatára külön készült, s minden egyházi beszédét megírta. Azok tipikusak, sajátosan egyéniek voltak...”²⁸

A SECURITATE CÉLKERESZTJÉBEN

Jakab Dénes eszményképe 1943-ban kitűnő minősítéssel végezte el az Unitárius Teológiai Akadémiát, ezzel párhuzamosan pedig a Bolyai Tudományegyetemen a magyar–francia szakot; 1943–1947 között a székelykeresztúri unitárius gimnáziumban tanított, ugyanakkor az egyházközség segédlelkésze is; 1947-ben megpályázta a Nyikó menti Siménfalva lelkészi állását, és nagy távlatú munkába kezdett: a hitélet színvonalának növelésére törekedett.

Ezt még a Bukaresti Népbiztonsági Főigazgatóságnak küldött jelentések is elismerik, de „kétarcúságára” is felfigyelnek: „a párttagokkal szemben meggyőződéses demokrata, másfelől befolyásolja a fiatalokat

28 Jakab Dénes: Meghalt Gellérd Imre. *Keresztény Magvető*, 1980. 86. évf. 1-2. sz. 45–51. p.

a velük rendezett vallásos, misztikus, a fiatalságra káros színdarabokkal, amelyeket ő írt”.²⁹ Oláh Sándor 2014–2015-ben áttekintette a Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Levéltárának (ACNSAS) a Gellérd Imrére vonatkozó anyagát, és kimutatta, hogy folyamatosan ellenőrizték a levelezését, „megbízható” lelkésztársak éppúgy jelentettek róla, mint helyi informátorok.

Both Francisc állambiztonsági főhadnagynak 1951 és 1953 között azt jelentették a helyi besúgók („Misi”, „Pityu”), hogy a siménfalvi lelkész „olyan propagandát csinál”, hogy „ha például egy gyűlést szervezne a néptanács vagy mások, nem mennek, csak akkor, ha a pap kihirdeti...” Amiből azt a „messzemenő” következtetést vonták le, hogy „gyanús”, „izgató elem”; aki arra törekszik, hogy a lakosság ne ismerje meg „a demokratikus rendszer céljait, a párt- és kormány-határozatokat”. „Bako Laurențiu” fedőnevű hálózati személy 1958 nyarától 1959. november 6-ig 13 alkalommal jelentett egyházi eseményekről, Gellérd Imre és lelkésztársai tevékenységéről, szóbeli megnyilvánulásairól. (Amiért rendszeresen anyagi juttatásokban részesült.)

Az ügynöki jelentésekből kiderül, hogy a siménfalvi lelkész gyakran utazik Kolozsvárra, és minden alkalommal felveszi a kapcsolatot dr. Simén Dániellel, akivel politikai kérdésekről beszélnek; többször készített prédikációkat a teológusoknak, amelyeket postán küldött el. Ezeket az információkat a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet titkára, „Incze Walter” – a korábban már említett Izsák Vilmos? – hálózati ügynök hozta a Securitate tudomására. Aki azt a feladatot kapta, hogy kövesse a papok ellenforradalmi tevékenységét. Máté Alexandru tartótiszt utasítása: Izsák beszélgesse el azokról a prédikációkról, amelyeket a lelkész készített az 1956. őszi magyarországi eseményekkel kapcsolatosan.³⁰

Ez már lélektani előkészítése volt az 1959. június 4-én tartott tárgyalásnak, amelyen a Simén Dániel és Gellérd Imre beszédeit tartalmazó – 1956–1957-es keltezéssel kiadott – prédikációskötet volt a legfőbb vádpont.³¹

29 Vö. Oláh Sándor: „...a papok mind hallgattak”. Diktatúra a mindennapokban: Gellérd Imre unitárius lelkész félelmei. *Betekintő. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára negyedéves tudományos folyóirata*, 2020. 3. 75–95. p.

30 Lásd: i. m.

31 Lásd: Pál János: *1956 és következményei Simén Dániel unitárius teológiai tanár életpályájában*. <https://www.archivnet.hu/1956-es-kovetkezményei-simen-daniel-unitarius-teologiai-tanar-életpályájában> (Letöltve: 2023. július 28.)

A prédikációkra vonatkozó második kihallgatáson (június 4.) a hangsúlyt arra helyezték: mi készítette őt arra, hogy ellenséges jellegű beszédet írjon és fogadjon el Gellérd Imrétől. Simén védekezése ezúttal is a következetes háritásra támaszkodott. Attól a pillanattól fogva, amikor elhatározta, hogy a Román Népköztársaságban fog élni – mondta –, úgy döntött: minden szempontból be fog illeszkedni az új rendszerbe. Nem tartotta, és nem tartja magát olyan személynek, aki a fennálló rendszer ellen akarna izgatni. A prédikációk kiadásánál meg sem fordult a fejében, hogy azok tartalmuknál fogva államellenes tevékenységet fejtenének ki. Fenntartotta, hogy a beszédeknek nincs ellenséges, károsító hatásuk a népi demokratikus rendszerre nézve, egyetlen célja ezekkel az volt, hogy a híveket lecsendesítse és lelkileg megnyugtassa őket. Ez a következetesen tagadó magatartás patthelyzetet teremtett. Simén kitarzott amellet, hogy azok a prédikációk az akkori politikai helyzet ellenére sem voltak veszélyesek a népi demokráciára.

„ISTEN MEGÓVOTT A JÚDÁSSÁ ALACSONYODÁSTÓL”

A Kolozsvári Katonai Törvényszék 1960. április 8-i tárgyalásán hét „reakciós” prédikáció írásával vádolták meg Gellérd Imrét, amelyekért hét évi börtönbüntetést és kényszermunkát szabtak ki rá. „Isten megsegített – vetett számot szabadulása után életével – a Júdássá alacsonyodástól, a végső megaláztatástól. Tiszta maradtam. Noha akkor hittem, hogy meg tudtam volna váltani szabadságomat, és elkerülhettem volna a börtön poklát – elveimet feladni, barátomat elárulni képtelen lettem volna. A tisztesség, a morális integritás fontosabb, mint a boldogság, sőt az életnél is fontosabb. Amit tettem, abban nem volt hősiesség: másként nem tehettem. Rettenetes büntudatot éreztem családom feláldozása miatt, hisz az én gondjaimra bízta őket az Úristen. Azonban a felelősségnek két oldala van. Ha másként teszek, ha árulóvá válok, soha sem tudtam volna többé gyermekeim szemébe nézni. Élni se tudtam volna, ha saját emberségemet, lelkemet a sátánnak adom.”³²

Így sem tudott igazán élni. Nem arra számított, ami a börtön világából kilépve fogadta. „Még tragikusabb volt, hogy felesége nem látott esélyt a közös élet folytatására – olvashatjuk Koppándi Zsolt Péter teológiai tanár

32 Leánya, Gellérd Judit idézi édesapja naplójából: *A Liberté rabja. Dr. Gellérd Imre (1920–1980)*. Kolozsvár, 2005, Odfile-Uniquiest. 77. p.

életműelemző tanulmányában³³ –, és időközben elvált tőle. Úgy tűnt, hogy mindaz, ami életben tartotta, egy pillanat alatt szertefoszlott. Ezt tetézte még az is, hogy nem térhetett vissza korábbi szolgálathelyére, Siménfalvára, és egyháza vezetői is hűvös magatartást tanúsítottak irányában.” Homoródszentmártonba is csak három hónapi huzavona után helyezik ki, s neki el kellett fogadnia az új helyzetet.

Néhány messzebb látó értelmiségitől eltekintve³⁴ homoródszentmártoni hívei nem voltak (egészen) tudatában annak, hogy valójában ki is él közöttük – és *értük*. A képzőművészek 1980-as tárlatmegnyitója előtt Nagy Attila községvezető személyesen hívta meg – nemcsak élőszóban, hanem „pecsétetes papírral” is – mind a 14 Homoród menti lelkészt, de mindössze ketten mertek eljönni: Kozma Albert falumbeli lelkészbarátom és a Gellérd Imre örökébe lépő, frissen végzett Kászoni József, aki a Dávid Ferenc Nemzetközi Ifjúsági és Konferencia Központ megteremtésével írta be nevét az egyházépítés történetébe.

A keményfalvi születésű budapesti unitárius püspök, Bencze Márton (1919–2003)³⁵ teológiai évfolyamtársa volt Gellérd Imrének. Az ő nekrológiájából tudom, hogy kollégája elmélyülten, módszeresen készült élethivatására.³⁶ Amit az is eleve meghatározott, hogy szülei mindketten a festői szépségű, regösénekéről híres Kénosban születtek, és gyermekkorában – félárvaként – ő maga is évekig élt édesanyja rokonainál. „A székely népmesék, néphagyományok ékes világában enyhül az árvaság, megfogamzik benne az egyszerű falusi emberek iránti odaadó ragaszkodás – idézi Jakab Dénes –, mely egész életében jellemző tulajdonsága maradt.”³⁷

A kezdet és a vég szülőföldjén talált egymásra: 1920. január 3-án született – 1980. január 3-án vetett véget életének. Siménfalván átélt félelmei újból letaglózták; nem tudott kitérni előlük; nemcsak a letartóztatástól tartott – gyülekezetében is kitámadták, megfenyegettek.³⁸ Örökre elnémítottak egy olyan szellemet, amelynek viharfelhőket oszlató harangzúgásként kellett volna végigzúdulnia – nem csak a Homoród völgyében.

33 Koppándi: i. m. 43–78. p.

34 Gondolok Nagy Attila községvezetőre, Máthé András, Geréd Gábor, Forrai Tibor tanárookra.

35 1994 és 2001 között a Magyarországi Unitárius Egyház püspöke.

36 Bencze Márton: Gellérd Imre (1920–1980). *Unitárius Élet*, 1988. 2. sz. 10. p.

37 Jakab: i. m.

38 Koppándi: i. m.

Amikor végre lehetősége nyílt volna, hogy a teológián előadjon, más személyre esett a választás. Újraírta doktori dolgozatát, románra is lefordította, de ez sem változtatott a helyzeten.³⁹ „Még belegondolni is fájó, mennyivel különb lehetett volna az unitárius gyakorlati teológiai irodalom, ha ezt a kiváló elmét alkotni hagyták volna, és mennyivel képzetesebb lelkészemzedékek hagyták volna el a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetet, ha őt tanítani engedték volna.”⁴⁰

„NEM VAGYUNK A CSODAVÁRÓK NÉPE...”

A legációra készülő teológusok szívesen tanultak Gellérd Imre prédikációiból. Szerették azokat, mert mindig világosan és közérthetően, életből vett képekkel, bibliai metaforákkal érzékeltette időszerű mondanivalóját. „A kézzelfogható képi megfogalmazásból logikusan vezetett a meggyőzés útján a keresztyéni cselekvésre – írja emlékezésében Balázs Dénes. – Az egyik prédikációjának az unitáriusokra jellemző mozgósító befejezése így szólt: »Legyünk csodatevők, mert nem vagyunk a csodavárók népe!«”



Tükör, 2023

(80 x 80 cm, vászon, vegyes technika)

39 Ezt magam is átéltem a nyolcvanas évek derekán: nemcsak a Homoród menti Művelődési Hetek szervezésétől tiltott el a szeku, a doktori értekezésem megvédését sem engedélyezte.

40 Koppándi: i. m.

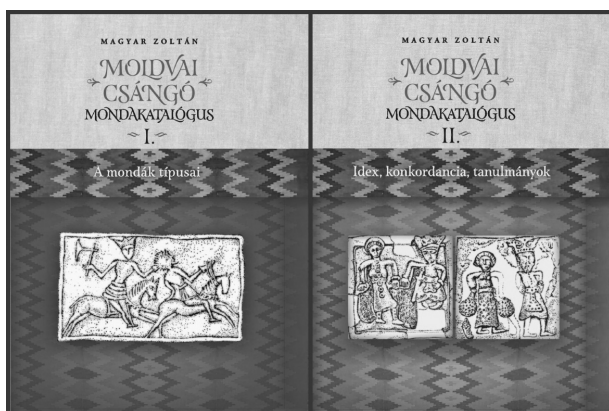
Halász Péter

„SZÁLL AZ ÉNEK, SZÁJRUL SZÁJRA...”

– Magyar Zoltán moldvai magyar mondakötete¹ –

Két hatalmas, ezer oldalt meghaladó terjedelmű kötetet tett az asztalunkra Magyar Zoltán néprajzkutató, a nemzetközi folklorisztikában az első olyan mondakatalógust, amely hatalmas adatbázis alapján, átfogó igénnyel mutatja be a moldvai magyar népcsoport által őrzött mondavilágot. A két kötet a magyar népi kultúra archaikus jellegű hagyományvilágának több évszázados, ha nem évezredek örökségét foglalja össze, egyesítve magában sok-sok nemzedék kulturális hagyatékát és teremtő képzeletvilágát. A moldvai magyarok mondáinak többsége az erdélyi magyar folklórban gyökerezik, innen vitték magukkal az elmúlt 6-700 esztendő során Moldvába költözésük, telepítésük, üldöztetésük vagy bujdosásuk idején.

Magyar Zoltán munkája elején megfogalmazza témája műfajának lényegét és moldvai sajátosságait: „*A monda eszenciája mindannak, amit egy nép, népcsoport vagy egyetlen település népe önmagáról, földrajzi környezetéről, múltjáról és mindennapi életére is ható vélekedésekről és*



1 Magyar Zoltán: *Moldvai csángó mondakatalógus I–II.* Budapest, 2022, Kairosz Kiadó.

jelenségekről – a népmesével ellentétben – igaznak gondol. A monda olyan kulturális 'komplexum', vagy inkább termék, amelynek tematikája szinte végtelen, és sokszínűsége központi jelentőségűvé teszi a népköltészetben.”

A monda egyik fontos tulajdonsága, hogy folytonos kölcsönhatásban van az úgynevezett „magas kultúrával”, ami a csángók esetében elsősorban a római katolikus vallás területén érvényesül, a kevés Erdélyből származó és az egy szem – Petrás Ince János – közülük kikerült pap, főként pedig a jó néhány közülük való, Kézdivásárhelyen tanult, általuk *deáknak* nevezett kántor révén valósult meg. Legalábbis amíg félre nem szorították őket a románosítás szolgálatába álló, Jászvásáron képzett papok. Sajátosan jellemző továbbá a moldvai magyar folklóranyagra, hogy – akárcsak a népdalkincsben vagy az utóbbi néhány évtizedig a díszítőművészetben – ritkán találkozhatunk köztük úgynevezett modern, „új stílusú” mondákkal. Ezért a szerző szerint mélyreható lokális és regionális jellegzetességükből fakadó tulajdonságaik miatt a különböző néprajzi csoportok kutatása nem nélkülözheti egy-egy tájegység mondahagyományának beható ismeretét. Mert *„a moldvai csángó mondahagyomány, noha számottevő mértékben hatott rá a középkor óta s kivált az utóbbi kétszáz évben a moldvai román népi kultúra, a magyar népi műveltség ez ideig még kellő mélységében meg nem ismert része. Olyan, a történelmi fejlemények és a telepések újabb és újabb hullámai által egymásra rétegződött hagyományanyag, amelyben a 19. századra a székelyes jegyek váltak meghatározókká, megőrizve, vagy magukba olvasztva a magyar népi kultúra (akkor még közkultúra) középkori rétegét is.”*

Miként csoportosítható a moldvai magyarok hatalmas mondaanyaga? Magyar Zoltán a moldvai csángó mondakatalógusának első kötetében tizenhat nagy tematikus csoportot különböztetett meg. Vannak a világmindenség, a természeti jelenségek, az ember, a különböző népek és tulajdonságaik, valamint az állatok és a növények keletkezésére „emlékező” eredetmagyarázó, népi biblikus történeteket tartalmazó, az első emberpárral, az özönvízzel, Jézus Krisztussal, az ördöggel és Szent Péterrel foglalkozó, úgynevezett apokrifek; továbbá történelmi hagyományokat, vallásos témákat, a bűn és a bűnhódás tanulságos összefüggéseit, a különféle kincsek elrejtését és megtalálását leíró, egyéb földrajzi és történelmi jellegű hagyományokat bemutató, a sorsot és előjeleit megidéző, a halállal és a halottakkal történt eseteket felelevenítő, a

túlvilágra, a természetfölötti lényekre és azok képességeire, mitikus állatokra és növényekre vonatkozó képzeteket tartalmazó, végül különböző hiedelmekről, hiedelemtörténetekről és a mindennapi mágia jelenségeiről szóló mondák. A kötet végén található az 584 tételből álló bibliográfia és a használt rövidítések jegyzéke.

A mondakatalógus II. kötetének első részében találjuk a tudományos mondakutatás számára rendkívül fontos motívumindexeket, továbbá a moldvai csángó mondák típusait és motívumait, valamint a magyar és nemzetközi mesetípusok konkordanciajegyzékét és az ezekhez tartozó rövidítéseket. Ezt követi a folklórtudományos szakismeretekkel talán kevésbé rendelkező olvasók érdeklődésére valószínűleg leginkább számot tartó, az első kötet nyersanyagszerű adattárára alapozó, a moldvai csángómagyarok mondahagyományát bemutató, elemző, értelmező, *A moldvai csángók mondahagyománya* címet viselő fejezet. Erről fogok a *Székelyföld* érdeklődő olvasói számára részletesebben beszámolni.

Magyar Zoltán szerint „*A Keleti-Kárpátok és a Prut folyó közé eső nagytáj egyike a magyar népi kultúra legfontosabb vidékeinek*”, hiszen Moldova területén szórványosan a honfoglalásunk előtt is éltek, utána is élhettek magyarok, ugyanis ez a vidék a magyarság korábbi szálláshelyének, Etelköznek a legnyugatibb nyúlványa. Azt pedig ma már nagy biztonsággal kijelenthetjük, hogy a moldvai magyarságnak a legkorábbi rétege a 13. századtól datálódik. Erről a 18. század végétől egyre gyakrabban a csángó jelzővel is ellátott, vagy főnévként használt kifejezéssel illetett csoportjáról a szerző úgy ír, mint ami „*a magyarságtól nyelvi, művelődési tekintetben részben már eltávolodott, de a románságba nem integrálódott moldvai magyarokat jelöli*”.

Rendkívül értékes ebben a fejezetben a történelmi áttekintés, amiből fontos eseményként emelkedik ki Lackfi András székely ispán, Lajos király parancsára indított, 1345. évi hadjárata, amelynek eredményeként felszabadította Moldvát a tatár uralom alól, s ezt követően indulhatott el az erdélyi magyarok nagyobb arányú keletre és a balkáni vlahok északra tartó vándorlása.

A középkori magyarság számbeli súlyát és jelentőségét mutatják a katolikus egyház moldvai püspökségalapításai: a milkói (1227–1375), a szeretvásári (1370–1440), a moldvabányai (1420–1525) és a bákói (1510–1574?), ez utóbbi 1644-től a lembergi érsekség alá tartozott, ugyanis Magyarország erdélyi részének nagyobb részén a protestáns

vallások terjedtek el. Jórészt ennek következtében nyilvánította 1622-ben a Vatikán missziós területté a 15. század végétől török hódoltság alá kerülő Moldvát, s közvetlenül a Propaganda de Fide igazgatása alá rendelte. *„A Vatikán fő célja – mutat rá Magyar Zoltán – az ortodoxokkal szembeni térnyerés volt, amit a 17. századtól mindinkább a római katolikus hívek elrománosítása révén kívántak elérni.”* Ezt a napjainkig tartó folyamatot a 17–19. században elsősorban olasz és lengyel misszionáriusokkal, azt követően pedig a csángó gyermekekből románokká nevelt papokkal igyekeztek megvalósítani. Jól foglalja össze a moldvai népeletre vonatkozó tudásunkat a szerző, amikor azt írja, hogy: *„A moldvai csángómagyarok kulturális állapotát két tényező befolyásolta: (...) a számottevő román hatás, ami nagyságrendekkel nagyobb, mint bármely más népcsoportunk esetében, másrészt példátlan archaizmusuk, ami páratlan a magyar nyelvterületen.”* Továbbá: *„Az anyanyelvű iskoláztatás hiánya miatti nagyfokú analfabetizmus, a magyar nyelvű vallásgyakorlat fokozatos beszűkülése és a 20. század közepéig az urbanizációs háttér hiánya mind a kulturális magába zárkózásukat növelte.”*

Magyar részletesen ismerteti a moldvai csángó szövegfolklórra vonatkozó kutatások történetét. Kiemeli a kolozsvári Faragó Józsefnek az 1950-es években közölt megállapítását, miszerint a *„magyar nyelvterületen a legarchaikusabb, a legelőbb, leginkább változatgazdag, interetnikus vonatkozásokban is bővelkedő hagyományanyagot sikerült feltárnia, mintegy tízszeresét annak, mint amit Petrás Incze János óta sikerült, noha a gyűjtéseknek 1990-ig alig tizede jelent meg, de aztán az ezredfordulótól felgyorsult a gyűjtött anyag közlése. Számottevő mese- és mondaanyagot gyűjtött Kovács Ágnes és Hegedűs Lajos. Az 1940-es években Moldvából Magyarországra települt mintegy másfélszáz székely családban 68 mesélőt találtak, de számításuk szerint legkevesebb 100 van, sőt az sem lehetetlen, hogy még ennél is több. Hegedűs Lajos 97 mesét vett hanglemezre, Kovács Ágnes 124-et jegyzett le; s másokkal együtt a lejegyzett mesék száma meghaladta a 250-et”*. Magyar Zoltán véleménye szerint a mondakatalógus típus- és motívumindexe – szédítő mennyisége ellenére – sem lehet teljességre törekvő adatbázis. De megtudjuk tőle, hogy hamarosan digitalizálva lesz a Moldvai Csángó Szövegfolklór Archívum teljes anyaga, s ezzel lehetőség nyílik a további alkalmazásokra.

Feltételezhető, hogy Moldva középkori eredetű katolikus telepein olyan folklórhagyományok sokasága létezhetett, amelyeket a 18–19.

században érkezett székely telepések nem ismertek. *„A moldvai magyarok mondahagyományának markáns tájspecifikus csoportját alkotják ön-reflexív módon a történeti eredethagyományok is, amik jelentős átfedést mutatnak az 1764. évi madéfalvi vérengzés meneküléstörténetével.”* A mitikus előidőkről több évszázados, szájhagyományban öröklődött folklórhagyomány, Moldva folyóinak medrét létrehozó, a Szeret folyónak nevet adó Szent László királyunk, akihez a Magyar Királyság keleti határának és egykori határoláncolatainak történelmi emléke, a Száraz-Szeret mondanaköre is kötődik. A Száraz-Szeret keletkezését a moldvai magyarok hagyománya már a 15. századtól Szent Lászlóhoz köti, bár én Diószénben hallottam olyan vélekedést is, hogy *„a magyarok elcsapták a méheket, s ameddig repültek, ott lett a határ”*. Két szent királyunk, Istvánon és Lászlón kívül csak a csángómagyarok által Nagyestánként emlegetett Ştefan cel Mare moldvai fejedelem alakja *„terebélyesedett mondanakörre a nép történelmi emlékezetében”*. Nem csodálkozhatunk rajta, hogy az írástudatlan, a szóbeliség világában élő csángók képzeletében Szent István király és Nagy István fejedelem emlékezete olykor összemosódott, amint azt Kallós Zoltán Lujzikalagorban hallotta egy vak férfitől.

Mai ismereteink szerint a magyar mondavilág néhány narratíva-típusa csakis Moldvához köthető. Ilyen a katolikusok húshagyatjának valamelyik szent királyunk – általában Szent László, de Románvásár környékén inkább Szent István – kérésére néhány nappal későbbre tétele; Mátyás királlyá választásának csak innen ismert körülménye, valamint a Mátyás talányát megfejtő lány motívuma. Ilyenek továbbá a kizárólag Moldvából ismert Szent András-napi farkas történetek, továbbá a ház küszöbe alatt sírdogáló, vagy a kútban vartyogó keresztleetlen gyermekek esete. Nem mehetünk el szótlánul a mondabeli Mátyás király és István vajda viselt dolgai közti hasonlóságok mellett. Ilyen nemcsak szerelmi kalandjaik számossága, de a szinte azonos részletek hasonlósága is, mint a vízkérés, a korszóba pottyantott gyűrű, a jeles helyek névadásban játszott szerepük, a török elleni diadalmas hadakozások, de még a diadalmas csatáik helyére épített templomok mondái is. Aztán itt vannak még az álruhában történt cselekedeteik, és természetesen még előkerülhetnek további párhuzamok is, hiszen a Ştefan cel Maréhoz kapcsolódó hagyománykör monografikus igényű feldolgozását ez idáig még nem végezték el.

Nem kerülték el Magyar Zoltán figyelmét a 20. században született, s talán még most is élő *lészpedi szent leány* viselt dolgai sem, amelyek az Árpádok koráig visszanyúló mondai elemeket is tartalmaznak. Bosnyák Sándor tanulmánya, Moldován Domokos filmje, Kóka Rozália könyvei idézik meg a kezdetben *halottlátóként* ismert, elveszett állatok, tárgyak megtalálásának képességével mutatkozó személyt, majd vallásos látomásai, végül igehirdetői és gyógyító szerepköre révén elhíresült alakját és tevékenységét. Aki körül aztán egyre inkább elfogyott a szűkebb és tágabb hagyományos igény. Mint a mondatutató írja: *„János Ilona alakja, képzeletvilága rég letűnt korok évszázadokon átívelő és a moldvai csángó szájhagyományban még a 20. században is organikusnak tűnő jelensége”*.

Megérdemel egy bekezdést ebben az ismertetésben Csíksomlyó moldvai csángó folklórban megjelenő mondavilága is, hiszen a moldvai csángók magyarságtudata és katolikus vallásuk megtartásában, vagy mondjuk inkább úgy: vallásuk, anyanyelvük és magyarságtudatuk vesztésének lassításában a 16. század óta jelentős szerepe volt és van a csíksomlyói ferencesek által szervezett búcsúknak. Ez a kapcsolat a 20. század közepe óta elsősorban fontos és látványos elemére, a pünkösdi szombatján tartott nagymisére, valamint 1990 óta a csobotfalvi Szent Péter és Pál-plébániatemplomban a Moldvából érkezettek számára bemutatott „csángó misére” összpontosul, valójában azonban ennél sokkal mélyebb, az évszázados kapcsolatban gyökerező eseményt jelent. Emlékszem, még a legsötétebb időkben is, amikor csak lopva, titkos erdei utakon jöhettek Moldvából egy-egy somlyói búcsúba, az 1960-as, '70-es, '80-as években úgy beszéltek erről a csodás élményükről, hogy életük során ez vagy az az esemény időben a *somollói búcsúba járásuk* előtt vagy után történt. Magyar Zoltán könyvében a csíksomlyói búcsú moldvai kapcsolataival csaknem félszáz Moldvában (Bákó vidékén) és hét Gyimesben lejegyzett mondaszöveg foglalkozik. Többségük *„a pünkösdi szombati kikerülésről és a vasárnap hajnali napba nézésről”* szól, bár ez utóbbi jelenség napjainkra *„részben turistalátványossággá vált és egyre kevesebb csángó résztvevője van”*. Pedig 1990-ben még fényképeztem a Kis- és a Nagysomlyó közti nyeregben lévő keresztnél olyan napfeljöttére várakozó csoportot, amelynek valamennyi tagja moldvai volt.

Bákótól délre több csángómagyar faluban ismert a kalandos úton megtalált kincsből meggazdagodott Fodor család valós esetből folkló-

rizálódott mondája. Helynévgyűjtéseim során magam is találkoztam Klézsén, Forrófalván és Somoska környékén, sőt még az 1940-es években a moldvai Pokolpatakról a Baranya megyei Egyházaskozárra menekült Dávid Illésnéől is hallottam a nagypataki temetőben nyugvó Fodor András/Márton történetét. Talán nem fogják önzésnek tekinteni a Kedves Olvasók, ha ezzel a magam gyűjtötte szerencsésen végződő kincses esettel mutatok be egy „mondába illő” moldvai történetet, amire egyébként Magyar Zoltán is hivatkozik könyve első kötetének 309. oldalán. A 19. században született Fodor Márton véletlenül hallott a klézsei Háromárok fejiben elrejtett kincsről, s ezt kalandos körülmények között szerezte meg. *„Nem is olyan rég, kétszáz éve sincs, ennek a Fodor Mártonnak volt egy pár lova. S hát olyan szegény ember volt, milyen volt, s ő abból élt, a fuvarosságból. Járt fuvarozni le Galacba. Nagypataki születésű volt, de itt élt Klézsében. Ment akkor es valami fuvarba, s nem tudom milyen pontba ért, hogy immár a lovakat megpihentette, s ő es megebédelt egy vendéglőben. A lovaknak ennik adott, bément, s ott le volt ülve egy asztalhoz nem tudom hány ember, s beszéltek. Magyarul beszéltek, hogy az oláhok ne értsék, s ez a Fodor Márton kihallgatta, hogy mit beszélnek. S azt beszéltek, hogy ilyen s ilyen helyt, a Háromárok fejiben van egy nagy bikkfa, s az a bikkfa odus. S az teli van aranyval, meg van rakva aranyval. Ők tizennégyen tartoznak hejza, s ők fölesküdtek, hogy azt az aranyat nem veszi ki egy es, míg ott nem lesznek mind a tizennégyen. S abból a tizennégyből meghalt egy, s hát ők nem bírják kivenni az aranyat. S ez a Fodor Márton ügyelte a beszédet, s nem még ment Galacba a fuvarba. Jó kemény lovai voltak, s akkor nem volt ilyen ráf a kocsikon, hanem – úgy mondták – fatalpú kerekek voltak, nagy vastag kerekek, de ráf nem volt rajtuk. No, megtért, s fogta hajtani a lovakat, nyárba volt, s mikor Újfaluhoz elért, megdöglött az egyik ló, addig hajtotta. Nem törődött vele, a lovat otthagya az út mellett, s ment elé haza egy lóval. S mikor hazaért, az asszony elkezdett sírni, mert ott nem láttak olyant, hogy valaki menen a kocsiival s egy lóval. Hát az asszony sírni fogott, hogy immár mi lesz velük, miből élnek meg, mert ők az után éltek, meg minden...*

– Ne is törődj velük – mondja az ember –, tedd föl az üstöt málénak, s főzz málét, mert éhes vagyok, s aztán menünk gombászni.

Az asszony sírt:

– Neked van szüved, hogy menj gombászni, mikor a ló megdöglött!?

– Ne is törődj vele.

No, hazahordták azt a sok pénzt, s az ember mindjárt fogott gyarapodni, mindjárt fogott gazdagodni, mindjárt ezt vett, mindjárt azt vett. Megvette azt az erdőt, akkor megvette azt, hol ilyen szőlők voltak, s dézsmára adta ki az embereknek azokat a régi fajta szőlőket. No, hát gazdagodtak, gazdagodtak... De az öreg nem hagyta el a csángós ruhát, mezítláb járt s gatyában, hosszú ingben. Hanem a fia, az immár úriasan járt, s akkor még az unokája es, Fodor Mihály, kivette vót még a Paphegyin es árendába azt a szőlőt az újfalusi határban. Erőst meggazdagodtak...”

Magyar Zoltán szerint ez a kincs-mondatípus – a kihallgatott haramiák nyomán kapott kincs – moldvai specifikum, csakis a moldvai hagyományban ismert.

A *szépasszonyok* hiedelemalakja is jellemzően az erdélyi székely és a moldvai székelyes csángó folklórrepertoár szereplője. „A magyar nyelvterületen kelet felé haladva – írja Magyar Zoltán – a hiedelemvilág egyik legtöbbet emlegetett szereplőjévé lép elő a tündérként és boszorkányként egyaránt értelmezhető szépasszony, olyan sajátos képzetkört képviselve, amely kulturális karakterét tekintve dél és kelet felé mutat, a balkáni hiedelemrendszer olyan földrajzi nyúlványaként, amely elé gátat a Kárpátok hegyvonulata nem, csak a »nyugatias« városi kultúra emelt. (...) Markáns különbözőséget jelent azonban, hogy a Kárpátoktól délre és keletre a kora újkorban nem folytak boszorkányperek. A különféle gyógyítók, látók, mediátorok² – sokszor nyugati keresztény társaikhoz hasonló funkciókkal – nem váltak közellenséggé, hanem betagozódtak egy-egy faluközösség lokális társadalmába, s lelki, fizikai szükségleteket elégítettek ki.” Úgy tűnik, hogy a moldvai magyarok szépasszonya is kevésbé ellenszenves hiedelemalak a boszorkánynál, nemcsak „ránézésre”, hanem az emberekkel való kapcsolatában is. Valóban, mintha a tündér és a boszorkány közti átmenetet jelentő hiedelemlények lennének. Megjelennek a forgószélben és szétszórják az összegyűjtött szénát, elváltják vagy megszoportatják a magára hagyott bubát, elragadnak és tudatvesztésig táncoltatnak egy-egy embert, vagy rogyásig lovagolják a lóvá tett, talán éppen felőlük álmódzó legényt. Sok bosszúságot okoznak a népeknek, de nem nehéz ellenük védekezni szenteltvízzel, lópatkóval vagy lókoponyával.

A természetfölötti tudással és képességgel rendelkező emberek egy csoportját a moldvai magyarok általában *ellátó* névvel illetik, s míg

2 mediátor: elfogulatlan közvetítő

ezek funkciói nyugatabbra rendszerint jobban elkülönülnek, mondhatni szakosodnak a különböző szerepekre (tudós, néző, látó, jós, halottlátó), a Kárpátok keleti oldalán élő magyarok körében ugyanaz a személy gyakran több mágikus feladatot is elláthat. Moldvában még a 20. században is tucatnyi ellátó került a néprajzkutatók látókörébe. Legtöbbjüket testi nyomorúság és anyagi szegénység, ezzel szemben különös érzékenység, mondhatni lelki gazdagság jellemez. A hagyományos világban élő közösségek számos virtuális szükségletét elégítették ki, mint elhalt hozzátartozóikhoz való üzenetközvetítés, gyarló emberek vallásos életre térítése, rózsafüzérrel történő gyógyítás, elragadtatott állapotukban tapasztaltak nyomán a túlvilágról való tájékoztatás. Talán legismertebb közülük a már említett Jánó Ilona, a lészpedi szent leány. A velük kapcsolatos hiedelemmondává csiszolódott, folklorizálódott történetek jelentős helyet kapnak Magyar Zoltán mondakatalógusában.

A szerző gondot fordított rá, hogy az olvasó viszonylag könnyen eligazodhasson a katalógusban. A folklóranyagot a moldvai magyar nyelvterület három régiójára csoportosítva mutatja be és elemzi: Románvásár vidéke, Bákó vidéke, valamint a székelyes csángók, akik elsősorban a Tatros, az Ojtoz és a Tázló völgyét népesítik. Bölcsen külön „moldvai csoportba” helyezi a térség már csak emlékekben létező középkori magyarságának különböző helyekről származó műveltségi hagyatékát, így sikerült egységes látókörbe helyeznie a moldvai csángó magyar mondavilág térben és időben szétszóródó elemeit. A katalógus könnyebb használata érdekében az adatok a táji beosztáson belül időrendben is megtalálhatók. Ugyancsak a tudományos célú használatot könnyíti a második kötetben található motívumindex, amihez további segítséget ígér a katalógus közeljövőben hozzáférhetővé váló elektronikus változata. Ezenkívül reménybeli ígéretről is olvashatunk „egy többkötetes szövegfolklór-antológia összeállítására is, ami reprezentatív összeállítást ad majd a moldvai magyar mondavilágból”. Ez talán hamarosan világnyelven is hozzáférhető lesz, mintaként szolgálva a világ folkloristái számára.

Magyar Zoltán moldvai csángó mondakatalógusa hatalmas anyagot ölel fel, noha korántsem tekinthető teljesnek. Nemcsak azért, mert a recens, vagyis az élő anyag összegyűjtése gyakorlatilag egyetlen, hatalmas munkabírással rendelkező ember, időnkénti segítőkkel meg támogatott teljesítménye, s a témába vágó közlések, kéziratok anyagá-

nak összegyűjtését is elsősorban maga végezte, ha nem is intézményi háttér nélkül, de csak alkalmi segítőkkel és – tudomásom szerint – nem szervezett munkacsoportban. A mondaanyag összegyűjtése mellett hatalmas munka lehetett a mondavilág motívumok szerinti elrendezése is. Bőségesen van tehát még nem csak tallózni-, de aratni- és begyűjtenivaló is a moldvai csángómagyarok halványodóba fordultan is gazdag mondatermő mezein. Hogy mást ne mondjak, a száz esztendővel ezelőtti „Nagy Verekedést” követő földosztáskor a csángóság szétszórását célzó, Románvásár környékén kelet felé, Bákó környékéről dél felé (Foksány és Galac környéke) irányuló telepítések körülményei, aztán a „Másoccori Verekedés” idején, a bukovinai székelyek Magyarországra menekítéséhez Moldvából csatlakozni tudó diószéni, klézsei, lábnyiki, lézpedi, magyarfalui, pokolpataki, pusztinai, szerbeki magyarok szívderítő, vagy éppen szívszorító, de a szóbeliségben nemzedékeken át szájról szájra érlelődve, mára már – jó borként – mondává nemesedett történetek. El egészen a német és az orosz katonaság Moldván futótűzként átcsapó pusztításaiig, a kollektívek szervezése és működtetése idején elkövetett törvényességek és törvényteleniségek megéléséig, amelyeknek emlékeiből napjainkban válnak egyre mondaszerűbb történetek. Nem kell, nem kellene tehát egyre inkább a könnyen halasztható, sokszor hajuknál fogva előszedett elméletekkel tölteni a drága időt, hanem bele kell eresztetni a tóba a tudományos érdeklődés hálóját, mielőtt még kiszáradna az a tó. Megfogadva Kodály Zoltán intelmét, mely szerint *„egyetlen valós adat többet ér száz megalapozatlan elméletnél”*.

Magyar Zoltán monumentális, tudományos igényességében példamutató, ugyanakkor közérthető munkájával a Moldvában élő és a nyelvvesztés folyamatának talán végső, de mindenképpen előrehaladott szakaszába jutott magyar népcsoportnak állít emléket. Szándéka szerint *„olyan néprajzi kézikönyv formájában, amely a nemzetközi folklorisztikában is egyedülálló azáltal, hogy e régió (népcsoport) mondavilágának nem csupán egy-egy szegmensét, hanem teljes műfaji spektrumát felöleli.”* Micsoda távlatok nyílnak meg a Kárpát-medence más tájegységeinek kutatói és gyűjtői számára a magyar, vagy akár a más nemzetiségű etnikumok mondahagyományainak bemutatása és összehasonlító elemzése számára, ami – legalább részben – visszavezetheti a folklórtudományt a túlsúlyosan elméleti területekről a nem kevésbé rejtelmes „való világ”-ba.

Jelképnek is felemelő, hogy a „nemzetközi folklorisztika első, műfaji tekintetben teljes körű mondanalógusá”-nak nyersanyagát a Domokos Pál Péter által „a világ legelfelejtettebb”, mára talán inkább – önhibáján kívül – a „legtöbb félreértést gerjesztő kisebbségének” nevezhető, sokat szenvedett népcsoportunk szóbeli tudása őrizte meg a magyar és az emberiség műveltsége számára.

Magyar Zoltán a moldvai magyarok történelmével foglalkozó írástudók közül azokhoz tartozik, akik nem olykor légből kapott elméleti feltételezésekkel, hanem valós értékek szakszerű összegyűjtésével, új jelenségek és felismerések közreadásával szaporítják a témába vágó közlemények számát. Könyvének méltatásakor végezetül nem állhatom meg, hogy ne valljam be: meghatódva találkoztam Zoltán könyvének számos helyén azokkal az általam több mint fél évszázad alatt Moldvában gyűjtött és itt-ott közölt adatokkal, amelyekre jártomban-keltemben, különböző témakörök után érdeklődve találtam. Egy „önkéntes”, vagyis amatőr néprajzgyűjtő számára aligha lehet szebb jutalom, mint mikor azt tapasztalja, hogy a sokszor talán vak tyúkként talált szemeket, a tudomány tanult tudósa milyen gondosan illeszti be a moldvai magyarok mondavilágából épített, lenyűgöző mesepalotába.



Határok, 2048

(50 x 70 cm, papír, vegyes technika)

Sántha Attila

A MOLDVAI CSABOR ÚR MINT CSABA KIRÁLYFI

– *gondolatok a Moldvai csángó mondakatalógus kapcsán* –

Magyar Zoltán elérkezett korszakos jelentőségű vállalkozása harmadik, önmagában is monumentális munkájához: *A magyar történeti mondák katalógusa I–XII.* (Budapest, 2018, Kairosz Kiadó) és az *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus 1–4.* (Budapest, 2021, Kairosz Kiadó) után itt van a *Moldvai csángó mondakatalógus I–II.* (Budapest, 2022, Kairosz Kiadó). A két kötetben megjelent mű több mint ezer oldalon keresztül részletezi a moldvai magyarság (csángók, székelyek) világmagyarázatát, történeti emlékezetét, összefoglaló képet nyújtva arról.

A moldvai magyarság esetében a kutatás visszatérő kérdése, hogy e néprészek (északi és déli csángók, moldvai székelyek) mit őriztek meg a magyarság többi részénél meglévő mondavilágból, illetve melyek azok az elemek, amelyek kizárólag Moldvában maradtak fenn. Magyar Zoltán e kétkötetes művét végiglapozva azt látjuk: mindaz, amit Moldvában e téren találunk, a lehető legszervezesebben illeszkedik a magyarság többi részének mondavilágához, jórészt ugyanazok az elemek fordulnak elő. A magyar történelem összes nagy alakja felvonul ezekben, kezdve Attilával és Csabával (mint látni fogjuk, a sorrend inkább fordítva lenne helyes), Árpáddal, Szent Istvánnal, Szent Imrével, Szent Lászlóval, Mátyás királlyal, Szilágyi és Hajmásival. Azt nyilván eddig is tudtuk, hogy a számtalan dokumentált székely és kevésbé dokumentált, feltételezett mezőségi magyar kivándorlás során az emberek a mondákat is vitték magukkal – így semmi meglepő nincs ebben. De ott vannak a speciálisan Kárpátokon túli történelmi alakok is: Nagy István fejedelem, Drakula, Cuza fejedelem, Károly román király, valamint a moldvai magyarság kiemelkedő személyiségei: Petrás Ince János és Talmácel páter mint táltos papok, Domokos Pál Péter, aki álruhában jár, de igazából Magyarország királya, az óriási mondavilággal rendelkező Benedek Márton szent ember és Jánó Ilona lészpedi

szent leány stb. A mondai alakok sorát Puskás Öcsi (a lepecsételt bal lábával) és Ceaușescu zárják.

Nemcsak a történeti személyiségekhez kötődő mondákat leltározza fel a könyv, hanem az eredetmagyarázó, valamint hiedelemmondákat is, beleértve az apokrif, biblikus történeteket. Az, hogy mindez egymás mellett van, azt eredményezi, hogy egységben látjuk e mondavilágot, ami megtermékenyítően tud hatni a kutatásokra. Ezen termékeny szinkretizmus mögött talán annak a felismerése áll, hogy a motívumok vándorolnak a kategóriák között, ugyanazon elem előfordulhat történeti, de biblikus vagy szent életéhez fűződő mondában is – na, ilyenkor felcsillan a értelmező (azaz jómagam) szeme, merthogy kezdődhet a munka, a világ értelmezése.

Magyar Zoltán könyvei (nemcsak a *Moldvai csángó mondakatalógus*, hanem a többi is) emellett abban segítenek, hogy kitekintsünk saját magyar kultúránkból, és láthassuk, az illető monda egy-egy eleme a nemzetközi folklór mely motívumához kapcsolódik. Ehhez átnézte a szerző például Hans-Jörg Uther mesekatalógusát, Stith Thompson motívumindexét, Frederic C. Tubach nemzetközi regiszterét, a különböző nemzeti (köztük a román) hiedelemmonda-katalógusokat stb.

Véleményem szerint nincs élő ember, aki ennyire beleásta volna magát a magyar és a nemzetközi mondavilág részleteibe, rejtelseibe, mint Magyar Zoltán, ezért a recenzens itt most le is blokkol, és egyszerűen megemeli kalapját. Kijelenthetjük, hogy Magyar a lehető legjobban végezte el munkáját, amely nem egyéb, mint felleltározni, nemzeti és nemzetközi kontextusba helyezni a moldvai magyar mondavilágot. Ez alapján pedig a különböző részterületek kutatói úgy kezdhetik a munkát, hogy az adatok gyűjtésének macerás munkája nagyjából el van végezve.

A CSÁNGÓK CSABOR URA

Úgy gondolom, semmi egyébbel nem fejezhetem ki elismerésemet és hálámat Magyar Zoltán vállalkozása iránt, mint azzal, hogy a mű alapján, a felmutatott jelzőcölöpök mentén végzek egy kutatást a saját részterületemen.

Kezdjük egy olyan mondával, amely nem található meg a magyarság többi részénél, amelyet ezért idegen eredetűnek vettek (épp senkinek fogalma nem volt, hogy honnan jön), s amelynek mély kapcsolataira a

magyar és nemzetközi társai vizsgálatával jöhetünk rá. E Csabor úrról szóló mondat érdemes egészben idéznünk, mert erősen fontos lesz minden szava.

„D 117. Csabor úr. Csabor úr egy sudár termetű, fiatal herceg, aki híven szolgálja a királyt, egy alkalommal még az életét is megmenti, amiért hálából az uralkodó egy aranycsillagot ad neki ajándékba. A király értesülve a moldvai püspök ármánykodásáról, Csabort küldi a Kárpátokon túlra, hogy általa bizonyosodjon meg a főpap valódi szándékáról. Csabor álruhát öltve kihallgatja azt a tanácskozást, melyen a püspök összeesküvést sző a király ellen, s a tudomására jutott hírekkel futárt küld haza, de a küldöncöt elfogják. Az összeesküvők következő összejövetelén az álnok püspök leleplezi az álruhás Csabort, azonban a vitéz nem adja meg magát, hanem addig küzd, amíg harminc embert leverve maga is holtan terül el. Csabor kiontott vére még hosszú időn át meglátszik a románvásári templom oszlopfőjén, s akárhányszor is meszelik, a vérfoltok mindig újra kiütkeznek. Amikor a király értesül kedvelt vitéze meggyilkolásáról, haddal vonul Moldvába megbosszulni az árulást. A királyi sereggel tart férfiruhába öltözve Csabor úr hitvese is, aki bánatában addig sír a véres oszlop mellett, mígnem egy mise után holtan találják ott.

RV: Románvásár vidéke (Erdélyi János, 1846. I. 471–473.; Uő 1850. 122.; Vargha Gyula, 1883. 113–115.)¹.”

A monda legfőbb motívuma az, hogy a mártírhálált szenvedő Csabor úr vére újra és újra átüt a meszelésen, emlékeztetve a gyilkosságra. Ezen belül újabb két mozzanatot látok: a) az eltűntethetetlen vér; b) a vér mint az emlékezés, emlékeztetés eszköze.

Az átütő vérről kapcsolatban *A magyar történeti mondák katalógusa* II. E. 64.2. alatt azt tudjuk meg (és mivel Magyar vigyáz arra, hogy legyen kereszthivatkozás, könnyen meg is találjuk), hogy a magyar krónikáshagyomány őrizte meg Szent Gellért mondájában azt a mozzanatot, miszerint a szent meggyilkolásának helyén levő kőről nem tudják lemosni a vért.

1 Erdélyi János: *Népdalok és mondák I.* Pest, 1846, 471–473. p.; Uő: *Ungarische Sagen und Märchen.* Berlin, 1850, 122. p.; Vargha Gyula: *Csabor ur (Moldvai csángó monda).* In *Athenaeum nagy képes naptára 25.*, Budapest, 1884, 113–115. p.

A vér mint *emlékeztető* egy másik mondában, a pirosra festett húsvéti tojás moldvai történetében jelenik meg:

„B 84. Jézus lecsorduló vére. A megfeszített Jézus vére lefolyik a keresztfá tövébe. Azóta, annak az emlékére festik az emberek pirosra a húsvéti tojást.”

Van-e valami mélyebb kapcsolat a Csabor úr, a Szent Gellért és a Jézus véréről szóló mondák között? Egyáltalán, ki lehet ez a Csabor úr, aki Szent Gellért és Jézus jellemzőivel rendelkezik?

Ezek után arra voltam kíváncsi, hogy szinte 180 évvel a monda lejegyzése után ismerik-e Csabor urat Moldvában. Beszélek hát Duma-István András klézsei barátommal, ismer-e bármiféle Csabort (az urat elfelejtettem említeni – szerencsére). Igen, mondja, van egy olyan mondás, hogy „*Felfröccsent (felfricssent), mint a Csabán, Csabor, Csobor (tudod, esszevissza mondják) vére a falra*”, értelme: „*Ki igazt keres, annak vége nem lesz jó*”, másképpen fogalmazva: „*Addig futott az igazságért, amíg belédöglött*”. Olyan emberre mondják ezt, aki „*hiába harcolt, végezte a munkáját, nem tudta bevégezni, mert közben vagy elverték, vagy meghalt*”. Mondja, fogalma nincs, ki lehet az összevissza Csabán, Csabor, Csobor néven említett személy, lehet, valami csobán (juhász, juhásztor), akit megöltek. Újra elképedve András barátom saját kultúrájába való mély beágyazottságán, megállapítom, hogy ez bizony a Csabor úr története egyetlen mondásba sűrítve („ha sokat keresed az igazságot, kicsinálnak”), épp az „úr” szó hullott ki az idők folyamán a klézseiek (és azon belül Duma-István András) emlékezetéből.

Menjünk tovább. A monda egyik szemlélője, Bognár Teofil valamilyen érthetetlen okból idegen eredetűnek veszi azt, de aztán mond érdekeset is: „*A Csabor úrról szóló mesében nincsenek érdekes mesevonások. Talán valamely történeti esemény emléke?*”² Igen, a monda olvasójának tényleg az az érzése, hogy itt valós történetről van szó, amelyben nincsenek különösebben mesés elemek, de a „nép” valami okból fontosnak tartotta, hogy újra és újra elmondja azt.

Ha ezen eseményt keressük, akkor visszajutunk a mítoszok korába, a (pre)zoroasztriánus mitológiához, amelynek bizonyos elemei Firdau-

2 Bognár Teofil: Idegen eredetű népmeséink (Első közlemény). *Katolikus Szemle*, 7. (1893)/4., 542. p.

szí *Sahnamé* (*Királyok könyve*) nevű elbeszélő költeményében maradtak fenn, mások pedig a zoroasztrianizmus szent irataiban. Ugyanis mindaz, ami Csabor úrra jellemző, a (pre)zoroasztrianus mitológia Jézus-előképénél, szentemberénél, a jóságot hirdető, halála után égi harcosok élén népét védelmező Szijávus (másképp Sziavas, Saba) hercegnél jelenik meg. Ő is híven szolgálja az uralkodóját, aki viszont megöletti az udvari cselszövők praktikái nyomán, s ahova a vére lecseppen, ott egy virág hajt ki örök emlékeztetőül a gyilkosságra:

*„E tábort, a várost ekkor odahagyva,
Elhurcolják szegényt ki a sivatagba.
Gervi ott Gerzivez pengéjét kéri el,
Hogy Szijavus fejét lecsapja élivel.
Előbb a galád még üstökébe kapott,
S a kijelölt helyre cipelte a rabot.
Ott pedig ádázul, istentelen durván
Lerántá a porba, ütögetvén, szúrván.
Csészét tesz a földre, aranyozott fülüt,
A hős nyakán, mint ha levágna egy ürüt,
Csavarint egy nagyot – s a fejét lecsapja,
Hogy a csészébe foly a vér piros habja.
A csészét elvitték, hova Gervi mondá,
Ottan egy cseléd a piros vért kiontá,
S ím egy perceneten, ahová az cseppen,
Virág nő a porból, s nyílik szebbnél szebben.
És ha nevét tudni volna kívánságod:
Szijavus-vérének hívják e virágot.”³*

Egy tanulmányomban bizonyítottam, hogy e *Szijávus*, másképpen *Sziavas* névváltozata a pártusoknál és az örményeknél a *Savars*, a heftalitáknál a *Saba*, valamint azt, hogy a történelmi dokumentumok megőrzik a közbeeső névformákat is (*Szaba*, *Sijaba*, *Sawa*, *Szava*, *Szaw*). Ezen iráni/turáni herceg tettei, jellemzői a székely, magyar mitológiában megjelenő Csaba királyfink tetteivel állíthatók erősen szoros

3 *Firdauszi Sahnáméjából. Szijavusz.* Ford. Radó Antal. Budapest, 1896, Franklin Kiadó (<https://terebess.hu/keletkultinfo/rado3.html>).

párhuzamba. Ráadásul az iráni/turáni herceg neve teljesen szabályosan változhat a Saba formából Csabává.⁴

Vajon ide tartozna Csabor úr mondája is? Csaba királyfiról a magyar mondavilágból sehol nem tudjuk azt, hogy mártírhalált halt volna (ő elsősorban az égi hadával a népe segítségére siető megmentőként jelenik meg), viszont azt látjuk, hogy Sziavas/Saba iráni/turáni hercegre mindez igenis ráillik.

Vizsgálódjunk tovább. Tekintettel arra, hogy e Csabor nevű személyiség *úr* jelzője a régiségben uralkodót, királyt, herceget jelentett (lásd az etimológiai szótárak *ország* szócikkét), Csabor úr elvileg nagyon is lehet Csaba királyfi. Mikor elővesszük Magyar kivonatát, vagy előkeressük az eredeti közlést (Erdélyi János: *Népdalok és mondák I.*, 1846), azt látjuk, hogy a mondában bizony éppen ez áll: „*Egyszer volt egy fiatal herceg, (...) kit az egész világ röviden Csabor úrnak hívott*”. (Amúgy micsoda nyelvészeti csemege: a szó ezen sokszáz éve kiveszett jelentése még élt 1846-ban Románvásár könyékén, az északi csángóknál, amikor Erdélyi János azt lejegyezte egy csángó „pórtól”, azaz szegényembertől.)

Van-e további kapcsolódási pont? A keresztény mitológiában a megfeszített Jézus kicsorduló vére nemcsak az emlékezés imperatívuszát testesíti meg, hanem a feltámadást is szimbolizálja. Ez újra a Sziavas/Saba-mondakör felé nyit utat, ugyanis Sziavas mikor meghal, véréből egy Szijavus/ Sziavas-vére nevű virág hajt ki, amely a feltámadást jelképezi (Sántha 2022). Itt csak érdekességként említem meg, hogy az örményben is ismerik a Sziavas vére /sziavasvér/ nevű növényt, annak neve *šawa(r)š ariwn* (ejtsd magyarosan: sava/r/s arjun).⁵ A magyar hagyományban szó van egy növényről, amelyet csabairének, csabavérnek neveznek, amelytől a sebesült vitézek felépülnek, meggyógyulnak, feltámadnak, így az élet növénye – végső soron tehát a Sziavas/Saba virága és a csabaire, csabavére nevű növény azonos szereppel bír (Sántha 2022). Hadd jegyezzem meg azt is, hogy Szent Gellért vére is csodatevő, gyógyító erővel rendelkezik (*A magyar*

4 Sántha Attila: A Csaba-monda (pre)zoroasztrianus gyökerei. In *Magyar őstörténeti műhelybeszélgetés II.* Szerkesztette: Neparáczi Endre. Budapest, 2022, Magyar-sághkutató Intézet, 175–226. p.

5 Hrach Martirosyan, Satenik Gharagozyan: Death of the Armenian Epic Hero Davit'. In Jasmine Dum-Tragut and Uwe Bläsing (szerk.): *Cultural, Linguistic and Ethnological Interrelations In and Around Armenia.* Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2011, 103–116. p., 105–106. p.

történeti mondák katalógusa II. E. 67.8), még ha nem is támadnak fel tőle a halottak, mint a Sziavas-vére vagy a csabavére esetében.

Csabor úr mondájában egy szó sincs a feltámadásról, de azért még ne dobjuk el annak a lehetőségét, hogy valamikor ott lehetett benne. Véleményem szerint emiatt a *Csabor úr*ban valahogy a feltámadás gondolatának is benne kellett lennie. Ugyanis ez így egy erősen pesszimista monda, és még pesszimistább a Duma András által megadott mondás: „*Felfröcssent (felfricssent), mint a Csabán, Csabor, Csobor vére a falra*”, értelme: „*Ki igazt keres, annak vége nem lesz jó*”. Aki az igazat keresi, annak rossz vége lesz, tartja a mai mondás, de az eredetiben ott kellett lennie annak is – mivel remél az ember –, hogy viszont éppen az igazat kereső ember lesz az, aki feljut Isten országába. Ne feledjük, a *Jézus és a piros tojás* mondában a kicsorduló vér a feltámadást is jelképezi.

Foglaljuk össze táblázatban mindazt, ami eddig elhangzott:

SZIAVAS HERCEG	CSABA KIRÁLYFI	CSABOR ÚR	SZENT GELLÉRT
mártír		mártír	mártír
herceg	herceg	herceg	
fravasik (túlvilági harcosok) élén védi meg nemzetét	túlvilági harcosok élén védi meg nemzetét		
a Sziavas-vére növény a feltámadást jelképezi	a csabavére növény feltámasztja a halottakat		vére gyógyító, csodatevő hatással bír
a Sziavas-vére növény szerepe az emlékeztetés is		vérét nem lehet eltüntetni a falról	vérét nem lehet lemosni a kőről

Azt hiszem, ezek után megfogalmazhatjuk, hogy Csabor úr mondája a (pre)zoroasztrianus szent, Jézus-előkép Sziavas/Saba mondakörének egy elemét („*a meggyilkolt herceg vére emlékeztet a gyilkosságra, a mártírságra, de az igazak feltámadására is*”) őrizte meg keresztényibb formában. Így végső soron az ugyanazon forrásból táplálkozó Csabamondakörhöz tartozik, annak szintén keresztényibb változata.

De mutat ez egyebet is: azt, hogy a Szent Gellért-mondában ugyanezen mondakör egy eleme maradt fenn – a magyarság vagy a krónikaírók így őrizték meg egy sokkal ősbibb történet elemeit.

Nem tudjuk, Erdélyi János Románvásár környékén, 1846-ban pontosan melyik tájegység csángó emberétől hallotta a mondát – a legvalószínűbb az, hogy az adatközlő helyi vagy környékbeli lehetett, azaz északi csángó. Az, hogy a monda mondássá csökevényesedett változata ma is él Klézsén (amely faluban kimutatható ugyan székelyes jelleg, de a moldvai magyar/csángó jelleg a döntő, régebben sziszegő nyelvhasználatban is beszéltek⁶ ugyanúgy, mint az északiak) talán azt mutatja, hogy a Csaba-mondakör egy olyan mozzanatát sikerült felmutatnunk, amely nem az erdélyi és moldvai székelyekhez kötődik, hanem kizárólag a csángókhoz.

Csabor úr mondájának 1846-as megjelenési éve is nagyon fontos: sokáig azzal vádolták a Csaba monda gyűjtőjét, Lugossy Józsefet, hogy 1850-ben ő maga koholta az egészet – nos, ezek után még tisztábban látszik, hogy Lugossy 1850-ben nem koholhat egy olyan mondát, amelynek a mondakörhöz tartozó egyik elemét valaki már 1846-ban lejegyezte.

A MOLDVAI SZÉKELYEK CSABA-MONDÁJA

A Csaba-monda Moldvában fellelhető többi eleme is különös figyelmet érdemel. A *C 11.2. Csaba királyfi a Hadak útján* szerint a hős a Tejúton (lásd az *A 10.1.-es* mondát) jár, azon hozza be a székelyeket is. Ebben eddig semmi különleges nincs – viszont Stith Thompson nemzetközi motívumindexéből megtudjuk, hogy ez („*Supernatural helper comes from sky*”) nem máshol, mint Koreában fordul elő. Moldva, Székelyföld és Korea? – tehetjük fel hitetlenkedve a kérdést. Mi köze van e területeknek egymáshoz?

Mielőtt viszont nevetve utasítanánk el a szerves kapcsolat lehetőségét, érdemes felütnünk Theophülaktosz Szimokattész (580 körül – 630 után) bizánci történetíró munkáját. Ő arról beszél, hogy a türök kagán Maurikios bizánci császárnak 598 nyarán levelet küldött, amelyben elmondja, az avarok („mukri”) egy része Koreába menekült, a másik

6 Szarvas Gábor: A moldvai csángó nyelvről. *Magyar Nyelvtör.*, 3. évf. (1874), 1–2. p.: „a palatális cs, zs, s helyett a sibiláns cz, z, sz járja náluk; pl. csak, kuczma, zsák, zsidó, semmi, isten helyett csak, kuczma, zák, zidó, szemmi, iszten. E sajátság azonban annyira nem általános, s annyira ingadozó, hogy nem csak egy helységi lakói, hanem ugyanazon egy személy is nemcsak más-más, hanem ugyanazon egy szóban is mind a két kiejtést használja (...). A sibiláló kiejtés már erősen kezd gyengülni s a mint látszik, kivesző félben van.”

része Európába.⁷ Amennyiben az avarok ugyanazon kultúrkörhöz tartoztak, mint a magyarok, egyáltalán nem lehet kizárni (sőt), hogy az égi segítség gondolata náluk is létezett. Szóval lehetséges, hogy a monda ilyen irdatlan távolságokra való felbukkanásáért az avarok a felelősek.

Hadd jegyezzem meg azért, hogy nem ilyen egyszerű a helyzet: a nemzetközi motívumindexben szereplő példák egyáltalán nem fődik le a monda tényleges földrajzi előfordulásait, a szerző Stith Thompson – ember lévén – sem ismerhet mindent: például a természetfölötti, égből érkező segítők (a fravasik) a (pre)zoroasztriánus mitológiában fordulnak elő elsősorban⁸. Az is igaz viszont, hogy e motívum nagyon kevés helyen ismert, az elismert iranista, Mary Boyce egyenesen azt jelenti ki, hogy a fravasi-kultusz kizárólag az irániakra jellemző⁹ – ő viszont a koreai és magyar mondákat nem ismeri. Szóval a Sziavas/Saba/Csaba-monda legfőbb elemének e hármas (székely, koreai, iráni-turáni) felbukkanásából (ráadásul semmi sem mutat arra, hogy erről máshol bárki is tudna) egy olyan kapcsolati háló sejlik fel, amelyet hasznosítani lehet az őstörténeti kutatásokban.

Ha ehhez hozzávesszük, hogy Csaba királyfi csillagösvénye mint a holtak vagy démonok útja a Thompson-féle nemzetközi folklórregiszter szerint a finnugoroknál, valamint az észak- és dél-amerikai indiánoknál van jelen (*A 778.2.1.*), akkor még mélyebbre tekinthetünk az idő kútjába...

Ilyen és hasonló megállapításokat, kutatásokat tesz lehetővé Magyar Zoltán könyve.

7 Czeglédy Károly: *Nomád népek vándorlása Napkelettől Napnyugatig*. Budapest, 1969, Akadémiai Kiadó, 101–102. p. (VIII. fejezet: A türk kagán levele Maurikios császárhoz)

8 Mary Boyce: Fravaši szócikk. Ehsan Yarshater (szerk.): *Encyclopaedia Iranica*. Routledge & Kegan Paul, London; Boston, 1982.

9 Mary Boyce: The Absorption of the fravasis into Zoroastrianism. *Acta Orientalia*, 48. (1995) 1–2. 25–36. p., 27. p.

B. Kovács András

NEM EGÉSZEN ÖNKÉNTES SZÁMÚZETÉSBN I.

– Bukaresti napló 1982–88 (szemelvények) –

74 évesen döntöttem úgy, hogy megjelentetem bukaresti naplóm egy szemelvényét. A visszaszámlálás éveibe léptem, sok az emlékem, ráadásul napi feljegyzéseket vezettem életem egy izgalmas szakaszában, amikor is a diktatúra bedurvulásának utolsó évtizedében, 1979 és 1988 között egybek mellett egy bukaresti országos ifjúsági lap riportereként koptattam a tollam. Kolozsvárt születtem 1949-ben, tanári diplomával tanítottam egy ideig, s amikor újságírói pályára léptem, a dokumentumriport iránti vágyamat a propagandaszervnek tekintett korabeli sajtóban persze nem sikerült kiélnem. Magamnak szánt Naplómban azonban megírtam legtitkosabb gondolataimat is, értékét talán ez adja meg. Bukarestben népes kolóniát találtam, a korabeli hatalom ugyanis tucatnyi magyar szerkesztőséget telepített oda át, nyilván a szorosabb ellenőrzés szándékával. Valamennyien a *Scânteia Ház* nevű sajtókombinátban dolgoztunk, együtt a román kollégákkal különben, a szovjet mintára épült hatalmas épület a hírügynökséget, a nyomdákat és a cenzúrát is elszállásolta. Az *Ifjúmunkás* a KISZ¹ központi hetilapja volt, huszonvalahány ezres példányszámban jelent meg, nagy olvasottságnak örvendett, szinte valamennyi magyar középiskoláshoz eljutott, irodalmi rovata nem egy tehetséget bocsátott szárnyaira, a riport műfajában pedig igazán kiváló nyújtott. Már ameddig lehetett. A nyolcvanas években a lehetőségek drasztikusan beszűkültek: megértük, hogy a régi tekintélyes szerkesztői gárdát aktivistákkal helyettesítették, s gyanúnk, hogy a magyar sajtó felszámolása vette kezdetét a féktelen uszítás légkörében, beigazolódni látszott... A merényletnek a rendszer összeomlása vette elejét, de a tévé és rádió magyar adásai már az évtized közepén beszüntették adásaikat. Naplómban a szerkesztőségek belső élete mellett a mindennapi nyomorúság is feltárul, háborús időket idéző nélkülözések közt éltünk, mert propagandaszerv ide, propagandaszerv oda, az egyszerű újságíró rég nem számított a hatalom részesének, s ha magyar volt, külön gondok is szakadtak a nyakába...

1 Kommunista Ifjak Szövetsége

Január 19.

Munkába állásom óta az első teljes ülés az *Ifjúmunkás* szerkesztőségében, ún. plenáris, az összes vidéki tudósító részvételével. Bemutakoztam, mint újonnan felvett munkatárs, felolvasták az évi minősítéseket – az enyémet nem. De nem baj, én majd leleplezem magam, gondoltam.

– Harminckét éves vagyok – mondtam. – Ha dolgozom valahol, jól meggondolom, hogy vegyem-e a kalapom. Azzal jöttem ide, hogy ha a fene fenét eszik is, nekem ez a szerkesztőség kedvemre való lesz. Engem ne egyenlő elbánásban részesítsenek, mert ebben a mezőnyben, ahol már többeknek kötetük jelent meg, az rám nézve csakis hátrányos és előnytelen lehet – velem kivételezzenek! Maximális érvényesülési lehetőségeket kérek. Kívánom magamnak, hogy kerüljön el a bizalmatlanság és a pályatársak gögje, mivel csupán újságírói ambícióim vannak, de azok nagyon.

Január 21.

A főszerkesztő, akit ezentúl Aktivpistának fogok nevezni, de emlegethethném Mozgalmi Féliszegként is – majd kiderül, miért –, elmesélte nekem tegnap az életét. Egy kézdiszéki faluban született, Brassóban járt szakiskolába, a cementgyárral szembeni vállalatban dolgozott, talán 1976-ban történt, hogy kiemelték, pártiskolába küldték. Elvégezte az almérnököt, a pártiskolát abba akarta hagyni, de rábeszélték, azt is fejezze be. A brassói KISZ bizottság felelőse, majd egy év múlva a KISZ bukaresti központjába kerül ('77-'78), és 1979-től főszerkesztő Cseke Gábor utódként, egyben a KISZ KB² büro tagja – az utóbbi nagy megterhelést jelent számára. Szóval két éve főszerkeszt. Elmeséli, hogyan zajlottak a belső értekezletek, amikor idekerült, „mindenki elmondta minden évben ugyanazt”. A terv betartása (!) a vezetés szempontjából teljesen áttekinthetetlen volt, ezért az idén új módszert vezetett be: szombatig a bukarestiek kidolgozták májusig az összes lapszám kötelező témáit, ezt kedden a plenárison szétosztották „vállalásos” alapon, és egyben megajánlották a szív szerinti témákat is egyénileg, de mindent dátumszerűen rögzítve. Új típusú főnök, új típusú lapszerkesztés, amiben a terv a kulcsszó. Másutt a sajtóban az aktualitásra esküsznek, itt azt is előre lehet ismerni, mert időzített. Jellemző a kötelező és az ún. mussz-anyagok kettőssége is.

Az én normám havi 120 lej, számszerűen négy írás és jegyzet, kisebb vagy egész oldalas riport.

Február 4.

Gáll Ernővel, a *Korunk* főszerkesztőjével utaztam Kolozsvárról Székelykocsárdig. Olvassa az apám tavaly megjelent könyvét, a *Vallomás a székely szombatosok perében*-t.³ Hogy miket fojtott magába ez az ember! Igazságos⁴ korában olyan merev volt, hogy nem lehetett semmire menni vele. Legutóbb Kolozsvárt Rácz Győző és az ő jelenlétében – tehát nem volt oka rá – olyan dogmatikus-cinikus kijelentést tett, hogy „ez van, ezen nem lehet változtatni” –, ami őt nagyon megdöbbsentette. (Hideg irtózat minden szavában.) Anyámról: ő figyelte ezt a nagy szerelmet és házasságot az ügyetlen fiú és a polgárlány között. Ő (anyám) is olcsón akart utazni újságíróként, az *Előrenél* betett bármilyen idézetet a riportjaiba, nem erőltette meg magát. A kötet elolvasása után felhívta apámat, gratulált neki, és azt találta mondani: „el kellene beszélgetnünk a továbbfejlődéséről”, mire apám rávágta, hogy az övé már befejeződött. Ti. a fejlődése. Erre Gáll lecsapta a kagylót. Mondja nekem: Hallja, egy ötvenkét éves hogyan lehetne befejezett ember? Besavanyodott ott *A Hétnél*? Kezdeményez-e ott bármit is? Barátja, társasága van-e?

Ez a kegyetlen őszinteség egész valómban felkavart.

Február 5.

A szerkben⁵ Müller Ferenc és egy másik kolléga – őt Fröccsnek fogom ezentúl szólítani – ministrálása mellett, a hátsó szobában levizsgáztatott. A lakmuspapír nem mutatott vörös elszíneződést.

Első összetűzés. A régi debilizáló szorongás kiújulása. Ki a dudás a csárdában?

3 Kovács András, *Vallomás a székely szombatosok perében*. Bukarest, 1981, Kriterion Könyvkiadó.

4 Az *Igazság* az RKP (Román Kommunista Párt) Kolozs megyei, majd a néptanács napilapja volt 1945-től az 1989-es rendszerváltásig, jogutódja a *Szabadság* c. napilap. Apám, Kovács András a kezdetektől 1969-ig dolgozott ott, 1949-től 1969-ig mint főszerkesztő. Húsz év egyetlen kinevezett vezetői tisztségben ritka dolognak számított, és sokat elárul mind az illetőről, mind a kinevező hatóság szempont-rendszeréről. Tapasztalatának sajnós csak töredékét írta meg *A hűség csapdái* (1999.) c. apologetikus emlékiratában.

5 szerkesztőség

A legidősebb kolléga, az alábbiakban a Bizalmi névre hallgat majd, jó tanácsokkal látott el, hogyan bánjak Fröccsel, aki nagyon érzékeny ember, kétféleképpen lehet kezelni: ha van hatalmi háttere az embernek, keményen és erősen; ha nincs, diplomatikus módon.

Február 9.

Egy regény első fejezete lehetne a tegnapi napom. Első megbízatásom nem véletlenül az, ami. Szombaton leadtam Furo Iuliu (sic!) új tanügyi államtitkárnak a kérdéseket (haladási százalék a tavalyi év végén és az első évharmadi eredmények; igaz-e, hogy vannak 100%-osak is; a bukók számának csökkentésére hozott intézkedések stb.). Anélkül, hogy tudtam volna róla (lásd a *Flacăra* hetilap tavalyi vitáját arról, hogy miért nem szabad a tanároknak buktatni, és hogy miért fetisizálja a minisztérium a jegyeket az elbírálás egyedi kritériumaiként), darázs-fészekbe nyúltam, ráadásul Furo azt gondolta, hogy a tavaly az utolsó helyen végzett Kovászna megyeiek uszítottak rá. Hétfő reggel a titkárnő annyit közölt velem, hogy forduljak Gergelyhez (a nemzetiségi iroda vezetője a Tanügyminisztériumban, aki egyik igazgatóságnak sincs alárendelve, csak a miniszternek és az államtitkárnak közvetlenül, azaz nagyon labilis, így is, úgy is értelmezhető helyzetben van, de gyakorlati befolyása külső tényezőktől függ). Gergely egy újabb telefonszámot ad meg, közben a vonal megszakad. Rögtön hívom Furót, hogy baj van, ha ez így megy, a kapusnál fogok kikötni. Ott helyben intézkedik, de elutasítja, hogy ő maga nyilatkozzék: ő ezzel nem foglalkozik. (Szombaton annyit mondott még nagy ingerülten, hogy ő gazdasági ügyekkel van megbízva – ez nyilvánvalóan nem igaz –, forduljak az elemi, az általános iskolai és a líceumi igazgatóságokhoz, aztán megígérte, hogy segít interjúalanyt találni). Mindegy. Felmegyek Gergelyhez, akinek arcán ott a zavar (ő van zavarban, miután én jelentettem fel), asztalán Mikó Imre legújabb könyve (a nemzetiségi jogról), és egészen jó szövege van. Okos a nő, akit kijelöl, hogy nyilatkozzon nekem a kérdéses ügy kapcsán – mondja. Csöng a telefon, a nő nem tudja vállalni, Gergely az államtitkárhoz utasítja. Öt perc múlva diadallal mondja a nő: a Szervezési és Ellenőrzési Igazgatóság igazgatóját pécézték ki interjúalanynak. Gergely ragyog. Elmondja, hogy nagy jelentőségű tanügyi propagandakiadvány jelenik meg a nemzetiségi törvényről, mi lenne, ha lehoznánk belőle részleteket, de

egyben közölném észrevételeimet is. Én stilizálásra való felkérésnek értem a feladatot. Ő nem helyesel, de a fordítást meg fogom kapni, mondja. 11-kor elbúcsúzom, délután kettőre kell visszajönnöm az interjút elkészíteni. Lötyögök a városban, átnézem a *Tanügyi Újság* két számát. Kettő után öt perccel a titkárnő csodálkozva fogad, három perce ment el a főnöke ebédelni, fél óra múlva jön vissza. Háromnegyed háromkor még mindig sehol. Szorongás fog el: mit fogok a főszerkesztőnek mondani, miután a szombati gyűlésen is kikeltem nagy hangon a termelési szemlélet ellen, amely a bukót selejtnek tekinti, és erőlteti a 100%-os „promovabilitást” (haladási arányt)? Ki fogja elhinni nekem, hogy nem botrányszagú kérdéseket tettem fel, és hogy nem amiatt nem álltak kötélnek a tisztviselők? Háromnegyedkor a titkárnő azt mondja, nemrég beszélt a főnökével, útban van a minisztérium felé, majd elmegy ebédelni. Emiatt a főnök, aki végül négykor fut be, nem tudja, hogy várom; méltán számított rá, hogy már leléptem. Leírhatatlan arckifejezéssel fogadja bemutatkozásomat, igen, tudja, ki vagyok, említette Furo elvtárs, hogy jönni fogok. Szépen előveszem a kazettás magnót...

Közben rájövök, hogy a minisztériumban sajtóundor és ostromállapot van, új elbírálási kritériumokat dolgoztak ki, de ezt úgy állítják be, mintha mindig is így lett volna.

A szalagról a felvételt öt és fél hat között Furo is meghallgatja telefonon, utána megkérdi, meg vagyok-e elégedve, és hozzáteszi: „Trebiue să combatem iluzia falsă că știi, nu știi, trebiue să treci.” (Le kell számolnunk azzal az elterjedt téves nézettel, hogy akár tudsz, akár nem, felsőbb osztályba léphetsz. Őurasága könnyebben fejezi ki magát románul, mint magyarul.) És egészen megszelídülve (!) felajánlja, hogy csütörtökön, ha még tisztázni akarok valamit, forduljak hozzá bátran. Ilyet se mondott még újságírónak. Ebből is látni, hogy a lehetőséget nem aknáztam ki – az interjú végül is arról szól, hogy a minisztérium pályakorrekciót hajtott végre.

Megjegyzés: a kérdéseket mellékelhetném; azért okoztak gondot nekik, mert 1. nem állítottak össze még munkatervet a január 22-i Politikai Végrehajtó Bizottsági ülés után; 2. sajtókampányban bírálták őket a mennyiségi szemlélet miatt. Két tűz közé fogtam őket: egy személyben voltam a minden hájjal megkent hivatalnok és a felháborodott közvélemény, a bürokrata és a barikádharcos. Értetlenséget tettetve kérdezősködtem a számok felől – mint aki nem tudja, itt miről

is van szó –, hogy a végén nekik kellett megvédeniük a helyes, humánus álláspontot velem szemben. Minden gyenge pontom, felkészületlenségem javamra vált, tudatlanságom jól átgondolt kelepceállító tervnek nézett ki, egyenességem agyafúrt ravaszságnak. Bárha soha rosszabbul ne járnék! És mégis: mintha ennek ellenére kiérdemeltem volna!

Február 15., hétfő

Az új rend szerint hétfőn tartják a heti kiértékelő ülést. Müller Ferenc, a bukarestiek legtekintélyesebbike leszede a keresztvizet a minisztériumi interjúmról, mert 1. kérdezni tudni kell; 2. az én helyemben nem örvendett volna annyira az új értékelési rendszernek stb.; 3. az igazság az, hogy a vezetők rádióhullámokon érintkeznek csak velünk, nem hajlandók a bajokat tudomásul venni, a tanügy maga a megtettesült panaszáradat.

Úristen! Ennek az erkölcsileg makulátlan, egyebekben már-már nem is evilági igényességnek a szemszögéből micsoda egy parány vagyok én! Micsoda egy taktikázgató törpe! Micsoda egy nyelvi tökéletlen!

Mellesleg magyar hírzárlatot rendeltek el (de úgy kell viselkedni, mintha nem az lenne), mintha Magyarország helyén egy lyuk tátongana. A lapot pedig rentábilissá kell tenni. A főszerkesztőnek azt mondta a legutóbbi tanácskozáson maga az ifjúsági miniszter, hogy mondjon le öt állásról, ezzel megtakaríthatja azt a kétszázézer lejt, amennyivel többet kell majd költeni a lapra, mint amennyit hoz, ha harminc baniról egy lej ötven banira emelik az árát. De mi a kb. huszonháromezres példányszám mellett a kétszázézer lejes hiányt úgy fogjuk kihozni, hogy rejtvényűságot adunk ki, évi négy darabot, mondja Aktivpista.

Megkérdeztem, a *Scînteia tineretului* -jal mi a helyzet. Annak harminc baniról ötven banira emelik az árát, és a félmillió példányszámnak köszönhetően négy millió lej többletbevételük lesz. Nem lehetne ebből kapni valamennyit? Nits rám szól, hogy akkor viszont csatolnának minket is hozzájuk. Na bumm!

A szisztem a következő: vagy egy lej ötven bani, vagy két lej, válassz! Nekünk: kettő kollégának menni kell. Szóval leépítés lesz!

Február 17.

Kihaszználva, hogy Nits Árpi nincs benn, behívott Aktivpista, hogy négy szemközt beszélhessen velem: ne keseredjek el az alapos mülleri

fejmosás miatt, én csak dogozzam tovább szorgosan, nincs semmi vész, ők azért nem elégedetlenek velem. Közben félnéksége hol gátlásosságba, hol szorongásba ment át, de azért villant is egyet-egyed. Mert ugye, a Müller igényességének igaza van, de ő (Müller) nem menne el a minisztériumba, ha küldené se... Jé, tényleg?

Február 20.

Évi pártalapszervezeti választások. Aktivpista az áremelés hatásáról (A *Hét* árát egy lejről ötre, a mienket harminc baniról egy lej ötven banira emelték stb.) Konkurencia lesz, és aki jobb, az marad meg. Továbbá: ő addig főszerkesztő, amíg a megbízatása tart. Punktum. Elsősorban kommunistának tartja magát, csak másodsorban főszerkesztőnek, kollégának stb. (Tessék továbbgondolni!) E szöveg sajnos, nem csupán a KB jelenlevő képviselőjének szólt. (E nyilatkozat lélektani alapja az, hogy az ún. apparatcsikokban az előléptetés reményét állandóan ébren tartják. A káderek állandó ún. rotációja már nagyüzemként működik. Itt derül ki a turpisság.) Különben ő kommunista aktivista (pártmunkás) – hangsúlyozta ki. (Mi másodrendűek vagyunk-e a számára?)

Nagyszabású konfliktus kirobbanása előtt állnánk? A feltételek adottak, csak a szikra hiányzik. A fentiekhez még annyit, hogy Fröccs mint pártalapszervezeti titkár két nappal ezelőtt Nits Árpi jelenlétében mondta Aktivpistának, hogy azért nem ad jellemzést róla évi beszámolójában, mert azt, hogy bizalmatlan mindenki iránt, mégsem írhatja bele.

Árpi kedvetlenül vizsgálgat. Úgy tűnik neki, csak hírnévre vágyom, és ennek elérése érdekében kíméletlenül odadobnám a gyerekeket a közvélemény csámcsogásának (az osztályfelelősökről szóló első anketomban), az őszinteségükből magamnak építetek piedesztált. Tisztáznom kell vele, hogy a magamfajta rosszcsonban az önérvényesítésnél az egyszerűet fontosabb, hogy tulajdonképpen ez az én önérvényesítesem. S hogy Mozgalmi Féltség kijelentései után csak órá mint szaktársra építhetem terveimet, ha nem is mindig találok meg a megfelelő hangot vele.

A lapárak emelése: mindenik lapot külön-külön tesz ki fizetődóvé, anélkül, hogy a lap és olvasói közti viszonyon változtatnának (illetve a lap és a tulaj közti viszonyon). Ami azt jelenti, hogy az olvasóra hárítják át a tulaj tőkeberuházási kötelezettségét, de a rendelkezés jogát

fenntartják maguknak. A kisebbségi lapok helyzete pedig kritikussabb az alacsony példányszám miatt. Ha a költségeket az olvasók viselik, a képlet világos. (Az *Ifi* 26 ezres példányszámnál válik önellátóvá.) Szembeszökőek az árdifferenciák az azonos terjedelmű, de más nyelvű lapok közt. A kisebbségiek jóval drágábbak lettek. Több évtizedes egyenlőségi gyakorlattal szakítottak ezáltal.

Március 4.

Ma szerkesztőbizottsági ülésen kellett dönteni arról, hogy ki menjen el az előirányzott 10%-os leépítés kampányában. Tagok: H. Zs., Fröccs, Bizalmi és a két főnök. Ki az öreg és ki nem párttag? Müller Ferenc. (A másik leépítendő a grafikus betöltetlen állása.) H. Zs. felajánlotta, hogy akkor inkább ő. Megmosolyogták, gúnyt űztek belőle, de a kérdés annyira felkavarta őket – végső soron megkerülhetetlenül –, hogy Bizalmi a második szavazáson tartózkodott, Árpai Müllerre szavazott, Fröccs Zs.-re, Aktivpista tartózkodott. Patthelyzet. Bizalmi kijelentette, menne ő, de nincs hova. A főszerk. végül azt mondta: majd dönt a KISZ. Ennek a „bolond lánynak” köszönhetően lelkiismereti ügy lett a dologból. Ezt este a Petőfi Házban mesélte el nekem és megkérdezte, hogy én holnap beadnám-e a lemondásomat. Ő sorra vette a szerk. tagjait, hogy ki hogyan döntene, ugyanis kollektív lemondással visszakozerésre kényszerítenék a KISZ-t. Ötöltem-hatoltam, végül megmondtam kereken, hogy nem. Itt akarok új életet kezdeni. (Különben végig attól tartottam, hogy engem menesztenek.) Vajon csak az értetlen gyermeki természet lehet-e igazán tiszta erkölcsű és lelkiismeretű? Hogy micsoda választások elé állítanak mindjárt az elején!

Március 17.

Egyhetes reklámkörút: Csík, Gyergyó, Udvarhely. Nagy élmény, habár a lap sorsa bizonytalan. Fröccs jópofa dolgot mesél. A sajtótröszt párttitkárainak gyűlésén kemény dolgok hangzottak el, a küszöbön álló leépítések felkavarták a kedélyeket. „Eddig tudtad, hogy mit szabad és mit nem szabad mondani! Most már mondhatsz, amit akarsz, úgyis mindegy” – hangzott el nyilvánosan. Azzal érveltek, hogy értsük meg, vannak gazdasági prioritások is, és slussz! Ebből látni, hogy baj van.

Tenyésznek a rémhírek: tandíjat kell majd fizetni, a líceum második fokozatán (a tizenegyedikben és a tizenkettedikben), hetven százaléká

a diákoknak estibe jár majd, a világításra szánt villanyenergia-fogyasztást negyven százalékkal kell csökkenteni (délelőtt tizenegy óra és délután négy között áramszünet van) stb. Nits Árpi hallgat. Nyugtasson meg – mondom neki. Elmeséli, 1962-ben azt mondták nekik az *Igazságnál*: ne kényszerítsék a megyei pártbizottságot arra, hogy egy magyar napilapot kelljen megszüntetnie. Mesélem apámnak, nem emlékszik rá. (Szelektív a memóriája!) Ez a vezetés stílusának szerves tartozéka, állítja. (Ő mindig tudta, mit mondanak taktikázásból, és mit kell komolyan venni?) A pionírok *Jóbarát* c. országos lapja ezentúl állítólag a testvérlap fordítása lesz, az alkalmazottak felét kiteszik. Fröccs azon kesereg, hogyan tanuljon ő új szakmát harmincéves fejjel, eltartandó gyerekekkel és feleséggel a nyakán...

Március 18.

Mi is történt velem az utóbbi három évben? A tévénél zwei dolgot tanultam ez alatt (más egy hónap alatt is rájött volna): 1. hogy a vezetői struktúra, amit a tanügyben megtapasztaltam, mindenütt egyforma, ezzel kell tehát valamiféle modus vivendit kialakítani, mese nincs (tény, hogy emitt épp most következett be a fordulat, tehát egy változóban lévő helyzetet kellett kitapasztalnom); 2. hogy a közösségi létérdekek kapcsán a nyílt kérdésfelvetés, illetve a problémák megoldásának való direkt nekirúgtatás nem célravezető, sőt lehetetlen. A kettő összefügg. Ezért kezdtem az ifiéknél írásaiban egy szociológizáló szemléletnek és egy nem hivataloskodó, szubjektív hangnak az ötvözésével foglalkozni, apolitikus módon írni. Technikám kialakítása is megköveteli ezt az átmenetet, a közvetettség közegében való mozgást.

Március 20.

18 éven keresztül a lelki felépitésemnek, alkatomnak meg nem felelő magatartás-ruhát viseltem vajon?

Az hibáztható (és okkal!), aki önvizsgálatra késztet, miközben te magad is felismered, hogy a baj forrása a külső struktúraváltásban keresendő. Arra törekednek, hogy a középszintű vezetést engedelmessé tegyék, és ennek érdekében a lelki autonómiáról, a tapasztalatérlelő erőről, eszességről stb. is lemondanak. Ezáltal kialakul a felszínen úszó, azt teljesen beborító olajréteg, amely időnként szilárdabb, mint egy mindent lezorított vasfedő! Olyan idők jönnek pedig, amikor

csupán az eszesség menthet meg, ugyanis viharban egyik percről a másikra minden megváltozhat. Az apparátus bornírtságát további centralizációval próbálják ellensúlyozni. Ez akkor se lehet indokolt, ha valóban egy „lángész” lenne az ország vezetője, aki mindannyiunk fölött áll. Az önállótlán apparátus az ilyen „vezérkultusz” melegágya, táptalaja. A centralizáltság az apparátus lelkiismerete, személyisége – de annyira külsőségesült formában, hogy a valódi alkalmatlanságot a vezetésre elrejtí, elkendőzi, az alanyokat tárgyi szerepkörben rögzíti, alanyként pedig – lefelé – személytelen módon cselekedtetí. Ő nem személy – ő egy szerep, méghozzá olyan, akit ez és ez és ez jellemez (lásd fennebb). Személyként nem érdekes – mindez a legnívótlanabb hangnem és magatartásmód felülkerekedésével jár.

A vezér kettős támasza: az apparátus (ami egyre homogénebb) és az ettől irtózó, a vezérben a megmentőt látó csoport, amely benne épp az apparátust megfélemező erőt véli felismerni, noha tudja, hogy ő maga hozta létre azt. A döntéshozó erő felhalmozódása egyfelől, a bornírtságé másfelől. És egy hatalomnélküliségi szféra harmadfelől. A közbülső réteget rá kell ébreszteni részesedési illúziói alaptalanságára, illetve el kell söpörni.

Március 27.

Popfüzetet tervezünk, és felmegy a cukrom a kollegák kelletlenkedése láttán. Müllert például a lelkiismeretessége bénítja meg. Visszafogják az ember lendületét. Sőt, rossz néven veszik, hogy kishitúságukat, utálatukat, lehangoltságukat nem vagyok hajlandó átvenni. De ha egyszer nem úgy érzek? Ha egyszer döntő élményem a felszabadulás? Szinte három évig vegetáltam tehetetlenül egy megbénult másik szerkesztőségben! Nem hiszik, egyebet gyanítanak mögötte: azt, hogy a létveszélyt (átszervezés, megszűnés?) nem érzékelem.

Április 2.

Mindent rentabilizálunk: bélyegilleték, portókötség ötvenöt baniról két lejre, tévé előfizetési díj negyvenről százhusz lejre, lapunk példányonkénti ára harminc baniról egy lej ötven banira nő, ha pedig házhoz hozza a postás, az még plusz harminc bani. A tegnapi főtitkári beszéd szerint eddig a terv nem teljesítéséért az alkalmazottak fizetésének husz, ezentúl ötven százalékát kell visszatartani, mert annyira megnöttek volna a fizetések, hogy a husz százalék nem tesz kellőképpen

érdekeltté. Szó szerint így! Rémhírek: bevezetik a tandíjat, beiratkozási díj lesz az egyetemre stb. Egyszóval minden szociális vívmányt érint. Az állami érdek nyílt leválasztása történik az egyéniről. A párttagok ötvenöt, az aktivisták hetvenhét százaléka volt munkás ezelőtt, de ezek ma már fölérnek bármelyik értelmiségivel, állítja a vezér, mi több, előnyük, hogy az üzemi életet is jól ismerik. További toborzásuk is innen és az ifjak, az egyetemet végzettek közül fog folyni (munkás + ifjonc). Fő világprobléma nem a gazdasági válság, hanem a háborús veszély, jelenti ki. Ezért nem az a fő kérdés most, hogy egyesek a szocializmus jobb, magasabb rendű formáját dolgozták-e ki, hanem hogy összefogjunk a háborús veszély elhárítására. Hát erről szó sincs.

Április 4.

Magyarország felszabadulását ünneplik. A román tévé képtelen „önmaga” fölé kerekedni: ottani áremelkedésről, energiaválságról, lassuló gazdasági fejlesztési ütemről beszél. Más: a katasztrófapolitikuskoknak létszükségletük a hidegháború. Ha nincs, tesznek róla, hogy fennálljon.

Április 6.

Hol vannak már azok az idők, amikor a rémhírek terjesztése a megbűjt, rejtőzködő reakció monopóliuma volt? Azóta az urak kijárták a szociálpszichológia erkölcsstelen, mert cinikus tudatú gyakorlatának iskoláját.

Április 14.

Tegnap reggel C. Ázsiába utazott.⁶ Este a tévé *A vihar*-t adta Shakespeare-től. A második részt ma este sugározták. Nem találok szavakat: a csoda, a fellélegzés, a megvilágosodás és a segélykérés (lásd Prospero epilógusát) csodája egyszerre? Nem tudni, mi lesz, de kitörölhetetlen nyomot fog hagyni, az biztos. Történelmet csinálhat a tévé. A józanság újból sinjeire emelheti vissza a kisiklott szerelvényt.

Április 17.

C. még mindig úton van, ma az északi Koryo-ban ünnepelteti magát, viszont az itthoni érzelmi interregnum egy napig tartott csupán. Gyáva kísérlet volt: lázadatok, mi majd segítünk... Nem így kell ezt csinálni.

6 Nicolae Ceaușescu, Románia akkori államfője

Április 18.

A nagyfőnök távollétét arra használták fel, hogy *Cuvînt despre Transilvania* címen kihozzanak egy könyvet Ion Lăncrănjantól a magyar „revizionizmusról”.⁷ A „revizionisták” azt merik állítani, egyenjogúság dolgában most ugyanolyan rossz a helyzet Erdélyben, mint a harmincas években. Méliusz József és Kádár János megkapják a magukét. Sem népi, sem polgári összefogás nem létezett soha, a két „faj” örök időktől szemben áll egymással. A marxista ítéleteket felül kell vizsgálni, a hazafiságot pedig a jobboldaliság bélyegétől megtisztítani. (Lásd a *Luceafărul* vagy a *Contemporanul* hetilapok áprilisi szemléjét. A kötetet márciusban adták nyomdába, április 1-jén jelent meg, egy hétre rá recenzálták.) A nemzetiségtől egy valamit követelünk meg, mondják: a feltétlen lojalitást. A két nép között a háború volt és maradt a természetes állapot.

Április 21.

A vezetés gögijében létbizonytalanságba taszítja a sajtót és a propagandaszerveket. A társadalmi feszültségek közben fokozódnak. Előbb-utóbb rá kell jönniük, hogy nem lehet az erőszakra támaszkodni, a szellemi meggyőzés, vagyis propaganda eszköze pótolhatatlan, és tartósabb uralmi formákat is eredményez. Ehhez azonban a szocialista társadalmi érdekeknek a csoporturalmi forma érdeke fölé kell kerekednie.

Április 24.

A Lăncrănjan könyve rendelésre készült – kiderül az idézetekből. Válasz egy kb. másfél-két éves magyar „támadásra”, azaz nem kell/kellene mellre szívni. Nehéz is lenne. De támadás volt-e Száraz György könyve?⁸

7 A kommunizmus utolsó évtizedében megjelent, erősen magyarellenes kiadvány, amely azzal lépett túl a Ceaușescu-rendszer által propagált erdélyi román szenvedéstörténeten, hogy közvetetten irredentizmussal vádolta az akkori magyar kormányt, és Kádár Jánost is. (A könyv címét többen is lefordították. E fordítások közül talán a legsikerültebb a *Beszéd Erdélyről* változat, azzal együtt, hogy a román *cuvânt* tulajdonképpen szót jelent.)

8 Száraz György 1976-ban kiadott, *Egy előítélet nyomában* című könyvéről van szó. Lăncrănjan feltehetőleg nem közvetlenül erre reagált 1982-ben, viszont Száraz kötete egyértelműen jelezte: a Kádár-rezsim ezen időszakában – és a hatalom akarásával nem ellenkezően – beindult a korábbi magyar-román szomszedság-politika revíziója.

Április 27.

Mesélik, hogy az ún. Nemzetiségi Kutatóintézet a pártfőiskolán tulajdonképpen fordítással foglalkozik: a Romániáról szóló külföldi cikkeket fordítják, valamint a hazai magyar lapokat, különösen a *Korunkat*, szinte teljes egészében. Egytől egyig románok a tagok, kivéve az igazgatót, Boda Iosifot, alias Józsefet, aki a főiskola párttitkára is, és ezért ő reprezentál. Elődje Lőrincz volt, mielőtt államtitkárrá lett volna (amióta leváltották?). Fordításaik gyengék, megbízhatatlanok, sőt mintha szándékosan ferdítenének. De az igazság az, hogy nem ismerik jól a nyelvet. B. J.-t hallotta valaki, amint előadáson arról panaszkodott, kénytelen volt magyar iskolába járni, mert román abban a faluban nem élt más. Érdekes.

Április 30.

Beszéltem Árpival. Elmondtam, mit szeretnék tenni a tanügy körül, hogy a levelezési rovatot nem kívánom (ne féljek, nem fogok verebekre lövöldözni, mondta), és megkérdeztem, hogy a néprajzi tábor ügye, amit kezdeményeztem, hogyan áll. Beleegyeznek, a tantárgyolimpiások⁹ néprajzi gyűjtéséről van szó, jutalomként kapják, amit nyárára ütünk nyélbe. Kérdelem, a satíráimon miért ül immár úgy másfél hónapja. Nem jött el az idejük. És egy nagy marhaság a tengerparti üdülésről írott anyagomról. Azt nem állította, hogy nem tartja őket közölhetőnek, viszont alighanem arra vár, hogy más törje meg a jeget. Bizalmi sem támogatja, úgy látszik. Mert sejtem, hogy titokban megmutatta neki is. Elővettem a *Szatírokok* kéziratait. Kész kötet!

Május 3.

H. anyáskodása mögött ott az ugrásra kész vágy a nagy szerelemre. Micsoda vérfertőző szubsztrátum!

Május 4.

Kolozsvárt találkozom az utcán ifjú Szikszai Jenővel. Apja kollégám volt a brassói líceumban, öngyilkossága máig sok kérdést vet fel, a magyar szülőket biztatta cselekvésre a tagozat védelmében. Fia negyedéves az orvosin. Kilencedikes volt, amikor Brassóban megkezdtem a

⁹ A kommunizmus idején az iskolai, megyei és országos szakaszból álló tantárgyversenyeket olimpiának vagy olimpiásznak nevezték.

tanári pályám. Mondom neki, pont ott vagyok, ahol 10 évvel ezelőtt: új lapot kezdtem. (Tiszta lappal indultam-e?)

Május 17.

H. szavalóestje a Petőfi Házban. Nagy gesztusokra vágyik, hogy szemünkbe vágassa az igazságot. Ez a dilettáns versmondás a legadekvátabb kifejezési eszközének látszik – a szerencsétlen! A kizárólag jó ismerősökből álló közönség udvariasan tapsol. A követhetetlen szavalás, az ijesztő hév, a magával ragadni képtelen izzó és monoton szenvedélyesség vajon milyen hatást vált ki? Madame Lélek!

Ez minden egyebet csakis gyávaságnak tarthat, tehát az esztelenségre hajlamos. Másfelől, mint minden nő, nem annyira alkotásra, hanem inkább érintkezésre vágyik. Bukarestben és mostani beosztásában a bizalomnak valóságos záporában él, egy érzelmi vérkeringés szívének lehetne nevezni. Ezért szereplési alkalom kell neki és egy organizációs góc közelében kíván élni, illetve magát azzá kívánja tenni.

(Folytatás a következő lapszámunkban.)



*Ingerküszöb I., 2018
(50 x 70 cm, papír, vegyes technika)*

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Antal Attila - Csíkszereda
Antal István - Székelyudvarhely
Antal Margit - Csíkszereda
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs-Bécsi Emília - Gyergyóremete
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Bán Árpád - Alsóboldogfalva
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Bardócz Ferenc - Gyergyóditró
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalú
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Bíró Sándor - Gyergyószentmiklós
Blénassy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Antal - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Bölöni Ildikó - Bikafalva
B. Tomos Hajnal - Négyfalú
Burus János Botond - Csíkszereda
Czikó László - Búzásbesenyő
Császár Vilmos - Csíkrákos
Csávossy György - Nagyvárad
Csatlós Mihály Levente - Kézdivásárhely

- Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-
 köszvényes
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József –
 Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Péter Pál – Sepsiszentgyörgy
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Balázs – Csíkszereda
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Doboly Beatrice – Vajdahunyad
 Dobos Sándor – Nagyvárad
 Dimény János – Nagybacon
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Csíkmindszent
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes-Józsa Márton – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászonalház
 Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Fekete István – Csíkszereda
 Ferencz Edit – Gyergyóremete
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó
 Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab
 egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Dénes – Székelyudvarhely
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp László – Csernáton
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gagy József – Csíkszentlélek
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Galvácsy László – Zilah
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószent-
 miklós
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Maros-
 vásárhely

- Gulácsi Gizella - Marosvásárhely
Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
Dr. Györfi Sándor - Csikcsicsó
Haáz Sándor - Székelyudvarhely
Hadnagy Géza - Farkaslaka
Halász Péter - Gyimesközéplak
Hantz András - Kolozsvár
Hegyi Sándor - Székelyudvarhely
Hertza Mikola - Csíkszereda
Dr. Holló Attila - Csíkszereda
Hubert Sándor - Bukarest
Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
Imecs Márton - Kolozsvár
Incze Szabó László - Marosvásárhely
Istvánffy Katalin - Torda
Izsák Balázs Árpád - Maros-
vásárhely
Jancsó Miklós - Kolozsvár
János Julianna - Csíkszereda
Jánosi Csaba - Csíkszereda
Joikits Attila - Szilágysomlyó
József Álmos - Sepsiszentgyörgy
Juhász B. Tünde - Csíkszereda
Kacsó Elemér - Temesvár
Kacsó József - Hármásfalu
Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
Káli Király István - Marosvásárhely
Kánya József - Csíkszereda
Katona Gizella - Kolozsvár
Kedves Béla - Gyimesközéplak
Kelemen Hunor - Csíkszereda
Kémenes Bernadette - Gyergyó-
szentmiklós
Kerekes Ágnes - Nagyvárad
Keresztes Éva - Brassó
Dr. Kikeli Pál István - Marosvásár-
hely
Király Gyöngyi - Marosvásárhely
Király Zoltán - Kolozsvár
Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
Kocsis László - Marosvásárhely
Kolbert Tünde - Borszék
Kolumbán-Antal József - Zetelaka
Kolumbán Gábor - Énlaka
Kolumbán László - Székelyudvarhely
Koncsag László - Szentegyháza
Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
nya-Hamar Sándor - Kolozsvár
Kopacz Péter - Sepsiszentgyörgy
Kovács Barna - Marosvásárhely
Kovács Béla - Érmihályfalva
Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
Kovács Eszter - Gyergyószárhegy
Kovács Katalin - Csíkszereda
Kovács Mária - Székelyudvarhely
Kovács Piroška - Méréfalva
Kovács Zsuzsanna - Bukarest
Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
Köllő Éva - Borszék
Kristó Tibor - Csíkszereda
Kürti Miklós - Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér - Gyergyó-
remete
Laczkó Szentmiklósi Endre -
Gyergyóremete
László Attila - Jászvásár
László Bakk Anikó - Kolozsvár
László Csaba - Csíkszereda
Lászlófy Pál István - Csíkszereda
Dr. László Ilona - Marosvásárhely
Lázár Lilla - Csíkszereda
Lázár Pál - Marosvásárhely
Lehoczky Ferenc - Arad
Léstyán Dénes - Csíkszereda
Léstyán Sándor - Kézdivásárhely
Loghin Gizella - Brassó
Lőrincz József - Székelyudvarhely
Luka Klára - Sepsikőröspatak

Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár	Pénzes Jenő – Bereck
Dr. Makai Magoss Csaba – Felsőbánya	Péter Éva – Csíkszereda
Markó Béla – Maroszentkirály	Péter Gergely – Csíkszereda
Markó Ilona – Csíkszentgyörgy	Péter Péter – Székelyudvarhely
Marton Erzsébet – Marosvásárhely	Petres Sándor – Csíkszereda
Dr. Marton József – Gyulafehérvár	Dr. Piros György – Csíkszereda
Márton Ferenc – Temesvár	Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete (8 darab egyéves előfizetés)
Maștaleriu Erzsébet – Gyergyóremete	Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár	Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
Mátyás Endre – Szováta	Ráduly János – Kibéd
Mester Zoltán – Szováta	Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
Mihály János – Lővéte	Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Mihály Orsolya – Kolozsvár	Rancz Árpád – Csíkszereda
Miklós István Csongor – Csíkszereda	Rokaly József – Gyergyószentmiklós
Mikola Éva – Torja	Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy	Sata Lóránd – Voluntari
Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete	Sántha Emese – Marosvásárhely
Mirk László – Csíkszereda	Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
Molnár Csaba – Csíkszereda	Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
Molnár Endre – Marosvásárhely	Sárosi Teréz – Kézdivásárhely
Murányi János – Székelyudvarhely	Sata Kinga Koretta – Magyarvista
Nádudvary György – Brassó	Sata Klára – Csíkszereda
Nagy Árpád – Csíkszentdomokos	Sepródi József – Dicsőszentmárton
Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely	Silye Béla – Székelyudvarhely
Nagy Benedek – Csíkszereda	Siklódi Olga – Székelyudvarhely
Nagy József – Gyergyóremete	Sóbester Klára – Marosvásárhely
Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy	Sófalvi László – Székelyudvarhely
Nagy Melinda – Nagyvárad	Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
Nagy Sándor – Székelyudvarhely	Straub Etelka – Nagyvárad
Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy	Suba Ilona – Marosvásárhely
Novák Sándor – Marosvásárhely	Szabó-Biró Brigitta – Csikjenőfalva
Oláh Sándor – Csíkszereda	Szabó Attila – Nagygalambfalva
Orbán Gábor – Gyergyószentmiklós	Szabó Enikő – Szentegyháza
Orbók Ilona – Csíkszereda	Szabó Ferenc – Gyergyóditró
Pál Tibor – Kézdiszentlélek	Szabó József – Székelyudvarhely
Pál Zoltán – Csíkdánfalva	Szabó Judit – Kézdivásárhely
Pálffy József – Csíkszereda	Szabó Judit – Csikcsicsó
Papp Zoltán – Zilah	Szabó Magdolna – Csikcsicsó
Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy	Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
Péntek János – Kolozsvár	Szabó Nándor – Csíkszereda

- Szabó Piroska – Nagyváradi
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szentes D. Gáspár – Madéfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szöcs István – Szentegyháza
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tánzos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Marosszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tóth Mária – Arad
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövete
 Török István – Koronka
 Török Mária – Csíkszereda
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Turos Judit – Marosvásárhely
 Ütő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Lőrinc – Gyergyószentmiklós
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vig Zsolt – Kolozsvár
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csikkarcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zsigmond Győző – Sepsiszentgyörgy
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK**
- Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derox Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulaféhérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda

- Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsis-
 zentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsis-
 zentgyörgy (5 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csikdánfalva
 Községi Könyvtár – Csikkozmas
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csikszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalu
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnáfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdi-polyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárád-
 magyaros
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Oszdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva

- Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szentersébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyószentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnásfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége Erdővidéki Szervezete – Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft. – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsi-szentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Zetelaka Község – Zetelaka

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár

- Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Dr. Baricz Zsolt – Szeged
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Boga Tamás László – Szeged
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csender Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazakas Lehel – Gödöllő
 Fazakas Edit – Cegléd
 Dr. Fazekas Márta – Budapest
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferencz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Füleky György – Budapest
 Fűrjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Gál Ildikó – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 Dr. Gönczi Béla – Nagykőrös
 György Tünde – Budapest
 Gyurka Eta – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese –
 Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Iancu Laura – Velence
 Jámbor Zoltánné – Makó
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosy Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Juhász Béla – Abasár
 Kántor József – Baja
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest
 Kézdi Anna – Battonya
 Király István – Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer
 Kiss Anna – Budapest
 Kiss Bálint – Budapest
 Kiss Éva – Budapest
 Dr. Kiss Ferenc – Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint – Szolnok
 Kisslaki László – Kéthely

- Kollár Albin – Dunakeszi
Kósa Lajos – Debrecen
Kosza Csaba – Sukoró
Kovács Árpád – Ugod
Dr. Kovács Klára – Császár
Kökényessy Szilárd – Budapest
Kőfalvi Magdolna – Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
Kulcsár Júlia – Budapest
Dr. Kussinszky Péter – Budapest
Kuti József – Tura
Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
László János – Debrecen
Lezsák Sándor – Budapest
Lezsák Tibor – Budapest
Dr. Lukács Csaba – Fonyód
Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
Maczkó Gergő – Pogány
Makai Judit – Budapest
Máriás József – Nyíregyháza
Márkus Béla – Debrecen
Marosi Gábor – Budapest
Márton Károly – Hőgyész
Márton Lajos – Budapest
Dr. Medgyessy István – Debrecen
Mészáros János – Gödöllő
Miakich Gábor – Budapest
Miklós András – Miskolc
Dr. Molnár Jenő – Budapest
Molnár Levente – Szigetmonostor
Molnár Sándor – Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér – Budapest
Dr. Nagy-Major Gábor – Pápa
Dr. Nám Lóránt – Szombathely
Németh István – Százhalombatta
Németh Zsolt – Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
Dr. Oszoly Tamás – Budapest
Pados József – Sárszentmihály
Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea – Eger
Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
Papp Péter – Budapest
Pataki Gábor Zsolt – Budapest
Paulovics Tamás – Szentés (4 darab egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos – Bakonyszücs
Péter László – Szeged
Pintér Henriett – Budapest
Dr. Pocsay Gábor – Gyula
Polóny Levente – Budapest
Pomogáts Béla – Budapest
Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza – Balatonfüred
Ragályiné Jeager Veronika – Budapest
Dr. Sándor Pál – Simontornya
Silay Ferenc – Szeged
Simai László – Veszprém
Dr. Szabó Béla – Göd
Szakolczay Lajos – Budapest
Szárász Miklós György – Budapest
Szarka Gábor – Pomáz
Szarvas László – Tura
Szathmári István – Zsadány
Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
Székely László – Budapest
Szeles András – Encs
Szepessy Béla – Nyíregyháza
Szigeti Lajos – Budapest
Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
Dr. Tekes Kornélia – Budapest
Tiffán Zsolt – Villány
Tóth Erzsébet – Budapest
Tóth Wessely László – Budapest
Tornai József – Érd
Tők János – Kecskemét

Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbecske
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkár-
 sága – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Közössége – Buda-
 pest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés

Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Dr. Basa Emőke – Clifton
 Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 György Ildikó – Highland
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Kovács László – Loveland
 Ozsváth Ildikó – New York

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs
 Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Franciaország

Buna István – Antony
 Dènes-Pichot Hanga – Chécý
 Langrand-Escure Tünde – St. Pèray
 Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Horvátország

Péter Irén – Várdaróc

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine

Dr. Dobó Tibor – Demmin

Gaál Julianna – Aalen

Haáz Katalin – Braunschweig

Juliana Johrend – Buchen

Kisslaki László – Steinbach

Schultz Orsolya – Rostock

Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf

Szakács-Konnerth Mihály –

Friedrichshafen

Száva Péter – Krefeld

Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svájc

Gödri Zsolt – Benglen

Svédország

Antal Imre – Ljungby

Csata Attila – Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga – Vällingby

Szerbia

Apró József – Topolya

Benda Török Livia – Moholgunaras

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium – Zenta

Csáki Edina – Topolya

Fekete J. József – Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola – MagyararkanizsaKosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium – Szabadka

Lengyel Emese – Topolya

Nagybecskereki Gimnázium –
Nagybecskerek

Nagy Majláth Ágota – Topolya

Nyirádi Hajnalka – Topolya

Pressburger Kucor Blanka – Topo-
lya

Rancz Károly – Pancsova

Surányi Roland – Óbecse (4 darab
egyéves előfizetés)

Tari István – Óbecse

Vajda Annamária – Topolya

Vastag Gázsó Hargita – Topolya

Zolcer Andrea – Topolya

Zsiga Dávidházi Judit – Topolya

Szlovákia

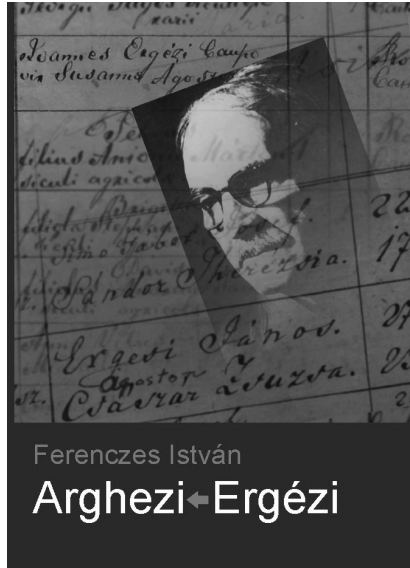
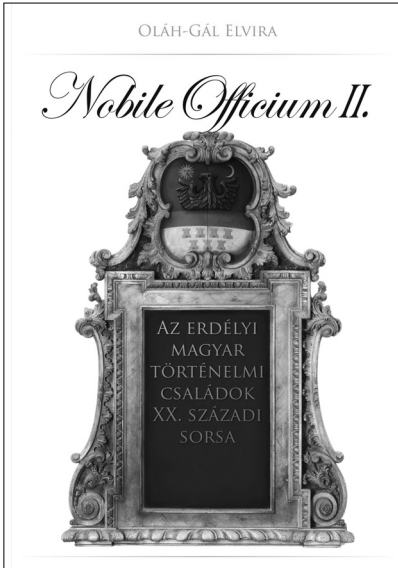
Fehér István – Komárom

Kiss Mónika – Órös

Pallér Péter – Komárom

Selye János Gimnázium – Komárom

Legújabb köteteink:





SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyar Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. <i>Bethlen Gábor leveleiből</i>	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csúrra</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklódy Ferenc: <i>Könyujegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.